

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

ПРИВАТНЕ ТА ПУБЛІЧНЕ ПРАВО

№ 4/2018

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Запара Світлана Іванівна – доктор юридичних наук, професор.

Заступник головного редактора:

Кравцова Тетяна Миколаївна – доктор юридичних наук, професор.

Члени редакційної колегії:

Копиленко Олександр Любимович – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії наук України;

Притика Дмитро Микитович – доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України;

Стефанчук Руслан Олексійович – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України;

Арістова Ірина Василівна – доктор юридичних наук, професор;

Аркуша Лариса Ігорівна – доктор юридичних наук, професор;

Бакалінська Ольга Олегівна – доктор юридичних наук, доцент;

Божко Володимир Миколайович – доктор юридичних наук, доцент;

Гіренко Інна Володимирівна – доктор юридичних наук, доцент;

Демченко Сергій Федорович – доктор юридичних наук;

Кабаліоглу Халук – доктор юридичних наук, професор (Турецька Республіка);

Кармаза Олександра Олександрівна – доктор юридичних наук, професор;

Кваша Оксана Олександрівна – доктор юридичних наук, професор;

Клочко Альона Миколаївна – кандидат юридичних наук, доцент;

Кулинич Павло Федотович – доктор юридичних наук, професор;

Курило Микола Петрович – доктор юридичних наук, професор;

Лазур Ярослав Володимирович – доктор юридичних наук, доцент;

Мельник Костянтин Юрійович – доктор юридичних наук, професор;

Мороз Світлана Павлівна – доктор юридичних наук, професор (Республіка Казахстан);

Пейзан Жільє – доктор юридичних наук, професор (Французька Республіка);

Прилуцький Сергій Валентинович – доктор юридичних наук, доцент;

Тимченко Геннадій Петрович – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник;

Яковюк Іван Васильович – доктор юридичних наук, професор;

Ясинок Микола Михайлович – доктор юридичних наук, професор.

**Науковий журнал «Приватне та публічне право»
включено до переліку наукових фахових видань
(Наказ Міністерства освіти і науки України № 996 від 11 липня 2017 р.)**

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Сумського національного аграрного університету
(Протокол № 7 від 26.12.2018 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації – серія КВ № 22553-12453Р
від 28.02.2017 р., видане Міністерством юстиції України

Електронна адреса видання: pp-law.in.ua

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Боброва Ю.Ю.,

кандидат юридичних наук, суддя
Біловодського районного суду Луганської області

УДК 340.12:396.2:347.962.1

ГЕНДЕРНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ВІДПУСТОК СУДДІ: ПРАКТИЧНО-ПРАВОВА ПРОБЛЕМА

Постановка проблеми. Через вимоги Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суддям надається щорічна оплачувана відпустка тривалістю 30 робочих днів із виплатою, крім суддівської винагороди, допомоги на оздоровлення в розмірі посадового окладу. Суддям, які мають стаж роботи більше 10 років, надається додаткова оплачувана відпустка тривалістю 15 календарних днів [1]. До часу основної щорічної оплачуваної відпустки судді тривалістю 30 робочих днів включаються та оплачуються як дні відпустки тільки робочі дні, а вихідні, святкові та неробочі дні не включаються. За бажанням судді разом із щорічною основною відпусткою може надаватися й щорічна додаткова відпустка. При цьому будь яких відмінностей у наданні відпустки за гендерною ознакою немає.

У публікації вважаємо за доцільне зробити особливий акцент на питанні механізму надання суддівських відпусток. Хоча більшість суддів зауважать на гендерній нейтральності вказаної проблеми, ми, спираючись на особистий суддівський досвід, стверджуватиме протилежне.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою дослідження є праці таких вітчизняних і зарубіжних учених-гендеристів, як С. Айвазова, Н. Аніщук, Н. Болотіна, М. Буроменський, О. Вороніна, В. Глиняний, О. Дашковська, Л. Завадська, Л. Кормич, Н. Лаврінченко, І. Лаврінчук, К. Левченко, Л. Леонтєва, Т. Марценюк, О. Матвієнко, Т. Мельник, Н. Оніщенко, Л. Петришина, Н. Пушкарьова, С. Поленіна, О. Руднева, З. Ромовська, Л. Смоляр, Г. Терещенко, М. Томашевська та інші.

Метою статті є аналіз гендерної обумовленості механізму надання відпусток судді через визначення практично-правових проблем, що виникають при цьому.

Виклад основного матеріалу. Черговість надання відпусток суддям визначається графіком, який складається на кожен календарний рік не пізніше 5 січня поточного року, затверджується головою суду і доводиться до відома всіх суддів. Зміна графіку допускається лише за згодою керівництва суду. І тут виникає питання, а якщо голова суду через ті чи інші суб'єктивні обставини не погоджує відпустку судді?

Системний аналіз нормативних приписів Положення про порядок планування, надання відпусток,

матеріальної допомоги та визначення потреб у санаторно-курортному лікуванні суддів апеляційних і місцевих судів загальної юрисдикції, який погоджений рішенням Ради суддів України [2] дає змогу стверджувати, що щорічні відпустки надаються суддям відповідно до графіків відпусток, які щороку до 5 грудня розробляються керівником апарату відповідного суду щодо суддів із рівномірним розподілом строків надання відпусток протягом року та затверджуються головою такого суду. Для надання відпустки голова суду має видати наказ, підставою для якого є письмова заява судді.

Пункт 2.1. Положення вказує на те, що саме з метою забезпечення фінансової дисципліни голови судів видають накази про надання щорічних відпусток відповідно до затверджених графіків відпусток. У наказі голова суду зобов'язаний вказати дату початку і закінчення відпустки. Отже, на нашу думку, зазначене вище нормативне врегулювання механізму надання відпусток суддям є не зовсім законним з огляду на таке.

Якщо наказ про надання відпустки не виданий, суддя не має права на власний розсуд визначати день початку відпустки. Отож, незважаючи на узгоджений роботодавцем графік відпусток і подану суддею письмову заяву про надання відпустки у строки, зазначені у графіку, останній може опинитися в ситуації, коли голова суду не видає наказу про відпустку, що фактично блокує можливість використання передбаченого Конституцією України права на відпочинок.

Спілкуючись із колегами-суддями, нам вдалося з'ясувати, що випадки, про які йдеться вище, є непоодинокими: голови судів часто зловживають правами, що надає їм адміністративна посада, використовують їх для тиску на суддів. Тож вважаємо за необхідне доповнити положення статті 136 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» частиною другою такого змісту: «У разі, якщо голова відповідного суду не видає наказу про відпустку судді, суддя самостійно визначає перший день відпустки згідно з раніше затвердженим графіком відпусток». Це узгоджуватиметься із Висновками «Призначення і роль голів судів» (Перша експертна комісія Міжнародної асоціації суддів, Мадрид, 23–27 вересня 2001 р.), відповідно до пункту 3 яких голови судів повинні здійснювати свої адміністративні функції

так, щоб не зашкодити незалежності інших суддів, а також не повинні незаконно впливати на суддів під час виконання ними суддівських функцій. Практика і процедурні правила мають гарантувати, що голова суду не буде здійснювати незаконного впливу на інших суддів [3].

Під час складання графіків відпусток повинно братись до уваги, що за бажанням судді щорічні відпустки надаються в зручний час:

- жінкам перед відпусткою у зв'язку з вагітністю та пологами або після неї;
- жінкам, які мають двох і більше дітей віком до 15 років або дитину-інваліда;
- одинокій матері (батьку), які виховують дитину без батька (матері); опікунам, піклувальникам або іншим самотнім особам, які фактично виховують одного або більше дітей віком до 15 років за відсутності батьків;
- дружинам (чоловікам) військовослужбовців;
- в інших випадках, передбачених законодавством, колективним або трудовим договором.

Також повинні братись до уваги особисті інтереси судді та їхні можливості для відпочинку, зокрема, у жінок за наявності дітей – період навчального процесу у навчальному році (канікули).

Суддям-жінкам, як й усім іншим жінкам, надається відпустка у зв'язку з вагітністю і пологами тривалістю 70 календарних днів до пологів і 56 календарних днів після пологів. Указані дні розраховуються сумарно і надаються цілком незалежно від кількості днів, фактично використаних до пологів, а також на їхнє бажання надається частково оплачувана відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею 3-річного віку з оплатою за ці періоди допомоги з державного соціального страхування (стаття 179 КЗпП України) [4]. Якщо ж дитина потребує домашнього догляду, надається відпустка без збереження заробітної плати тривалістю, зумовленою медичним висновком, але не більше ніж до досягнення дитиною 6-річного віку.

Експерти у сфері гендерної рівності зазначають, що спеціальні заходи з охорони материнства не є ані тимчасовими, ані такими, що мають ліквідувати дисбаланс між правами та можливостями жінок і чоловіків – це заходи постійного характеру, застосування яких зумовлене наявністю біологічних відмінностей між жінками і чоловіками. Вони спрямовані на надання жінкам додаткових гарантій під час реалізації рівних із чоловіками прав, а також на захист майбутнього життя і здоров'я ненародженої людини [5].

Щодо дискримінації з приводу надання декретної відпустки, то показовим є рішення ЄСПЛ у справі «Шулер-Црагген проти Швейцарії» (Schuler-Zraggen v. Switzerland) [6], за фактичними обставинами справи якого заявниці, яка певний час отримувала пенсію у зв'язку з непрацездатністю внаслідок хвороби, після народження дитини вказану виплату скасували, оскільки стан її здоров'я поліпшився і вона на 60–70 % була спроможна доглядати за домівкою та своєю дитиною. Федеральний страховий визначив, що «варто узяти до уваги, що багато одруже-

них жінок, які працюють, після народження першої дитини залишають роботу на той час, поки дитина потребує постійної турботи і виховання. Це спостереження, що випливає з життєвого досвіду, має в цій справі слугувати за відправний пункт і належним чином враховуватися, коли йдеться про критерії оцінювання ступеня непрацездатності. На час ухвалення оскаржуваного рішення – 21 березня 1986 р. – дитині, народженій 4 травня 1984 р. не було ще двох років, тож, зваживши на міру ймовірності (nach dem Beweisgrad der uberwiegenden Wahrscheinlichkeit), можна припустити, що заявниця, навіть якби її здоров'я не мало вад, опікувалася б тільки домашнім господарством і материнськими обов'язками».

На думку суду, з огляду на викладене зникла потреба встановлювати, чи була пані Шулер-Црагген спроможна працювати на попередньому місці роботи; питання радше полягало в тому, щоб визначити, чи була заявниця взагалі та якою мірою обмежена у своїй здатності виконувати обов'язки матері та домогосподарки.

ЄСПЛ зазначив, що у рішенні запроваджується відмінність у ставленні винятково за ознакою статі, що є гендерною дискримінацією.

Крім того, заявник у справі «Петровік проти Австрії» (Petrovic v. Austria) [7] взяв відпустку по догляду за дитиною, коли був студентом і працював неповний робочий день, а його дружина, що вже закінчила університетське навчання і працювала держслужбовцем у федеральному міністерстві, повернулася після народження дитини на роботу. Згодом заявник подав заяву щодо виплати допомоги по догляду за дитиною (Karenzurlaubsgeld), проте йому було відмовлено на тій підставі, що закон передбачав таку можливість лише для матері. Заявник оскаржив відмову в адміністративному порядку, стверджуючи, що це положення закону є дискримінаційним, а отже, неконституційним, а також звернувся до Конституційного суду, проте йому було відмовлено у прийнятті заяви. Посилаючись на свої попередні рішення, Конституційний суд постановив, що оскаржувана стаття не порушує конституційних прав заявника і не суперечить статтям 8 і 12 Конвенції.

У заяві до ЄСПЛ заявник стверджував, що різниця у поводженні щодо матері та батька стосовно виплати допомоги на дитину цілковито необґрунтована, допомога не має на меті захистити матерів, оскільки вона не виплачується до періоду 8 тижнів після народження дитини, але вона повинна підтримати батьків – чи матерів, чи батьків, – які бажають узяти відпустку по догляду за своїми маленькими дітьми.

Суд встановив, що відпустка матерям і відповідні виплати покликані допомогти матері відновитися від втоми після пологів і сприяти годуванню дитини грудьми, якщо мати цього бажає. Допомога батькам та відповідні батьківські виплати, з іншого боку, належать до наступного періоду та мають на меті сприяти перебуванню вдома та догляду за малою дитиною. Незважаючи на відмінності, що можуть існувати між матір'ю та батьком щодо їхніх відносин із

дитиною, Суд визнав, що обоє батьків у цей період піклування про дитину перебувають у «подібній ситуації». Зазначивши, що рівність статей є однією з головних цілей держав-членів Ради Європи, а тому необхідні вкрай вагомі підстави виправдання для різниці в поводженні, Суд, однак, підтвердив, що ідея виплати фінансової допомоги матері чи батькові (на вибір подружжя) є відносно новою і первинна мета цих виплат полягала в захисті матерів, щоб вони могли доглядати малих дітей, і лише з розвитком рівних прав та обов'язків чоловіків і жінок щодо їхніх дітей держави запровадили такі заходи, як право батьків на відпустку по догляду за дитиною.

Водночас досі спостерігається різноманітність між правовими системами держав у цій сфері. Проте якщо право батька на відпустку визнається у більшості держав, цього не можна сказати про виплати, що гарантуються лише у невеликій кількості країн, і відмова австрійських органів надати заявнику допомогу у зв'язку з відпусткою по догляду за дитиною не виходить за межі свободи розсуду держав і, відповідно, не є дискримінаційною у світлі статті 14 Конвенції. Причиною непопулярності відпустки по догляду за дитиною серед чоловіків є маргіналізація ролі батька, закладена ще з радянських часів, його сприйняття переважно як «гаманця» родини.

Відпустка по догляду за дитиною, котру бере тато, а не мама, в Україні явище нечасте. До слова, навіть у Швеції, де державні виплати є значними, а країна надзвичайно гендерно рівною, тільки 20 % чоловіків йдуть у декрет.

Про те, що українські чоловіки, які виховують хоча б одну дитину віком до 14 років, зможуть вимагати від роботодавця введення скороченого робочого дня, пишуть мало не на всіх шпальтах газет. Таке нововведення вже підтримав Кабінет Міністрів, а наступний крок – за Верховною Радою.

Звісно ж, у колективному договорі з роботодавцем з його згоди може прописуватись можливість введення короткого робочого дня для матерів, але це право, а не обов'язок, яке може бути реалізоване за обопільною домовленістю обох сторін. Наведеною нормою після означеного вище нововведення зможуть скористатися також чоловіки (ідеться про те, щоб замість 40 годин на тиждень працювати всього 36 годин з оплатою як за повний робочий день).

Україна ратифікувала Конвенцію МОП № 156 «Про рівне ставлення й рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками» [8; 9], положення якої стосуються чоловіків і жінок у період реалізації ними батьківського потенціалу та інших осіб, на утриманні яких перебувають діти. Єдиною зміною, внесеною до Кодексу законів про працю України, після ратифікації цієї Конвенції стало положення про те, що не лише жінки із сімейними обов'язками мають право на допомогу (наприклад, декретну відпустку чи допомогу для догляду за дитиною), але й чоловіки та інші особи, які піклуються про дітей.

У Висновку гендерно-правової експертизи Закону України «Про державну допомогу сім'ям

з дітьми», прийнятого Верховною Радою України 21 листопада 1992 р. [10], положення статті 7 вказаного Закону, якою передбачено право на допомогу у зв'язку з вагітністю та пологами, та статті 8 цього ж Закону, якою визначено умови надання та тривалість виплати допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами, не вважаються дискримінацією за ознакою статі відповідно до абзацу 2 частини 2 статті 6 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», згідно з якою не вважається дискримінацією за ознакою статі спеціальний захист жінок під час вагітності, пологів і грудного вигодовування дитини. Також згідно із згаданою статтею не вважаються дискримінацією за ознакою статі обов'язкова строкова військова служба для чоловіків, передбачена законом; особливі вимоги щодо охорони праці жінок і чоловіків, пов'язані з охороною їхнього репродуктивного здоров'я [11].

Зокрема, міністерство у справах сім'ї Німеччини запровадило нововведення під час розрахунку виплат батьківської допомоги. Наприклад, якщо батько також бере відпустку по догляду за дітьми, то допомога виплачується не 12, а 14 місяців. Соціальна політика Німеччини спрямована на заохочення чоловіків, які віддають перевагу догляду за дітьми. А уряд Великої Британії виплачує допомогу одному з батьків упродовж дев'яти місяців незалежно від того, хто виховує дитину – мати або батько. Також британський парламент має наміри законодавчо закріпити право батька та матері на річну оплачувану декретну відпустку на двох. У Швеції кожен чоловік, який є батьком маленької дитини, з обов'язаний проводити в декреті хоча б місяць. Швеція почала залучати чоловіків до практики відпусток по догляду за дитиною малого віку ще в середині 1970-х років. У скандинавських країнах надається 480 днів декретної відпустки, 90 з якої зарезервовано для батька, зокрема в Норвегії з такої самої кількості днів батьку відводиться 12 тижнів. Отже, держава мотивує чоловіків приділяти час родині та водночас сприяє не вибуванню жінок із робочого ритму, а продовженню кар'єри після народження дитини [12].

Поняття «дружнього до сім'ї робочого середовища» передбачає те, що працівникам надається змога адекватно поєднувати роботу та родинні зобов'язання, одним словом, менше перебувати у стресі, бути більшою мірою щасливими. Гнучкий робочий графік (ви пізніше виходите на роботу, чи чергуєтеся з колегою), неповний робочий день (частину роботи можна виконувати он-лайн дома), обладнання дитячих кімнат у великій компанії тощо – приклади робочого середовища, де сім'я як цінність, як невід'ємна частина працівника чи працівниці береться до уваги [13]. От би суддям таке дружнє середовище!

На гнучкі варіанти зайнятості (робота неповний робочий день або тиждень) мають право розраховувати:

- жінки, які мають дітей віком до 6 років;
- одинокі матері, які мають дітей віком до 14 років або дітей-інвалідів.

Наведена норма щодо жінок-суддів є декларативною, на практиці недієвою, зважаючи на той факт, що тривалість судового розгляду справ наперед хоч і потрібно планувати, однак визначити точно неможливо. Ба більше, зважаючи на катастрофічний кадровий голод судової системи та надзвичайно велике судове навантаження, зокрема, з розгляду справ, що потребують колегіального слухання, судді-матері малолітньої дитини відрегулювати закінчення робочого дня вчасно згідно з розпорядком робочого часу практично неможливо.

Навіть більше: через вимоги статті 5 Конвенції про охорону материнства, якщо жінка годує свою дитину грудьми, вона має право припинити роботу на одну або кілька перерв на день, тривалість яких встановлюється законодавством країни. Перерви в роботі для годування дитини вважаються робочими годинами й оплачуються як такі в тому разі, коли це регулюється законодавством або відповідає йому; у тому разі, коли це питання регулюється колективними договорами, положення визначається відповідним договором [14].

У Німеччині був проведений семінар за участю жінок, що обіймають посади топ-менеджерів великих компаній, за наслідками якого встановлено, що більшість великих корпорацій Німеччини давно почали виділяти здібності жінок-матерів щодо тайм-менеджменту. Після народження дитини жінки набувають нових здібностей, які є дуже доречними для досягнення успіху в кар'єрі: працюючі мами – це готові топ-менеджери, основні навички вже напрацьовані. Така співробітниця вміє планувати, організовувати свою роботу, спілкуватися [15].

Висновки. Безперечно, саме виконання сімейних і материнських обов'язків є перешкодою для успішної кар'єри багатьох жінок, хоча, окрім того, чоловіки як перешкоду на шляху до успішного кар'єрного росту називають відсутність у жінки прагнення до кар'єрного росту. Отже, асиметрія сприйняття між чоловіками та жінками перешкод для успішної кар'єри лежить у площині «нам не довіряють»/ «вони самі не прагнуть». На жаль, на суспільно-стереотипному рівні батьківство – це переважно материнство. Роботодавець частіше відмовить під час прийняття на роботу жінкам, а оскільки в патріархальному суспільстві основна роль жінки пов'язана, перш за все, із материнством, вони завжди є «потенційними матерями», тими, які в будь-який момент можуть завагітніти і піти в декрет. Наведені гендерні установки та реальна поведінка як жінок, так і чоловіків, зокрема щодо «терпимості» до дискримінації, пояснюється сучасною низькою гендерною культурою в суспільстві. І хоча офіційно дискримінація між чоловіком і жінкою майже зникла, безліч стереотипів досі не подолано.

Наприклад, постійний конфлікт між професійними та родинними, материнськими обов'язками травмує та виснажує жінку-суддю, породжує у неї комплекс вини. Лише в останні роки поступово розвінчується міф про зобов'язання матері бути нерозлучною з дитиною перші роки її життя.

Політика балансу між роботою та сімейними обов'язками має реалізуватися у трьох головних напрямках: створення достатньої інфраструктури освітніх сервісів для дітей, оплачувана відпустка для батьків по догляду за дитиною, «дружнє до родини» робоче місце (що може містити гнучкий графік роботи, можливість дистанційної зайнятості тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про судючий і статус суддів». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
2. Положення про порядок планування, надання відпусток, матеріальної допомоги та визначення потреб у санаторно-курортному лікуванні суддів апеляційних та місцевих судів загальної юрисдикції, погоджене рішенням Ради суддів України від 17 березня 2005 р. № 8. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/rv008414-05/sp:max10>.
3. Висновки «Призначення і роль голів судів» (Перша експертна комісія Міжнародної асоціації суддів, Мадрид, 23–27 вересня 2001 р.). URL: <https://vkksu.gov.ua/ua/mijnarodne-spirovbitnitstvo/perelik-dokumentiv-radi-evropi-u-sferi-sudochinstva>.
4. Кодекс законів про працю України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
5. Коментар до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Запоріжжя: «Друкар», 2011. 168 с.
6. Рішення ЄСПЛ у справі «Шулер-Цгратген проти Швейцарії» (Schuler-Zraggen v. Switzerland). URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/ac7e4fdea1043c2ac22580f8003e2afa/\\$FILE/CASE%20OF%20SCHULER-ZGRAGGEN%20v.%20SWITZERLAND.pdf](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/ac7e4fdea1043c2ac22580f8003e2afa/$FILE/CASE%20OF%20SCHULER-ZGRAGGEN%20v.%20SWITZERLAND.pdf).
7. Рішення ЄСПЛ «Петровік проти Австрії» (Petrovic v. Austria). URL: <https://rm.coe.int/11-stecand-others-v-the-united-kingdom-decision-06-07-2005-/16806b592a>.
8. Конвенція про рівне ставлення й рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками № 156 від 23 червня 1981 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_010.
9. Закон України «Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці № 156 «Про рівне ставлення і рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками» від 22 жовтня 1999 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/full/t991196>.
10. Висновок гендерно-правової експертизи Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми». URL: https://minjust.gov.ua/m/str_15482.
11. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.
12. Гендерна рівність у родині: відпустка по догляду за дитиною. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України. URL: <http://old.razumkov.org.ua/upload/Gender-FINAL-S.pdf>.
13. Марценюк Т.О. Відповідальне батьківство та гендерна рівність. Гендерний журнал «Я». 2009. Спец. вип. С. 12–13.
14. Конвенція про охорону материнства, перелюта 1952 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_122.
15. Время женщин: тренинг от больших немецких начальниц. URL: <http://www.dw.com/ru/время-женщин-тренинг-от-больших-немецких-начальниц/a-15616631>.

Боброва Ю.Ю. ГЕНДЕРНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ВІДПУСТОК СУДДІ: ПРАКТИЧНО-ПРАВОВА ПРОБЛЕМА

Стаття присвячена аналізу законодавчого врегулювання інституту відпусток суддів через призму їхнього гендерного компонента. Досліджено необхідність урахування останнього у механізмі їх надання, висловлено певні практичні зауваження та зроблено необхідні висновки щодо вдосконалення правового закріплення та практичної реалізації надання суддівських відпусток.

Ключові слова: суд, суддя, гендер, відпустка, декрет, дискримінація.

Боброва Ю.Ю. ГЕНДЕРНАЯ ОБУСЛОВЛЕННОСТЬ ОТПУСКОВ СУДЬИ: ПРАКТИЧЕСКИ-ПРАВОВАЯ ПРОБЛЕМА

Статья посвящена анализу законодательного урегулирования института отпусков судей через призму их гендерного компонента. Исследована необходимость учета последнего в механизме их предоставления, высказанные определенные практические замечания и сделаны необходимые выводы относительно усовершенствования правового закрепления и практической реализации предоставления судейских отпусков.

Ключевые слова: суд, судья, гендер, отпуск, декрет, дискриминация.

Bobrova Yu.Yu. GENDER CONDITIONALITY OF THE JUDGE'S LEAVES: PRACTICAL AND LEGAL PROBLEM

The article is devoted to the analysis of the legislative regulation of the institution of judicial leave through the prism of their gender component. The necessity of taking into account the latter in the mechanism of their provision, certain practical comments made and the necessary conclusions regarding the improvement of legal consolidation and practical implementation of the provision of judicial leave are investigated.

It is noted that the policy of a balance between work and family responsibilities of a judge should be implemented in three main areas: creation of an adequate infrastructure of educational services for children; paid parental leave for child care; "Family-friendly" workplace (which may include flexible working hours, the possibility of remote employment, etc.). Otherwise, the constant conflict between professional and family, maternal duties traumatizes and exhausts a female judge, gives rise to a guilt complex. Only in recent years has the myth about the obligations of the mother to be inseparable from the child during the first years of his life gradually be dispelled.

Key words: court, judge, gender, holiday, maternity leave, discrimination.

Михайліченко М.А.,
кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри державно-правових дисциплін та українознавства
Сумського національного аграрного університету

Зігунов В.Ю.,
студент 2 курсу юридичного факультету
Сумського національного аграрного університету

УДК 341.234 (477)(=411.16)«1918/1919»

ДІЯЛЬНІСТЬ ДИРЕКТОРІЇ УНР ЩОДО ВІДНОВЛЕННЯ ЄВРЕЙСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНО-ПЕРСОНАЛЬНОЇ АВТНОМІЇ

Формування українсько-єврейських відносин у сучасній Україні відбувається на засадах толерантності та взаємоповаги. Єврейський чинник на сьогодні залишається одним із найважливіших у міжнародній політиці української держави, тому вивчення досвіду українсько-єврейських стосунків часів національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. є надзвичайно важливим у побудові сучасної стратегії взаємовідносин обох народів.

«Єврейське питання» в політиці українських урядів періоду революції 1917-1921 рр. вже давно стало предметом досліджень українських і зарубіжних вчених. Це питання, зокрема, досліджували В. Гусев, М. Гон, Б. Куцмані, О. Нейман, В. Сергійчук, В. Устименко. Проте посилення інтересу суспільства до етнонаціональної політики Директорії УНР і пропагандистські спекуляції на цій темі (зокрема, спроби реанімувати міфи про «антисемітизм» Симона Петлюри) актуалізує дослідницький інтерес до означеного питання.

У період української революції було вперше впроваджено в життя ідею єврейської національно-персональної автономії, створено правову базу регулювання міжнародних взаємовідносин. Таким чином було накопичено вагомий етнополітичний досвід, який має бути використаний у побудові сучасної стратегії українсько-єврейських взаємовідносин. Вивчення цього досвіду і є метою нашого дослідження.

Сприятливі умови для політичного та національно-культурного розвитку єврейської національної меншини склалися в період діяльності Української Центральної Ради. 9 січня 1918 р. Радою було прийнято Закон про національно-персональну автономію. У цьому законі зазначалося, що єврейській національній меншині (поряд з російською і польською) надавалася національно-персональна автономія, тобто право на самостійне влаштування свого національного життя через органи Національного союзу [1, с. 48]. Національному союзу надавалось право законодавства і врядування в межах компетенції, встановленої законом, а також виняткове право представництва своєї нації перед державними і громадськими організаціями. Вищим представницьким органом Національного союзу мали бути Національні збори, а вищим виконавчим органом – Національ-

на рада, яка обиралася Національними зборами і була перед ними відповідальна. Органи Національного союзу визнавалися державними органами і фінансувалися за рахунок державного бюджету. Крім того, Національний союз мав право оподаткування своїх членів на підставах, встановлених для загальнодержавного оподаткування, а також випускати позики [2, с. 72]. У світовій практиці це був перший закон про національно-персональну автономію [3, с. 56].

Одночасно з прийняттям закону про національно-персональну автономію утворювалося Міністерство єврейських справ [4, с. 123]. У своєму складі міністерство мало три департаменти: 1) освіти (до нього входили відділи мистецтва, середніх шкіл, початкових шкіл); 2) департамент національного самоврядування з організаційним відділом; 3) департамент загальної канцелярії, що поділявся на військовий відділ, відділ преси і інформації та загальний відділ. Так структура характеризує напрями роботи Міністерства щодо розвитку єврейської культури, освіти, мистецтва та організації українських євреїв за національною ознакою [5, с. 158–160].

За гетьманування П. Скоропадського було скасовано закон про національно-персональну автономію. Відповідно, ліквідовувалося і Міністерство єврейських справ. Перемога Директорії і відновлення УНР була радо зустрита єврейськими політичними партіями, що сподівались на відновлення національно-персональної автономії. Так, у зверненні Тимчасового бюро Українського головного комітету Бунду зазначалось, що «під керівництвом Директорії повалено гетьманську поміщицько-буржуазну владу ... Тільки влада, що спирається на соціалістичний пролетаріат і революційне селянство, може задовольнити соціальні і національні інтереси трудящих класів УНР». Вітання Директорії надіслала і Об'єднана єврейська соціалістична партія (ОЄСПП). Особливу прихильність єврейські часописи виявляли до С.В. Петлюри як до Головного отамана армії УНР [4, с. 125].

Очікування єврейських політиків до певної міри виправдалися. Вже 10 грудня 1918 року Директорією було ухвалено постанову «Про відновлення чинності закону Центральної Ради від 9 січня 1918 р. про національно-персональну автономію». У постанові зазначалось, що до відновлення національних

міністерств при Директорії буде засновано відділ у справах національних меншин. Обов'язки керуючого цим відділом мав тимчасово виконувати відомий єврейський громадський діяч С. Гольдельман.

Про відновлення національно-персональної автономії йшлося і в Декларації, проголошеній після вступу Директорії до Києва 26 грудня 1918 р. У ній, зокрема, зазначалося:

«1. Всі члени даної нації, які живуть в Україні, утворюють національний союз.

2. Усі справи, які стосуються внутрішнього національного побуту даної нації, виділяється із компетенції держави і передаються Національному союзу.

3. Для розв'язання цих справ Національний союз утворює свій законодавчий і виконавчий органи в центрі і на місцях.

4. Держава стежить, щоб органи Національного союзу не втручались у компетенцію загальнодержавних органів» [6, с. 346].

Як бачимо, положення Декларації повністю відповідали положенням Закону про національно-персональну автономію.

Необхідно зазначити, що у складі уряду УНР так і не було створено міністерств з російських і польських справ. Трапилось так, що розпочати роботу змогло лише Міністерство єврейських справ. «За єврейською меншістю не стоїть жодна сусідня держава як протектор. Жодний із сусідів України не буде вважати себе протегувати українським євреям й заступатися за їх кривди, – пояснив цей факт В. Винниченко. – Тому українським євреям залишається одна можлива орієнтація – це на українську державу, а в цій державі хай буде єврейський міністр, котрий заступатиме їх інтереси» [7, с. 212].

Скориставшись наданою можливістю, Міністерство з єврейських справ одразу ж розпочало роботу. У його зверненні до єврейського народу сповіщалося про необхідність повного здійснення його прав на власну мову і культуру, на автономне упорядкування свого внутрішнього життя. Йшлося про створення широкої мережі початкових і середніх шкіл, різних типів курсів, учительських семінарій і навіть національного університету та забезпечення цих закладів усім необхідним [8, с. 30].

Міністерство єврейських справ планувало скликати єврейські Установчі Збори, які мали забезпечити демократичний шлях розбудови єврейської національної автономії. Мали бути прийняті закони, які б забезпечити належну правову та фінансову базу для діяльності єврейських общин. Під час підготовки цих заходів міністерство визначило основні напрями своєї діяльності:

«1) заснування вчительських інститутів та єврейського університету;

2) забезпечення всіх шкіл навчальними посібниками і літературою, підтримка їх, щоб жодна єврейська навчальна установа не припиняла своєї діяльності;

3) відновлення єврейських установ, які припинили свою роботу, і організація їх роботи на демократичних засадах;

4) широка підтримка соціальної діяльності та організація медичної допомоги, регулювання еміграції;

5) обстоювання рівноправ'я євреїв в усіх сферах державного життя;

6) захист свободи віросповідання та діяльності релігійних громад» [6, с. 346].

Незважаючи на складну ситуацію, в якій опинилась Директорія, вона надавала посильну допомогу єврейським учбовим закладам та культурницьким установам. Міністерство єврейських справ мало отримувати 3 мільйони карбованців на рік на потреби його діяльності. Крім того, державна скарбниця на цей же період виплачувала 300 тисяч карбованців на видання підручників, котрих гостро не вистачало [8, с. 30].

Серед законів Директорії УНР, спрямованих на розвиток єврейської національно-персональної автономії, слід також згадати «Статут про єврейську громаду». Цей документ, за свідченням С. Гольдельмана, був єдиним із розроблених Міністерством єврейських справ законів, що вступив у дію [9, с. 223]. «Статут про єврейську громаду» визначав порядок створення органів єврейського місцевого самоврядування (кагальних рад), їх організацію і джерела фінансування. Було зафіксовано три джерела надходжень до бюджету громад: податок зі спадщини, податок до загального прибуткового податку, пропорційні асигнування з бюджетів земств і міських самоврядувань [6, с. 347].

У діючих документах і проектах нормативних актів Директорія неодноразово підкреслювала рівність громадян УНР незалежно від національності. За образу «національної честі і гідності» винні підлягали карній відповідальності згідно зі спеціально ухваленим законом від 24 січня 1919 р. Передбачалося і досить широке представництво національних меншин у законодавчих та виконавчих органах УНР. Зокрема, в майбутній Державній Народній Раді 13% місць резервувалась для єврейських політичних партій. Таким чином, представникам єврейських партій планувалось виділити 21 мандат. Для порівняння: росіянам і полякам надавалось, відповідно, 6 і 3 мандати [10, с. 267].

Однак у цей надзвичайно складний період Директорія не змогла здійснити своїх намірів щодо єврейської національно-персональної автономії. Зовнішня агресія і поглиблення політичних протиріч усередині суспільства поставили під загрозу саме існування незалежної української держави. Саме тому всі вищезгадані закони і законопроекти так і не вступили в дію, крім «Статуту про єврейську громаду», який був застосований у кількох єврейських громадах України [9, с. 223].

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що Директорія УНР у своїй політиці керувалась принципами національного рівноправ'я, закладеними Центральною Радою. Відновлення чинності закону про національно-персональну автономію і ухвалення «Статуту про єврейську громаду» мали створити міцну правову базу, яка забезпечувала б єврейському населенню повноцінний національний і культурний розвиток. На жаль, подальші події довели неможливість впровадження цих планів у життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Україна в ХХ столітті (1900–2000): Збірник документів і матеріалів: Навчальний посібник / Уклад. А.Г. Слісаренко. К.: Вища школа, 2000. 351 с.
2. Національні відносини в Україні у ХХ ст.: Збірник документів і матеріалів. Упоряд.: М.І. Панчук та ін.; НАН України. Ін-т нац. відносин і політології. К.: Наукова думка, 1994. 558 с.
3. Антонюк О. Сучасна українська етнополітика: проблема історичних засад. Нова політика. 2000. № 5. С. 54–58.
4. Найман О. Уроки державності: УНР і «єврейське питання». Віче. 1998. № 5. С. 120–127.
5. Мироненко О.М. Світоч української державності: Політико-правовий аналіз діяльності Центральної Ради. К.: Ін-т держави і права ім. В.В. Кофмана НАН України, 1995. 327 с.
6. Найман О. Міністерство Єврейських справ УНР. Хроніка-2000. 1998. № 23-24. С. 337–348.
7. Устименко В. Етнополітичний фактор в політиці Директорії УНР / Устименко Володимир. Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років. 2010. № 5. С. 207–256.
8. Гусев В.І. Національні меншини в планах розбудови української держави (доба Центральної Ради, Гетьманщини, Директорії). Розбудова держави. 1993. № 12. С. 27–33.
9. Гольдельман С. Жидівська національна автономія на Україні (1917–1920). Хроніка – 2000. 1998. № 21-22. С. 221–233.
10. Основи етнодержавознавства: підручник / За ред. Ю. Римаренка. К.: Либідь, 1997. 656 с.

Михайличенко М.А., Зігунов В.Ю. ДІЯЛЬНІСТЬ ДИРЕКТОРІЇ УНР ЩОДО ВІДНОВЛЕННЯ ЄВРЕЙСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНО-ПЕРСОНАЛЬНОЇ АВТОНОМІЇ

У статті аналізується політика Директорії УНР щодо забезпечення національних потреб єврейської національної меншини. Зроблено висновок, що Директорія УНР у своїй політиці керувалась принципами національного рівноправ'я, закладеними Центральною Радою. Про це, зокрема, свідчать: відновлення чинності закону про національно-персональну автономію; ухвалення «Статуту про єврейську громаду»; запровадження карної відповідальності за образу національної честі і гідності. Разом із тим в умовах військових поразок і політичної нестабільності всередині держави Директорія УНР не змогла в повній мірі реалізувати свою політику щодо забезпечення політичних і національно-культурних потреб єврейської національної меншини.

Ключові слова: Українська Народна Республіка, Директорія УНР, єврейська національна меншина, національно-персональна автономія, Міністерство єврейських справ.

Михайличенко Н.А., Зігунов В.Ю. ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ДИРЕКТОРИИ УНР ПО ВОССТАНОВЛЕНИЮ ЕВРЕЙСКОЙ НАЦИОНАЛЬНО-ПЕРСОНАЛЬНОЙ АВТОНОМИИ

В статье анализируется политика Директории УНР по обеспечению национальных потребностей еврейского национального меньшинства. Сделаны выводы, о том, что Директория УНР в своей политике руководствовалась принципами национального равноправия, заложенными Центральной Радой. Об этом, в частности, свидетельствуют: восстановление действия закона о национально-персональной автономии; принятие «Устава о еврейской общине»; введение уголовной ответственности за оскорбление национальной чести и достоинства. Вместе с тем в условиях военных поражений и политической нестабильности внутри государства Директория УНР не смогла в полной мере реализовать свою политику по обеспечению политических и национально-культурных потребностей еврейского национального меньшинства.

Ключевые слова: Украинская Народная Республика, Директория УНР, еврейская национальное меньшинство, национально-персональная автономия, Министерство еврейских дел.

Mikhailichenko N.A., Zigunov V.Yu. ACTIVITIES OF DIRECTORATE OF UKRAINE FOR THE RESTORATION OF THE JEWISH NATIONAL-PERSONAL AUTONOMY

The article analyzes the policy of the Directorate of Ukraine on meeting the national needs of the Jewish national minority.

Directorate of Ukraine in its policy was guided by the principles of national equality laid down by the Central Rada. For the offense of national dignity, criminal liability was foreseen.

On December 10, 1918, the Directorate adopted a resolution “On the restoration of the operation of the law of the Central Rada of January 9, 1918 on national-personal autonomy”. The Ministry of Jewish Affairs, liquidated by of the Ukrainian State Pavlo Skoropadskyi, was restored. The Ministry has identified the following main areas of its activities: upholding the equality of Jews in all spheres of life; support for Jewish organizations; organization of education, health care and social protection; regulation of emigration. The Ministry planned to create a network of primary and secondary schools, educational institutions for teacher training, and even a Jewish university. It was also planned to hold a Jewish Constituent Assembly, which were supposed to provide a democratic way to build Jewish national autonomy.

The Directorate of Ukraine also adopted the «Statute on the Jewish Community», which defined the procedure for the establishment and functioning of the organs of the Jewish local government.

At the same time, in the conditions of military defeats and political instability within the state, the Directorate of Ukraine was unable to fully implement its policy to ensure the political and national-cultural needs of the Jewish national minority. All the above-mentioned laws and bills did not come into force, except the «Statute on the Jewish community», which was applied in several Jewish communities of Ukraine.

Key words: Ukrainian People's Republic, Directorate of Ukraine, Jewish national minority, national-personal autonomy, Ministry of Jewish Affairs.

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Роговенко О.В.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри адміністративного та інформаційного права
Сумського національного аграрного університету

УДК 340: 342.25

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МУНІЦИПАЛЬНОЇ ПРАВОТВОРЧОСТІ

Постановка проблеми. Розвиток суспільних відносин, державного будівництва постійно вимагає методологічно обгрунтованого пізнання права. Просте, механічне поєднання методів та підходів далеко не завжди дозволяє сформувати упорядковану логічну систему взаємозв'язку і зрозуміти взаємодію феноменів, що впливають на цю систему. Під час вивчення предмету дослідження постає необхідність у глибокому аналізі всіх явищ, що формують відносини. Наприклад, йдеться, передусім, про понятійний, а поряд із цим – фундаментальний підхід до таких категорій, як «правотворчість» та «нормотворчість» у контексті діяльності органів місцевого самоврядування. Постало питання, який із цих термінів об'єктивно та максимально виражає зміст діяльності муніципальних органів? Чи вироблено загальне правило із цього питання українськими науковцями і чи збігається воно із зарубіжними стандартами? Визначення ціннісних, принципових орієнтирів подальшого розвитку юридичної науки стає одним із найважливіших напрямів наукових досліджень, основою ефективності яких є методологія правознавства. Нерідко фінальний результат дослідження прямо залежить від зіставлення нової системи теоретичних уявлень із наявним або переглянутим методологічним підходом пізнання права. Дослідники, вивчаючи певний вид суспільних відносин, окреслюючи коло принципових проблем правового регулювання, змушені для розв'язання останніх застосовувати адекватну методологію, а в разі необхідності – використовувати комплекс методів наукового пізнання права.

Формулювання мети та завдань дослідження. Аналіз та формування методологічних засад під час дослідження муніципальної правотворчості є *метою* даної публікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Сучасні дослідники А.В. Хрідочкін, П.В. Макушев, здійснюючи дослідження методологічних підходів сучасного правознавства, зазначають, що сучасне правознавство вже давно не схоже на «юриспруденцію понять» XIX ст., його погляд на правові феномени не обмежуються лише формально-логічними, понятійними формами. На думку авторів, таке розширення предметної сфери, поява нових «онтологій права» стали можливими на основі застосування нових пізнавальних підходів. Поняття

«підхід» є загальноприйнятим у сучасній соціальній науці із середини 1960-х рр., одержавши досить чітке визначення як певний «спосіб організації пізнавального процесу в конкретній науці, що фіксує не тільки інструментальну сторону пізнання, але й світоглядну, загальнотеоретичну» [1, с. 227].

Над проблемами принципів і методів діяльності органів місцевого самоврядування працював В.С. Куйбіда. Також дотичні питання вивчали В.В. Куліченко, О.Г. Данильян, О.В. Кресін та багато інших науковців. У представленій роботі викладено авторське бачення методологічного підходу, під кутом використання якого для науковців відкриваються нові можливості для проведення дослідження

Виклад основного матеріалу. Зазвичай в основу класифікації методологічних підходів автори закладають сутнісний критерій на основі праворозуміння, тобто світоглядного за своїм характером знання про сутність права, відповідаючи на головне питання правової науки «Що є право?».

У період формування «класичної» юридичної науки Нового часу (XVII – XVIII ст.) можна було говорити тільки про два підходи (крім *догматичного*): *порівняльно-історичний (історичний) та аксіологічний* (на основі світоглядних установок природно-правової теорії).

Наприкінці XIX – на початку XX ст. при всьому різноманітті підходів у таких типологіях виділяються кілька базових способів праворозуміння: *догматичний* (його варіанти: «нормативістський», «позитивістський», «аналітичний», «формально-юридичний» та ін.); *соціологічний* («генетичний», «реалістичний» та ін.); *аксіологічний* («ціннісний», «природно-правовий», «антипозитивістський», «психологічний», «суб'єктивний» тощо). Така типологія була виправданою в період, коли світоглядні відмінності були жорстокими, однак вона не спрацьовує в сучасних умовах [1, с. 220–230].

Уже наприкінці XX ст. західні автори вказують на те, що інституційно зрілі форми мають такі підходи: *історичний, порівняльно-правовий, економічний, соціологічний, системний, інформаційний, антропологічний, семіотичний, кібернетичний, організаційний, інституційний, гендерний (феміністський), конфліктологічний* та деякі інші. Пізнавальні засоби стали більш спеціалізованими, мультипарадигмальність створила парадоксальні та неможливі в минулому ситуації, коли в межах

одного підходу можливі різні типи право розуміння [1, с. 250, 231].

Способи побудови типології підходів знаходимо як у навчальній літературі з теорії права та галузевих правових наук, так і в наукових дослідженнях із проблем методології правознавства (С.І. Максимов, П.М. Рабінович, О.Ф. Скакун, Л.В. Петрова, А.А. Козловський та інші) [2, с. 228].

Так, О.Г. Данильян надає таке визначення методологічного підходу: це комплекс основних вихідних установок, включаючи певне початкове уявлення про досліджуваний об'єкт, а також зумовлені цими уявленнями стратегія, тактика і методи дослідження [3, с. 295]. Так чи інакше, методологічний підхід є одним із головних компонентів парадигми і розглядається як своєрідний «ансамбль» взаємозалежних наукових методів.

Сучасною наукою визнається, що система підходів динамічна і принципово «незамкнута», відкрита для адекватного реагування на суспільний контент розвитку науки.

Аналіз різних методологічних підходів у кореляції до мети дослідження дозволив сконцентруватися на окремих із них, зокрема таких, як *природний, позитивістський, юридичний, історичний, соціологічний, економічний, інтегративний, інформаційний, семіотичний* та інші.

Класична теорія *природного* права проголошує філософсько-етичний підхід до права, при цьому наголошує на ціннісно-ідеальній реальності права. Цей теоретичний підхід виражає непереборне прагнення людини до ідеалу справедливості.

Залежно від розуміння природи надпозитивної інстанції виокремлюються різні види концепцій природного права: а) *космологічні* (Платон, Аристотель, Ф. Аквінський), *раціоналістичні* (С. Пуфендорф, Х. Вольф, Р. Штаммер), *антропологічні* (Г. Гроцій, Т. Гоббс, Ж.-Ж. Руссо); б) *старе природне право* (обґрунтування вічності наявного державно-правового порядку) і *нове природне право* (обґрунтування державно-правового ідеалу, заснованого на правах людини); в) *натуралістичні концепції*, в яких природне право трактувалося як таке, що існує до позитивного права подібно до закону природи (Дж. Локк), *деонтологічні* – в яких природне право трактувалося як таке, що існує над позитивним правом як моральний ідеал (І. Кант) і *логоцентричні* – в яких природне право трактувалося як таке, що існує в самому позитивному праві як його розумне ядро (Г. Гегель) [2, с. 16].

Загалом, у природно-правовому підході простежується «атомістична» домінанта, що підкреслює значення природних прав людини, які базуються на природній справедливості, рівності, добрі та людяності.

Мораль – не просто бажана риса, яку треба запровадити у право, а радше суттєвий елемент права, яким воно є насправді. Жоден адекватний критерій слушності певної правової норми або існування певної правової системи, напевне, не може бути нейтральним щодо змісту, бо здебільшого саме зміст норми визначає, справедлива вона чи ні, розумна чи

нерозумна. Зазначені позиції поділяють і найвпливовіші теоретики традицій природного права Браєн Бікс, Лон Фулер та Роналд Дворкін та інші [4, с. 15].

Як зазначає у своєму дослідженні О.В. Кресін, тенденцією вже першої половини XVIII ст. стало поступове розмивання теорії природного права через, зокрема: ідею не правового, а етичного його характеру, заперечення його нормативності (принаймні безпосередньої, без його позитивізації); його націоналізацію, заперечення його універсальності; ідею про його людське походження – як узагальнення досвіду та ідеалів конкретного суспільства – заперечення його метафізичності, припущення його філософсько-світоглядного характеру; розвиток ідеї пізнання природного права на матеріалах позитивного права (зокрема, звичаїв); його диференціацію на окремі елементи, частина яких позитивувалася, а сфера природного права, відповідно, звужувалася; його історичне бачення – твердження про поступове зростання ролі та розширення сфери позитивного права з розвитком суспільства (твердження про поступове формування соціальної природи людини поруч із фізичною). Мислителі даного періоду поступово виводили природне право з предмету юридичного пізнання, залишаючи у сфері філософії. Позитивне право було емансиповано, сфери його і природного права розмежовано, але дуалізм і уявлення про похідний характер першого від другого збереглися [5, с. 194].

Помітним є висловлювання видатного німецького теоретика природного права Роберта Алексі, який відверто зазначає, що «дійсно, версія позитивізму, яку я захищаю, містить сильні позитивістські елементи» [6, с. 410].

Як вже зазначалося вище, вказаний підхід виник на протигагу *юридично-позитивістській ідеології*, що постає як вчення, схильне до систематичності, логічності побудов, доцільності, засновані на принципах монополізму та фундаменталізму в пошуку основоположних засад права, істини у праві тощо.

Джон Остін, відомий юридичний позитивіст XIX ст., вважав, що основою права є влада і воля. Право – це команда суверена, людини, наказом якої інші люди звичайно коряться і яка звичайно не кориться наказам інших. Причиною звички коритися здебільшого є влада, яка загрожує санкціям за непослух, а не моральний авторитет наказів суверена [4, с. 13]. Зазначена точка зору гостро критикувалась її опонентами, і, врешті-решт, іншими позитивістами була суттєво доопрацьована та пом'якшена.

Слід зазначити, що в сучасній науці все частіше лунають заклики осмислено ставитися до постулатів юридичного позитивізму, адже існує думка, що «стовно юридичного позитивізму недостатньо обмежитись уявленнями про нього як про класифікаційну інтерпретаторську діяльність, звернену до чинного (позитивного) права з метою його практичного застосування, що є тільки предметом юридичної науки і не здійснює власне наукового дослідження права (за відомим твердженням Ф.В. Тарановського). ... Зводити всю цю сферу, названу позитивною догматичною

юриспруденцією, тільки до систематизації і тлумачення позитивного права виключно з метою його практичного застосування означає недооцінювати її роль у праві і правоїзнанні. Доцільно окреслити і два аспекти розгляду юридичного позитивізму. Перший – це прикладні, головним чином «технічні», розробки чинного (позитивного) права. До них можна віднести всі напрацювання, що стосуються побудови і оформлення юридичних текстів, систематизації законодавства, юридичного документообігу, організаційних схем і процедур професійної етичної практики тощо. При цьому зазвичай залишаються за межами розгляду соціокультурні контексти позитивного права, його ставлення до культурно-історичних традицій, а основні дослідницькі змісти пов'язуються з поточною політичною і дослідницькою практикою. Другим аспектом є осмислення позитивного права з погляду «юридичної догми»... а підставою ставлення до неї як до юридичної догми стають не тільки імперативи позитивного права, а й авторитет правової культури» [1, с. 72]. Сучасний стан правової науки дозволяє розглянути юридичний позитивізм із позиції не лише суто технічного юридичного інструменту, а джерела соціокультурних засад права.

Сучасна українська епоха постмодернізму базується на розуміннях системи права, сформульованих у працях П.М. Рабіновича, О.Л. Копиленка, Ю.М. Оборотова, О.Ф. Скакун, М.В. Цвіка та багатьох інших правників, що представляють різні школи права: Київську, Харківську, Одеську, Львівську та ін. Домінуючим концептуальним ядром у цих підходах стали проблеми прав людини як пріоритет будь-якої моделі розвитку держави і права [7, с. 268].

Пізнавальні засоби стали більш спеціалізованими, мультипарадигмальність створила парадоксальні і неможливі в минулому ситуації, коли в межах одного підходу можливі різні типи право розуміння [1, с. 231].

Унаслідок інтенсифікації взаємодії суспільних наук, в якій усе більш виразною стає участь юридичної науки, виникає можливість говорити про появу нових підходів (часто міждисциплінарних за своїм статусом), що використовуються у вирішенні теоретико-методологічних питань сучасної юридичної науки. У цьому можна вбачати ознаки впливу на правознавство нового («неокласичного») типу наукової раціональності, якому властивий вихід за межі парадигм, побудованих на одному методологічному підході. Прояви цих процесів дуже різні. Наприклад, право може розглядати соціальну взаємодію з точки зору її інформаційного змісту та аналізувати її в поняттях інформаційної теорії, що має міждисциплінарний характер. У правовій науці була обґрунтована цінність «інформаційного підходу до права», що означав розгляд правової реальності як певних інформаційних процесів. Хоча при цьому визнавалося, що «результати досліджень на основі інформаційного підходу повинні були переосмислюватись у поняттях теорії права», тобто він ставився у відносини додатковості до формально-догматичного, аналітичного підходу [1, с. 250].

Наведені вище приклади не вичерпують всього різноманіття характеристики окремих підходів. Авторський підхід не базувався на бажанні охопити всі наявні в теорії права напрями, течії, теорії. Ми свідомо відмовились від простої репрезентації всіх наявних теоретичних напрацювань і просимо вибачення, якщо в роботі не послалась на якусь окрему працю. В основі ідеології роботи закладалось бажання подати найактуальніші та найцікавіші доробки теоретико-методологічної думки, що, на думку автора, є актуальними з точки зору мети представленої дослідження. Саме тому ми намагались поєднати проблеми методології права з живими питаннями сучасної муніципальної правотворчості.

Автори А.В. Хрідочкін, П.В. Макушев у праці «Методологія сучасного правознавства» зробили акцент на діяльності як цілеспрямованій активності людини, запропонували таку схему визначення методології:

1. Характеристики діяльності: особливості, принципи, умови і норми.
2. Логічна структура діяльності: суб'єкт, об'єкт, предмет, форми, засоби, методи і результат.
3. Тимчасова структура діяльності: фази, стадії та етапи [1, с. 20].

Проф. І.В. Арістова, посилаючись на працю О.М. Новікова, звертає увагу на пріоритетність використання структурного аналізу у процесі дослідження науки і водночас, розуміючи науку як багатоаспектне явище, вважає, що основними її аспектами (які слід чітко розрізняти в кожному конкретному випадку) є такі: 1) наука як результат (наукові знання); 2) наука як процес (наукова діяльність); 3) наука як соціальний інститут (спільнота вчених, сукупність наукових установ і структур наукового обслуговування). У свою чергу, організація наукової діяльності передбачає упорядкування її цілісної системи із чітко визначеними характеристиками (особливості, принципи, умови, норми, логічною структурою (суб'єкт, об'єкт, предмет, форми, засоби, методи діяльності, її результат) і процесом здійснення [8, с. 248]. Слід погодитись із судженням автора, що виникає взаємозалежний зв'язок методології дослідження з його: 1) *результатом*, складниками якого є об'єкт, суб'єкт, прямі та зворотні зв'язки між суб'єктом та об'єктом (за допомогою форм, засобів, методів, результатів). 2) *процесом*: це система складовою якого є фази, стадії, етапи наукової діяльності. Системоутворюючим чинником постає ціль (мета), яка має узгоджуватись з метою, що задається надсистемою – юридичною наукою.

Відповідно до запропонованої О.М. Новіковим схеми проведення наукового дослідження організація наукової діяльності передбачає саму *характеристику наукової діяльності* (особливості, принципи, умови, норми наукової діяльності), *логічну структуру* (суб'єкт, об'єкт, предмет, форми, засоби, методи діяльності, її результат) і *часову структуру наукової діяльності* (фази, стадії, етапи) [9]. І.В. Арістова останній елемент запропонованої схеми слушно називає «процесом здійснення наукової діяльності» [8, с. 250].

Зазначимо, що *об'єкт* визначається у філософії як носій предметно-практичної діяльності та пізнання (індивід або соціальна група); джерело активності, спрямованої на об'єкт.

Як галузь юридичної науки «муніципальне право», або «право місцевого самоврядування» має загальний *об'єкт* – об'єктивні закономірності виникнення, розвитку та функціонування держави і права, а також загальні методи дослідження цього об'єкта, Самостійність (уособлення) науки муніципального права, як і будь-якої іншої юридичної науки, визначається її предметом (як складовою частиною об'єкта) і методом дослідження. Під *предметом* науки «муніципальне право» слід розуміти об'єктивні закономірності виникнення, розвитку і функціонування місцевого самоврядування у взаємозв'язку з іншими видами публічного права, територіальної громади (колективами) з органами держави та недержавними органами [10, с. 82].

Суб'єкт із точки зору діалектики відрізняється самосвідомістю, оскільки він оволодіває в певній мірі створеним людським світом культури – знаряддями предметно-практичної діяльності, формами мови, логічними категоріями, нормами естетичних, моральних оцінок тощо. Філософія вивчає діяльність як загальний спосіб існування людини, і, відповідно, людина визначається як діюча істота. У процесі діяльності людина розкриває своє особливе місце у світі та стверджує себе в ньому як істота суспільна. Об'єкт у філософії визначають як те, що протистоїть суб'єкту в його предметно-практичній та пізнавальній діяльності. Об'єкт не тотожний об'єктивній реальності, а виступає як її частина, яка знаходиться у взаємодії із суб'єктом [9].

Основою головної ідеї аналізу місцевого самоврядування є твердження, згідно з яким органи місцевого самоврядування повинні мати належні повноваження для надання адміністративних послуг членам територіальної громади. Як зазначає В.С. Куйбіда, «громадяни формують органи, співпрацюють із ними, впливають на них, оцінюючи ефективність їх діяльності. Ці органи є суб'єктами місцевого самоврядування – автономної частини цілісної системи державного управління, що функціонує і розвивається разом з іншими складовими частинами останнього, відповідно до ієрархії соціально-культурних цінностей, культивованих в якісно різних територіально-локалізованих спільнотах» [11, с. 8]. При цьому природа розуміння місцевого самоврядування та його продуктивної діяльності базується на природі та правах людини, що є водночас суб'єктом владних повноважень та суб'єктом, на який влада впливає.

У представленому дослідженні були враховані й теоретичні напрацювання у сфері соціальної синергетики. Відомо, що центральною проблемою синергетики є взаємодія хаосу та порядку [12], які можуть змінювати стани та переходити один в один. Кут представлено дослідження передбачає аналіз такого стану та сфокусований на упорядкуванні суспільних відносин у сфері місцевого самовря-

дування. При цьому важливо, виконуючи функцію наукового сита, у з'ясуванні окремих характеристик місцевого самоврядування зробити акцент на його найважливіших складових частинах та відокремити головне від другорядного. Ця позиція посилюється тим, що з точки зору соціальної синергетики в соціальному середовищі спонукальною силою, відповідальною за самоорганізацію, виступає соціальний відбір, основними чинниками якого є: тезаурус, детектор, селектор.

Лише з першого погляду може здаватись, що вибір альтернатив є справою випадку, а біфуркаційний скачок від однієї дисипативної структури до іншої нічим не детермінований. Слід погодитись із тим, що зазначена позиція є помилковою, адже відповідальність за вибір дійсності покладається на результат взаємодії між елементами системи, яка і грає роль детектора. Подібна взаємодія представляє собою зіткнення двох протидіючих систем, одна частина з яких знаходиться в конкуренції, а інша – в кооперації [12]. За допомогою детектора здійснюється пошук внутрішньо взаємодіючих елементів соціальної системи, з'являється синергія систем, що посилює окремий результат. Але використання конкретного детектору, хоча і залежить від накладання кількісних та якісних складників окремих систем, не гарантує чіткого результату. Важливим фактором відбору є селектор (керівне правило), на підставі якого здійснюється вибір. Зазначене правило досягається за допомогою пошуку стійких форм розвитку, їх розумності та доцільності.

Привертає увагу неймовірно складний механізм появи нової якості на основі поєднання складних різноманітних систем. Нова система місцевого самоврядування в Україні, щоб отримати статус успішної, має враховувати безліч складних факторів, що забезпечать стійкість та гармонійність нового цілісного утворення. Виникає запитання: яким чином має здійснюватися цей відбір у конкретних сьогоdnішніх умовах та реаліях? Виявляється, що характерними ознаками будь-якої системи, що розвивається, є складність (внутрішньої системи), різноманітність (форм проявів) та пристосованість (до навколишнього середовища) [12].

Найбільш відомою з точки зору упорядкованості є система людського організму. При цьому антропологічний чинник упорядкованості має як фізіологічну природу (на рівні клітин-тканин-органів), так соціогуманітарну, основою якої є людина як орієнтир цінностей. Антропологічна сутність і природа людини є найкращим поєднанням складності-різноманітності-пристосованості. Привертає увагу і стійкість антропологічної природи людини. Тим не менше, сама по собі антропологія втрачає сенс без ціннісної основи буття. Людина стає людиною не лише через працю, а й завдяки природі її цінностей, що виокремила людську популяцію серед інших видів. Аксиологічний (ціннісний) підхід фокусує увагу на правах людини як найбільшій цінності людства, від гармонійності та гарантованості якої залежить успіх організації людського буття.

Але виникає запитання, як управляти суспільством, навіть основою якого є ціннісні орієнтири? Адже під час взаємодії елементів системи з'являється ризик отримати неочікуваний результат, що може мати негативну тенденцію розвитку людської цивілізації. Із нашої точки зору, певним упорядником різноманіття, ситом, що гарантує відбір та водночас має ознаки публічності та відкритості, є інформаційні детектори.

Як слушно зазначає фундатор інформаційного права, професор І.В. Арістова, «якщо ХІХ століття називали століттям виробництва, ХХ – століттям управління, то ХХІ століття дійсно є століттям інформації, а інформаційні процеси нашого суспільства постають предметом свідомої, цілеспрямованої та науково обгрунтованої діяльності. Важливу роль у свідомому проектуванні інформаційних процесів відіграє право, за допомогою якого не лише регулюються відносини, що складаються, але й відбувається розширення сфери інформаційної діяльності, яке зумовлено суспільними потребами. Таким чином, право впливає безпосередньо на хід інформаційних процесів, визначаючи та підтримуючи ті напрями, які формують обрис так званого інформаційного суспільства. Стрімкий розвиток інформаційного суспільства безумовно впливає на характер суспільних відносин, що і зумовило появу нової комплексної галузі права – інформаційного права, яка за наявними на сьогодні визначеннями регулює сферу суспільних відносин щодо пошуку, отримання, передачі, створення та поширення інформації... Оскільки еволюція суспільства та держави підпорядковується певним інформаційним закономірностям, то правове управління інформацією – це, образно кажучи, управління майбутнім. У зв'язку із цим саме наука інформаційного права може створювати такі юридичні моделі, які будуть спроможні «управляти» майбутнім» [13, с. 245–253].

На думку Є.О. Харитонова, формування інформаційного (постіндустріального, цифрового) суспільства не просто означає проголошення інформації його домінуючою цінністю, визнання переваг інформаційних технологій тощо, але й унаслідок пануючого статусу останніх зумовлює необхідність перегляду засад правового регулювання відносин між його учасниками. Автор пропонує розглядати інформаційне суспільство як:

- 1) суспільство, в якому створення, розподіл і споживання інформації є основною сферою діяльності;
- 2) суспільство нового типу, що формується внаслідок вибухового розвитку та конвергенції інформаційних та комунікативних технологій, у якому головною умовою добробуту стає знання, здобуте через безперешкодний доступ до інформації та вміння працювати з нею у глобальному суспільстві, в якому обмін інформацією не має меж; яке сприяє взаємопроникненню культур, водночас відкриваючи кожному співтовариству нові можливості для самоідентифікації;
- 3) вид постіндустріального суспільства, основною умовою формування якого є високотехноло-

гічні глобальні інформаційні мережі, де інформація розглядається як товар, основна соціальна цінність [14, с. 215].

Для позначення сучасного суспільства, що перебуває у стані безперервного динамічного розвитку, дослідники найчастіше використовують поняття «постіндустріальне суспільство», «інформаційне суспільство», «транзитивне суспільство». Характерними ознаками такого транзитивного суспільства є соціальна рухливість та соціальна мобільність, адаптивність до модернізаційних та глобалізаційних процесів. Особливістю українського суспільства є накладення, із синергетичним ефектом, декількох соціальних транзицій: від неконкурентного соціалістичного до конкурентного капіталістичного суспільства (в соціальному сенсі), від авторитаризму до демократії (в політичному сенсі), від удаваного інтернаціоналізму до національної державності (в сенсі державотворення). Тому транзиція для України, як і для більшості пострадянських країн, відбувається в особливо болісних для населення формах, що знаходить свій відбиток і у правовому розвитку» [15, с. 4].

На наше переконання, інформаційне суспільство дозволяє водночас на засадах прозорості та відкритості упорядковувати та накладати системи одна на одну. Водночас засноване на знаннях та цінностях суспільство стає одночасно упорядником та системоутворювальним фільтром наявних суспільних правил та взаємовідносин. Зокрема, інформаційний підхід дозволяє розглядати модель муніципальної правотворчості як єдність різних підсистем (наприклад, *процесу* (тобто муніципальної правотворчої діяльності відповідних суб'єктів) та *результату* муніципальної правотворчості (у формі відповідних актів); або розглядати в комплексі *державну* правотворчість України (за одним критерієм) та *муніципальну* правотворчість ЄС (за іншим критерієм)), аналіз та накладання яких дозволяє досягнути наукової мети дослідження. Саме ця складова частина інформаційного підходу була відібрана нами та закладена в основу методології даного дослідження.

Отже, враховуючи тезаурус, детектор, селектор муніципальної системи в Україні та виходячи з позиції права як ефективного регулятора суспільних відносин, відповідно до теми і змісту представлено-го дослідження, застосовуючи підхід методологічного плюралізму, що передбачає не конфронтацію підходів, а їхнє поєднання та координацію, вважається доцільним застосувати в нашому дослідженні **аксіологічно-інформаційний підхід**, заснований на поєднанні аксіологічного та інформаційного підходів.

На перевагу даного наукового методологічного підходу свідчать нижчеприведені обставини.

По-перше, найкращими аспектами, які притаманні *аксіологічному (ціннісному) підходу*, є індивідуальні та соціальні аспекти буття людини в біполярному соціумі, аналіз та розкриття сутності правової реальності, ціннісно-орієнтованого внутрішнього сенсу поведінки людини; фундаментальних елементів формування правових приписів.

Аксіологічний підхід налаштовує на розгляд муніципальної дійсності з погляду тих чи інших соціальних цінностей, змушує звернути увагу на цивілізаційно-історичний контекст розвитку місцевого самоврядування у країні. Без цього важко зрозуміти сучасну модель організації місцевого самоврядування, відповідати на питання про причини уособлення в суспільстві місцевого самоврядування як самостійного виду публічної влади, розгорнути еволюцію тих чи інших форм залежності між політико-правовою моделлю місцевого самоврядування та детермінуючими її соціально-економічними, духовно-культурними, цивілізаційними чинниками [15, с. 155].

Аксіологічний вимір підходу не дозволяє «загубити» людину у процесі врегулювання суспільних відносин. Підхід передає ціннісні засади у вимір реальності, об'єктивність якого контролює інформаційний підхід. Критерієм людського є категорія, що походить із кантівського поняття справедливості як «керованої розумом совісті».

Зазначений підхід дозволяє досягати найкращого результату не лише у форматі «людина-суспільство», а й налагоджувати відчутний взаємозв'язок у форматі «людина-спільнота-держава-суспільство», чим об'єктивно поєднують теоретичну та практичну сферу буття, об'єднують інтереси учасників спільнот на основі платформи цінностей та досягнень людства.

По-друге, інформаційний підхід пропонує: 1) врахування філософсько-методологічного аспекту інформації – забезпечення «випереджаючого» відображення дійсності; 2) забезпечення загального доступу до знань; 3) спільного використання знань; 4) загальної участі в суспільствах знання; 5) реального забезпечення прав людини, передусім «свободи висловлення думок» (що постає фундаментальним постулатом суспільств знання) [13, с. 245–253]. При цьому застосування інформаційного підходу дозволяє отримати більш цілісний, завершений результат, адже включає не лише теоретичні конструкції, а й світоглядно-філософські постулати, а також і специфічні кількісні методи обробки та аналізу інформації.

По-третє, взаємозв'язок «людина та інформаційне суспільство» дозволяє не просто уникнути соціального конфлікту, а стати над ним. Зазначена теза посилюється станом когнітивної нерівності на рівнях «село-місто-регіон». Типовим прикладом когнітивної нерівності є право на освіту, що по-різному реалізовується в селі та в місті. Тим не менше, в сучасному світі, що постійно глобалізується, людина має зберегти первинне відповідальне становище, бути не просто спостерігачем та активним учасником відносин, а і здійснювати місію упорядника наявних відносин. Нові виклики інформаційного суспільства зобов'язують до активних, випереджаючих дій, які можуть знайти відповідь на питання про нову роль і місію людини в суспільстві, досягти рівноваги інтересів людей різних соціальних груп, національностей тощо. Слід урахувати, що якщо

людина усвідомлює проблеми, з якими незабаром зіштовхнеться (наприклад, проблеми на ринку праці), вона може на них адекватно прореагувати, від елементарного захисту своїх прав до створення механізму вирішення цих проблем у принципі.

Саме аксіологічно-інформаційний підхід дозволяє виявити взаємозв'язок трансцендентного та іманентного у процесі упорядкування суспільних інтересів та взаємозв'язків. Такий висновок пов'язаний із тим, що трансцендентне у праві – це зовнішні щодо права як цілого соціальні чинники, які виявляються в поведінці суб'єктів, що здійснюється у правовідносинах. У свою чергу, іманентне у праві – це правові норми, процес їх правоутворення та реалізація у правовідносинах.

Висновки. На наше переконання, поєднання аксіологічного та інформаційного підходів відповідно до системного підходу (О. Богданов) може створити науковий підхід, за допомогою якого буде здійснена спроба віднайти універсальний правовий спосіб управління принципово складним утворенням – органами місцевого самоврядування.

Таким чином, у представленій праці був використаний комплекс сучасних методологічних прийомів, що є в арсеналі юридичної науки. У сукупному результаті це дало можливість дослідити муніципальну правотворчість за її змістом та функціональним призначенням. Під час дослідження вдалося не лише використати наявні методологічні підходи, а й удосконалити їх шляхом створення нового *аксіологічного-інформаційного наукового підходу*. Таким чином, була підтверджена сучасна тенденція розвитку методології філософсько-правового знання в поліметодологізмі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Хрідочкін А.В., Макушев П.В. Методологія сучасного правознавства : навчальний посібник. Дніпро, 2017. 368 с.
2. Куліченко В.В. Методологічні проблеми права (Досвід філософсько-антропологічного дослідження): монографія. Херсон, 2015. 296 с.
3. Данильян О.Г. Організація та методологія наукових досліджень: навч. посіб. Харків, 2017. 448 с.
4. Філософія права / За редакцією Джоела Фейнберга, Джулса Коулмена; пер. з англійської П. Таращук. Київ, 2007. 1256 с.
5. Кресін О.В. Становлення теоретичних засад порівняльно-правових досліджень у другій половині XVIII – першій третині XIX століття: компаративна концептуалізація: монографія. Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2017. 680 с.
6. Максимов С.І. Філософія права: сучасні інтерпретації: вибр. праці: статті, аналіт. огляди, преклади (2003-2011). Харків, 2012. 432 с.
7. Кормич А.І. Історія вчень про державу і право. навч. посібник. Київ, 2009. 312 с.
8. Арістова І.В. Становлення науки «інформаційне право»: питання методології (частина перша). Публічне право. 2016. № 2(22). С. 245–254.
9. Новиков А.М., Новиков Д.А. Методологія научного дослідження. Москва. URL: <http://www.methodolog.ru/books/mni.pdf> (дата звернення: 20.09.2018)

10. Галіахметов І.А. Муніципальне право України: методологія становлення та розвитку: монографія. Київ, 2016. 343 с.

11. Куйбіда В.С. Принципи і методи діяльності органів місцевого самоврядування: монографія. Київ, 2004. 432 с.

12. Бранский В.П. Теоретические основания социальной синергетики. URL: http://bigc.ru/publications/other/concepts/theoretical_footing_of_synergetik.php (дата звернення: 20.09.2018).

13. Арістова І.В. Наука «інформаційне право» на новому етапі розвитку інформаційного суспільства. Публічне право. 2016. № 2(22). С. 245–253.

14. Харитонов Є.О. Концепт приватного права в умовах інтеграції: навч. посіб. Одеса, 2017. 260 с.

15. Матвєєва Л.Г. Транзитивність у правовій сфері: монографія. Київ, 2015. 328 с.

16. Батанов О.В. Муніципальна влада в Україні: проблеми теорії та практики: монографія. Київ, 2010. 656 с.

Роговенко О.В. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МУНІЦИПАЛЬНОЇ ПРАВОТВОРЧОСТІ

Під час вивчення предмету муніципальної правотворчості постає необхідність у глибокому аналізі всіх явищ, що формують відносини. У представленій статті був використаний комплекс сучасних методологічних прийомів, що є в арсеналі юридичної науки. У сукупному результаті це надало можливість дослідити муніципальну правотворчість за її змістом та функціональним призначенням. Під час дослідження вдалося не лише використати наявні методологічні підходи а й удосконалити їх шляхом створення нового аксіологічного-інформаційного наукового підходу. Таким чином, була підтверджена сучасна тенденція розвитку методології філософсько-правового знання в поліметодологізмі.

Ключові слова: муніципальна правотворчість, методологічний підхід, метод, методологія, аксіологічно-інформаційний підхід.

Роговенко О.В. МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИСЛЕДОВАНИЯ МУНИЦИПАЛЬНОГО ПРАВОТВОРЧЕСТВА

При изучении предмета муниципального правотворчества возникает необходимость в глубоком анализе всех явлений, формирующих отношения. В представленной статье был использован комплекс современных методологических приемов, имеющихся в арсенале юридической науки. В совокупном результате это позволило исследовать муниципальное правотворчество в аспекте его содержания и функционального назначения. В ходе исследования удалось не только использовать имеющиеся методологические подходы, но и усовершенствовать их путем создания нового аксиологического информационного научного подхода. Таким образом, была подтверждена современная тенденция развития методологии философско-правового знания в полиметодологизме.

Ключевые слова: муниципальное правотворчество, методологический подход, метод, методология, аксиологически-информационный подход.

Rogovenko O.V. METHODOLOGICAL APPROACHES OF MUNICIPAL LAW MAKING RESEARCH

The development of public relations, state-building constantly requires a methodologically sound knowledge of law. A simple, mechanical combination of methods and approaches, far from always allows you to form an ordered logical system of interconnection and understand the interaction of phenomena that affect this system. During the study of the subject of research, there is a need for a deep analysis of all the phenomena forming relations. For example it is primarily about the conceptual and along with this fundamental approach to such categories as «law-making» and «rule-making» in the context of local government. The question arose, which of these terms, objectively and as much as possible expresses the content of the activities of municipal bodies? Has the general rule on this issue been developed by Ukrainian scientists and does it coincide with foreign standards? Determination of valuable, fundamental guidelines for the further development of legal science becomes one of the most important areas of scientific research, the basis of which is the methodology of law. Not rarely, the final result of the study is directly dependent on the comparison of a new system of theoretical representations with an existing or revised methodological approach to cognition of law. Researchers studying a certain kind of public relations, outlining the range of fundamental problems of legal regulation, had to solve last, apply an adequate methodology, and if necessary to use complex methods scientific knowledge of law. In the presentations of the article was used a complex of modern methodological techniques, which are an arsenal of legal science. In a cumulative result, this made it possible to explore municipal law-making in its content and function. During the research, it was possible not only to use existing methodological approaches but also to improve them, by creating a new axiological-informational scientific approach. Thus, the modern trend in the development of the methodology of philosophical and legal knowledge in the field of methodology was confirmed.

Key words: municipal law-making, methodological approach, method, methodology, axiological-informational approach.

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ГОСПОДАРСЬКИЙ ПРОЦЕС

Берлач Г.В.,

*аспірант кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права**Київського національного торговельно-економічного університету*

УДК 351.824.11

НАУКОВІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПРИРОДНА МОНОПОЛІЯ»

Постановка проблеми. Сучасний розвиток будь-якої держави неможливий без наявності відповідної конкуренції серед суб'єктів економічних відносин. Це повною мірою стосується також України, яка сьогодні має всі можливості, зокрема політичні, соціальні, правові та економічні, для забезпечення відповідної конкуренції на ринку та забезпечення її захисту.

Природна монополія є найбільш проблематичним явищем економічного життя нашої країни, адже, як справедливо зазначає Л.Г. Кузьменко, «стан української економіки значною мірою залежить від надійності надання послуг саме суб'єктами природних монополій» [1].

Водночас нині саме природні монополії є структуроутворюючими елементами української економіки. Про це свідчать відповідні статистичні дані. Огляд поточного стану ринків природних монополій в Україні засвідчив, що вони становлять найчисленнішу групу в системі вітчизняних монополізованих ринків. На них припадає 34,6 % загальної кількості монополізованих товарних ринків. Основну частину цієї групи становлять ринки послуг централізованого теплопостачання, водопостачання та водовідведення. Разом на зазначені ринки припадає 84 % усіх ринків природних монополій, або 25 % усіх монополізованих ринків країни [2, с. 76; 3]. Усього станом на 31 серпня 2018 р. в Україні діяло 3 045 суб'єктів природних монополій, зокрема на загальнодержавному ринку – 7, на регіональних ринках – 3 038 [4].

Світовий досвід державного регулювання природними монополіями свідчить, що державна політика в зазначеній сфері, перш за все, повинна бути спрямована на нормативне врегулювання порядку контролю за ціноутворенням і забезпечення доступу до інфраструктури суб'єкта природної монополії, діяльності органів публічної адміністрації, що відповідальні за реалізацію державної політики у сфері енергетики, визначення державних гарантів у цій сфері.

Для України питання вдосконалення нормативної бази у сфері публічного адміністрування, зокрема у сфері природних монополій, є вкрай актуальними, оскільки інтеграція України до світового співтовариства вимагає приведення вітчизняної нормативно-правової бази до міжнародних стандартів. Вказане положення стосується також визначення поняття «природна монополія», яке за своїм змістом повинно відповідати сутності цього явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів природних монополій розглядалися у працях таких учених, як В.Б. Авер'янов, І.О. Анохіна, Г.І. Балюк, А.І. Берлач, М.С. Блохін, Ю.В. Ващенко, В.К. Колпаков, М.А. Кордюкова, О.В. Кузьменко, О.П. Рябченко та інші. Зазначимо, що аналіз наукової, навчально-методичної, довідкової літератури та норм чинного законодавства свідчить, що нині немає єдиного підходу до визначення цього явища. Це призводить до певних складнощів у правозастосовній діяльності, адже загальновідомо те, що одне поняття повинно відображати одне явище.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі системного аналізу галузевого законодавства, наукових поглядів вітчизняних учених, а також норм національного законодавства визначити поняття «природна монополія».

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, що в сучасних умовах стає дуже актуальним теоретичний аналіз поняття «природна монополія». Убачається, що розроблення та закріплення в чинному законодавстві єдиного підходу до визначення змісту поняття «природної монополії» має не лише суто теоретичне, але й практичне значення, оскільки його закріплення дало б змогу:

– по-перше, вдосконалити правозастосовну діяльність суб'єктів адміністративно-правового регулювання природної монополії, адже відсутність єдиного підходу до визначення цього поняття в законодавстві призводить до того, що різні суб'єкти застосовують у своїй діяльності різні підходи до його визначення;

– по-друге, зменшити можливість застосування з боку уповноважених суб'єктів владних повноважень адміністративного розсуду, що, у свою чергу, дасть змогу більш повно забезпечити реалізацію встановлених законодавством прав як іноземних інвесторів, так і громадян України;

– і, нарешті, наявність такого поняття дасть можливість забезпечити комплексне правове регулювання цієї сфери публічного адміністрування.

Досліджуючи поняття «природні монополії», варто зазначити, що це поняття для українського законодавства хоча й не нове, але малодосліджене і не досить чітко визначене у науці та чинному законодавстві. Аналіз наукової та навчально-методичної літератури свідчить, що воно прямо пов'язане

з поняттям «монополії» (як загальне та часткове). У зв'язку з цим, на нашу думку, методологічно обґрунтоване буде проведення аналізу родового поняття, а саме – «монополія».

Взагалі, термін «монополія» походить від грецького «monos» – «один», і «poleo» – «продаю» та досить відоме в економічній теорії поняття для ринкових інститутів. Економічна наука використовує цей термін для характеристики ситуації, коли окрема фірма чи підприємство є єдиним виробником унікальної продукції та внаслідок цього може контролювати випуск значної частини або навіть цілої галузі. Зважаючи на власні економічні інтереси, продавці (а також покупці) закономірно постійно прагнуть уникнути конкуренції, захопити монополіні позиції та утвердитися на них. Кожний із них намагається стати монополістом, оскільки це дає йому певну владу над ринком або перевагу у визначенні прийнятнішої для нього ціни. Прагнення до захоплення економічної влади з огляду на об'єктивні причини глибоко вкоренилося. Воно було і є повсюди й у всі часи [7, с. 13].

Варто зазначити, що в сучасній економічній теорії доведено, що монополії виконують ряд найважливіших функцій, без яких неможливий нормальний розвиток економіки будь-якої держави. Монополії є основою для такого: здійснення політики розширеного відтворення; прискорення науково-технічного прогресу; структурної перебудови суспільного виробництва і збалансованого розвитку галузей народного господарства; створення необхідної сировинної бази промисловості; цивільного будівництва, розвитку охорони здоров'я, культури, а також вирішення ряду інших соціальних проблем; пом'якшення і вирішення проблеми безробіття; охорони навколишнього середовища; конверсії військово-промислового комплексу та іншого. Крім того, доведено, що саме монополії відіграють винятково важливу роль також на мікрорівні. На цьому рівні вони необхідні, перш за все, для досягнення таких цілей: розширення та розвитку виробництва; недопущення надмірного зносу основних фондів; підвищення технічного рівня виробництва; здійснення природоохоронних заходів [8, с. 41].

Цікаво зазначити той факт, що поняття «монополія» не є новим для науки та практики і завжди перебувало в полі зору економістів, політологів, соціологів, юристів тощо. Наприклад, всесвітньовідомий діяч К. Маркс у фундаментальних дослідженнях у сфері економіки звертає увагу на питання щодо діяльності монополій. Учений вважав, що монополії виникають як наслідок високого рівня концентрації та централізації капіталу й завдяки своєму значенню в економіці отримують можливість брати надприбуток через встановлення монополічних цін. Такий прибуток відрізняється від прибутку виробника, який отримує її завдяки технічній перевазі. Крім того, Маркс розкривав суперечливу єдність монополії та конкуренції: «У практичному житті ми знаходимо не тільки конкуренцію, монополію і їх антагонізм, але також і їх синтез, що є не формулою, а

рухом. Монополія виробляє конкуренцію, конкуренція виробляє монополію. Монополісти конкурують між собою, конкуренти стають монополістами <...> Синтез полягає в тому, що монополія може триматися лише завдяки тому, що вона постійно вступає в конкурентну боротьбу». К. Маркс виділив власне монополію («капіталістичну»), «природну монополію» (цей термін використовується і нині іншими теоретиками), а також випадкову монополію. Капіталістична монополія, на його думку, формується за допомогою концентрації виробництва та розвитку конкуренції (як наслідок цих процесів) [9–11].

А. Сміт у дослідженні «Про природу і причини багатства народів» визначив монополію як ситуацію, за якої продавець має виключне право на продаж. Р.П. Макафі визначає монополію як структуру ринку, що характеризується появою на ньому тільки одного виробника або постачальника цього товару або послуги, який контролює пропозицію та ціни за наявності великої кількості покупців. Ним же монополія характеризується виникненням бар'єрів, які перешкоджають іншим компаніям входити на ринок (такими бар'єрами можуть бути законодавство, витрати, «адміністративний ресурс» та інші). Ще однією умовою виникнення монополії може стати наявність певного продукту, який не має хорошого або близького замітника [12, с. 192–200].

К.Р. Мак-Коннелл і С.Л. Брю, розглядаючи монополію у широкому розумінні, визначають її як ситуацію, за якої кожний продавець має змогу вплинути на загальний обсяг виробництва, а потім і на ціну продукту, що продається. На думку вчених, основними ознаками монополії є такі: по-перше, наявність єдиного продавця (абсолютний монополіст – це галузь, що складається з однієї фірми, яка є єдиним виробником цього продукту або єдиним постачальником послуги); по-друге, відсутність альтернативного заміщення (продукт монополії унікальний в тому сенсі, що не існує хороших чи близьких заміників. З погляду покупця це означає, що немає прийнятних альтернатив. Покупець змушений купувати продукт у монополіста або обходитися без нього); по-третє, самостійно та одноосібно встановлює ціну (чистий монополіст «диктує ціну», оскільки він контролює загальний обсяг пропозиції цього продукту. Залежно від попиту на продукт монополіст може змінити його ціну, маніпулюючи кількістю запропонованого продукту); по-четверте, відсутність реклами (відсутність заміників продукції монополістів відбивається на їхній рекламній діяльності) [13].

Аналіз наукової літератури свідчить, що певна група вчених вважає, що монополія – це феномен виробництва. Досить цікаву думку щодо визначення поняття «монополія» висловлюють Є.Б. Кваснюк і С.І. Киреев у дослідженні «Конкурентоспроможність української економіки». Обґрунтовуючи свою позицію, вчені вважають, що монополія становить групу підприємств, пов'язаних між собою, по-перше, технологічною залежністю, взаємним постачанням продукції тощо; по-друге, належністю одному акціонерному товариству або перебуванням під його

контролем. У межах монопольної фірми виникає єдність власності з єдністю розгалуженого виробничого процесу. Завдяки цьому монополія здійснює суворий облік ресурсів, свідомий їх розподіл між окремими видами виробництва, вносячи таким способом часткову планомірність у відтворювальний процес [14, с. 16]. Подібну позицію висловлює Н.М. Стародубовська, яка зазначає, що монополією називають велику фірму, яка відіграє помітну роль у певній сфері виробництва чи у кількох таких сферах, що пов'язані між собою технологічно. Монопольна структура ринку виникає у тому разі, коли окремий виробник займає домінуючу позицію та контролює ринок певного продукту [22, с. 31]. Безумовно, наведені позиції мають право на існування, однак, на нашу думку, вони є не в повному обсязі обґрунтованими, адже монополія не може бути безпосередньо фірмою. Це поняття цілком можна зарахувати до поняття «виробництво», яке визначається як процес створення товарів.

Підсумовуючи наведене вище, варто зазначити, що проблема визначення сутності поняття «монополія» у науковій літературі пов'язана з їхньою складністю й характеризується багатогранністю та змістовністю. Єдиного підходу щодо визначення поняття «монополія» вченими не вироблено і сьогодні, що не є випадковістю. Крім того, з'ясовано, що у науковій літературі є поняття, що не повною мірою відповідають сучасним умовам господарювання.

Проведений аналіз свідчить, що більшість учених поняття «монополія» пов'язують: по-перше, із наявністю одного суб'єкта на відповідному ринку; по-друге, із розширенням або модернізацією виробництва; по-третє, з певним процесом виробництва; по-четверте, із ціноутворенням; по-п'яте, із виключним правом на виробництво будь-якого товару; і, нарешті, із контролем за відповідним сегментом ринку товарів і послуг. На нашу думку, варто підтримати позицію тих учених, які вважають, що монополія – це ситуація (стан), за якої кожний продавець впливає на загальний обсяг виробництва, а також на ціну продукту, що продається. Водночас з'ясовано, що поняття «монополія» не можна зарахувати до числа понять, що дуже часто вживаються в нормативно-правових актах. У законодавстві максимально часто вживаються терміни «антимоніопольний», «природна монополія». Одночасно саме поняття «монополія» є родовим поняттям і визначає значення всіх похідних від нього понять.

Переходячи до аналізу поняття «природні монополії», зазначимо, що під час аналізу цієї категорії варто враховувати таке.

Комплексність поняття «природні монополії» зумовило виникнення неоднозначного розуміння цього поняття в науці. Зазначимо, що в сучасній правовій доктрині відсутня єдність позицій дослідників щодо визначення поняття «природна монополія».

Не вдаючись у детальний аналіз поняття «природні монополії», варто зауважити, що їх можна об'єднати в певні групи. Представники першої групи вчених визначають природні монополії як пев-

ну організацію. Наприклад, авторський колектив підручника «Мікроекономіка і макроекономіка» за загальною ред. С.М. Будаговської зазначає, що природна монополія – це структура, де з боку пропозиції виступає галузь із спадною вартістю виробництва. З огляду на ефект економії на масштабі організація виробництва більш ніж на одній фірмі в такому разі є економічно невиправданою [15, с. 127]. Зі свого боку Д.В. Напрієнко під поняттям «природна монополія» розуміє привілейоване державою підприємство або об'єднання кількох підприємств, які володіють правами власності на виробничі фонди, за допомогою яких створюється пропозиція товарів (послуг), собівартість, а отже, й ціна яких, як очікує держава, в умовах монополії буде нижчою, ніж в умовах конкуренції, через виникнення ефекту масштабу [16, с. 21]. Ю.І. Стадницький і В.В. Кривуцький в дослідженні стверджують, що природна монополія є видом господарської діяльності певної структури, що за існуючого рівня ціни на ресурси, науково-технічного прогресу, а також попиту на продукцію характеризується істотним ефектом масштабу, але лише за умови законодавчого захисту від руйнівної конкуренції [17, с. 34]. Проведений аналіз цього підходу свідчить, що вчені допускають логічну помилку з підміни поняття [18], а саме поняття «природна монополія» підміняють поняттям «діяльність суб'єкта природної монополії» або «вид господарської діяльності».

Друга група вчених розглядає природну монополію як певний товарний ринок, на якому присутній лише один господарюючий суб'єкт – виробник (постачальник) товарів (послуг). І.А. Анохіна вважає, що природна монополія – це специфічний різновид монопольного ринку, на якому виключне право суб'єкта господарювання здійснювати діяльність виникає не внаслідок його конкурентної боротьби, а внаслідок визнання державою неефективності конкуренції, тобто її усунення та недопущення на визначеному ринку [19].

Третя група вчених використовує поняття природної монополії, що закріплене в Законі України «Про природні монополії», а саме як стан товарного ринку. А.Ю. Юданов вважає, що «в точному значенні природною монополією називається стан ринку, за якого одна фірма здатна виробляти продукцію більш ефективно, ніж це б робили кілька фірм» [20, с. 118–119]. Водночас треба звернути увагу на думку М.С. Блохіна, який зазначає, що це визначення розпливчате та юридично невизначене. У літературі воно неодноразово піддавалося справедливій критиці. Крім того, у визначенні природної монополії закон непослідовний. Наприклад, у статті 2 того ж Закону фактично поставлений знак рівності між природною монополією і видом (сферою) діяльності: «передбачене законом регулювання діяльності суб'єктів природних монополій не може застосовуватися у сферах діяльності, що не належать до природних монополій».

Висновки. Проведений аналіз сутності поняття «природні монополії», наукових підходів, що міс-

тяться у науковій літературі та чинному законодавстві дає підстави виокремити такі ознаки цієї категорії: низька еластичність попиту на їхню продукцію; високі бар'єри входження на відповідний товарний ринок і виходу з нього: обсяг інвестицій, необхідний для створення альтернативного об'єкта; тривалий термін їх окупності; високий рівень економічного, технічного та політичного ризиків; тривалий період амортизації основного капіталу; значний вплив на навколишнє середовище; висока специфічність матеріальних активів та їхня вузька спеціалізація; стратегічне значення для економічної безпеки держави [21, с. 39].

Отже, підсумовуючи проведене вище дослідження наукової, довідкової, навчально-методичної літератури та норм чинного законодавства, вважаємо за доцільне доповнити наявні погляди та надати наукове поняття природної монополії, під якими варто розуміти – специфічний різновид монопольного ринку, на якому відповідному суб'єкту господарювання надане спеціальне право на здійснення діяльності щодо виробництва товарів (послуг) певного виду, які не можуть бути замінені у споживанні іншими товарами (послугами) через технологічні особливості виробництва і попит, який на цьому монопольному ринку не залежить від зміни ціни на ці товари (послуги).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кузьменко Л.Г. Світовий досвід регулювання діяльності суб'єктів природних монополій та основні напрями вдосконалення їх регулювання в Україні URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6782/Kuz'menko_Svitovyy_dosvid_rehulyuvannya.pdf.
2. Базилевич В.Д., Филук Г.М. Природні монополії. К.: «Знання», 2006. 367 с.
3. Звіт Антимонопольного комітету України за 2016 р. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/5638902-09;jsessionid=649fjmnGFCBJ6492057GFDJCMOS999app1>.
4. Зведений перелік суб'єктів природних монополій станом на 31 серпня 2018 р. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=136411&schema=main>.
5. Звіт Антимонопольного комітету України за 2017 р. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/140479;jsessionid=C34B46172EB122D808A2AB56FC463DA5.app1>.

Берлач Г.В. НАУКОВІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПРИРОДНА МОНОПОЛІЯ»

У статті детально проаналізовано довідкову, навчальну, навчально-методичну літературу та норми чинного законодавства із метою визначення поняття «природна монополія». Як результат дослідження встановлено, що проблема визначення сутності родового поняття «монополія» у науковій літературі пов'язана із її складністю й характеризується багатогранністю та змістовністю. Єдиного підходу щодо визначення поняття «монополії» вченими не вироблено. Крім того, з'ясовано, що у науковій літературі є поняття, які не повною мірою відповідають сучасним умовам господарювання.

Критично проаналізовано наукові підходи щодо визначення поняття «природні монополії». Запропоновано наукові погляди об'єднати в три групи: у яких уживають нормативно закріплене поняття «природна монополія»; природну монополію визначено як товарний ринок, на якому присутній лише один господарюючий суб'єкт; природну монополію визначено як певну організацію.

Ключові слова: дослідження, монополія, поняття, природна монополія, наукові погляди.

6. Кольченко А.И. Государственный контроль и административно-правовое регулирование в сфере энергетики. Вестник Уральского института экономики, управления и права. 2015. № 4 (33). С 22-28.

7. Базилевич В.Д., Филук Г.М. Природні монополії. К.: «Знання», 2006. 367 с.

8. Демидович В.В. Державне регулювання інвестиційної діяльності в промисловості: дис. ... канд. наук з держ. управ.: спец. 25.00.02. Запоріжжя, 2007. 182 с.

9. Маркс К. Капитал. Т. 1–3. М.: «Политическая литература», 1970. 373 с.

10. Проблема монополизации в марксистской парадигме и современность. URL: <http://comstol.info/2015/07/ekonomika/11318>.

11. Мочерний С. Основы экономичных знаний: запитання і відповіді: посібник. К.: «Феміна», 1996. 269 с.

12. Латышев А.Ю. Особенности современной монополии как формы организации бизнеса. Вестник Челябинского государственного университета. 2014. № 21 (350). Экономика. Вып. 47. С. 192–200.

13. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономика: Принципы, проблемы и политика: в 2 т. / Пер. с англ. 13-го изд.: учебник. Т. 1. М.: ИНФРА-М, 2001. 974 с.

14. Конкурентоспроможність української економіки: наук. доп. / Б.Є. Кваснюк, С.І. Кіреєв, О.Ю. Болховітінова, А.І. Соляник, М.Я. Меламед; Ін-т економіки та прогнозування НАН України. К., 2006. 96 с.

15. Мікроекономіка і макроекономіка: підручник. / За заг. ред. С.М. Будагівської. К.: «Основи», 1998. 518 с.

16. Напрієнко Д.В. Механізми державного управління діяльністю природних монополій в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02. Запоріжжя: Б.в., 2011. 20 с.

17. Стадницький Ю.І., Кривуцький В.В. Причини виникнення та існування природних монополій. Державне регулювання економіки. 2003. № 10. С. 25–39.

18. Иванов Е.А. Логика: учебник. М.: Издательство «БЕК», 2010. 309 с.

19. Анохіна І.О. Правове регулювання діяльності суб'єктів природних монополій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04; Інститут економіко-правових досліджень національної академії наук України. Д., 2005. 22 с.

20. Юданов А.Ю. Конкуренция: теория и практика: учеб.-практ. пособие. 2-е изд., испр. и доп. М.: Ассоциация авторов и издателей «Тандем», издательство «ГНОМ-ПРЕСС», 1998. 384 с.

21. Сагір В.Г. Природні монополії як об'єкт державного управління: економіко-політичний аспект. Менеджер. 2003. № 2 (24). С. 37–41.

22. Стародубовская Н.М. Основы антимонопольной политики. Вопросы экономики. 1990. № 6. С. 31.

Берлач А.В. НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ПОНЯТИЯ «ЕСТЕСТВЕННАЯ МОНОПОЛИЯ»

В статье подробно проанализировано справочную, учебную, учебно-методическую литературу и нормы действующего законодательства с целью определения понятия «естественная монополия». В результате исследования установлено, что проблема определения сущности родового понятия «монополия» в научной литературе связана с ее сложностью и характеризуется многогранностью и содержательностью. Единого подхода к определению понятия «монополия» учеными не выработано. Кроме того, установлено, что в научной литературе встречаются понятия, которые не в полной мере соответствуют современным условиям хозяйствования.

Критически проанализированы научные подходы к определению понятия «естественная монополия». Предложено научные взгляды по данному вопросу объединить в три группы: в которых используют нормативно закрепленное понятие естественной монополии; естественная монополия определена как товарный рынок, на котором присутствует только один хозяйствующий субъект; естественная монополия определена как организация.

Ключевые слова: исследования, монополия, понятие, естественная монополия, научные взгляды.

Berlach A.V. SCIENTIFIC APPROACHES TO THE DEFINITION OF THE CONCEPT “NATURAL MONOPOLY”

In this article, the reference, educational, educational and methodical literature and the norms of the current legislation are analyzed in detail in order to define the concept of “natural monopoly”. The study found that the problem of determining the essence of the generic concept of “monopoly” in the scientific literature is associated with its complexity and is characterized by versatility and meaningfulness. Scientists have not developed a single approach to the definition of the concept of “monopoly”. In addition, it was found that in the scientific literature there are concepts that do not fully correspond to modern economic conditions.

The scientific approaches to the definition of the concept of “natural monopoly” are critically analyzed. It was proposed to unite scientific views on this issue into three groups: in which they use the normative-fixed notion of natural monopoly; natural monopoly is defined as a commodity market in which there is only one economic entity; natural monopoly is defined as an organization.

Key words: research, monopoly, concept, natural monopoly, scientific views.

**ТРУДОВЕ ПРАВО;
ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ****Запара С.І.,***доктор юридичних наук, професор,
декан юридичного факультету
Сумського національного аграрного університету,
трудоий арбітр
Національної служби посередництва і примирення***Котенко О.М.,***студент
Сумського національного аграрного університету*

УДК 349.2: 331.109

СТАН «ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ» У ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Постановка проблеми. Під час вирішення трудових спорів може виникнути ситуація, коли одна зі сторін трудових правовідносин порушує порядок розгляду звернення іншої сторони, ігнорує її вимоги, не виконує взятих на себе зобов'язань. У такому разі для такої сторони повинні настати негативні правові наслідки, які мають бути виражені в застосуванні юридичної відповідальності. Стаття виконана в межах реалізації наукового дослідження Національної служби посередництва і примирення на тему «Юридична відповідальність за порушення вимог законодавства про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): стан та перспективи».

Метою статті є уточнення змісту поняття та визначення стану «юридичної відповідальності» у трудових правовідносинах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Юридична відповідальність як багатоаспектне явище постійно викликає теоретичний і практичний інтерес, що реалізується в багатьох наукових дослідженнях. Широкомасштабність цього питання призвела до відсутності цілісного сприйняття та наявності проблем його видового різноманіття. Юридичній відповідальності присвятили свої праці С.С. Алексєєв, Л.Н. Белая, С.Н. Братусь, В.С. Венедиктов, І.А. Галаган, С.Т. Гончарук, В.О. Кислухін, В.А. Ковальов, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, І.О. Кузьмін, О.В. Кузніченко, Т.О. Коломоєць, Д.А. Липинський, Д.М. Лук'янець, С.С. Маслов, О.А. Сунцова та багато інших учених.

Виклад основного матеріалу. Ці та інші наукові дослідження стали базовою платформою для актуалізації проблеми наукової праці. Зазначене дослідження посилюється законодавчою ініціативою № 6351 від 12 квітня 2017 року народного депутата України Івана Петровича Рибак до проекту закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення» щодо посилення відповідальності за порушення вимог законодавства про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) (далі – проект). Сьогодні

проект опрацьовується Верховною Радою України. Зазначений проект закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення» розроблено з метою виконання пункту 4 Прикінцевих положень і статті 29 Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» і посилення адміністративної відповідальності за порушення законодавства про колективні трудові спори (конфлікти) шляхом збільшення максимального розміру штрафу до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

У пояснювальній записці до проекту зазначено, що «з кожним роком зростає кількість проведених Національною службою посередництва і примирення (далі – НСПП) примирних процедур, спрямованих на сприяння вирішенню КТС(К) та запобігання їх виникненню». Наприклад, якщо у 2014 році НСПП було проведено 1 837 примирних процедур, то у 2015 – вже 2 082, а у 2016 році їхня кількість сягнула 2 190, що є свідченням врегулювання розбіжностей між сторонами соціально-трудоових відносин цивілізованим правовим шляхом та однією з гарантій збереження соціального спокою в державі. Крім того, статистика страйків лише упродовж останніх трьох років (2014–2016) наочно засвідчує ефективність проведення примирних процедур. Адже саме завдяки введенню (спрямуванню) вирішення розбіжностей між сторонами соціально-трудоових відносин у цивілізоване правове русло, усвідомленню і роботодавцями, і найманими працівниками переваг переговорного та примирного процесів перед протистоянням сторін кількість страйків у 2016 році зменшилась у 4 рази, порівняно із 2014 роком, та у 4,5 рази, порівняно із 2015 роком. На жаль, чинне законодавство не дає дієвих важелів впливу на жодну зі сторін КТС(К). При цьому саме небажання однієї сторони вести конструктивний діалог за столом переговорів, вишукувати компромісні рішення найчастіше заводять вирішення цих конфліктів у глухий кут, сприяє зростанню протестної активності найманих працівників, їх зневіреності

в самій можливості ведення конструктивного діалогу. Метою цього проекту є підвищення відповідальності громадян і посадових осіб шляхом посилення адміністративних стягнень через збільшення у 10 разів штрафів, що накладаються на осіб, винних у порушенні законодавства про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів). Проектом пропонується доповнити Кодекс України «Про адміністративні правопорушення» статтями 414, 415, 18849 та 18850 в частині збільшення суми штрафу за порушення законодавства про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» [1].

На нашу думку, треба доповнити підстави для застосування адміністративної відповідальності у вигляді адміністративного стягнення під час вирішення трудових спорів у таких випадках:

- ненадання стороною трудового спору інформації, необхідної для вирішення спору про права;
- ухилення сторони трудового спору від участі в роботі трудового арбітражу під час вирішення трудового спору про права, створення перешкод у його роботі, зокрема ненадання необхідної інформації;
- ухилення сторони трудового спору від участі в переговорах за участю медіатора(-ів) під час вирішення трудового спору про інтереси, створення перешкод у його роботі, зокрема ненадання необхідної інформації;
- несвоєчасне повідомлення сторони трудового спору про акцію протесту в установленому спеціальним законом порядку;
- організація та/або участь в акції протесту або перешкоджання припиненню акції протесту, визнанню судом незаконною;
- невиконання рішень трудового арбітражу та досягнутих сторонами трудового спору домовленостей, зокрема угоди, укладеної сторонами трудового спору за результатами переговорів про права, рішення трудового арбітражу, рішення, прийнятого сторонами за результатами розгляду трудового спору про інтереси.

Загалом підтримуючи представлену законотворчу ініціативу, вважаємо, що вона додатково закумулювала наукову думку на вказаному питанні та спонукала до розширеного аналізу стану юридичної відповідальності за порушення порядку вирішення колективних трудових спорів.

В юридичній літературі є два основні напрями, за якими визначається функціональний зміст юридичної відповідальності. Представники першого напрямку – С.С. Алексєєв, С.Н. Братусь, Л.Н. Бєлая, О.С. Іоффе, Т.Д. Зражевська, О.Е. Лейст, Р.З. Лівшиц, М.С. Малєїн, І.С. Самощенко, В.А. Тархов, М.Х. Фарукшин, Л.С. Явич [2] та інші вчені – пов'язують відповідальність із застосуванням примусових заходів за правопорушення. При цьому акцентується на негативному (ретроспективному, охоронному) складнику юридичної відповідальності.

Представники другого напрямку – В.С. Венедиктов, Д.А. Липинський, П.Е. Недбайло, Л.О. Сироватська, О.Ф. Скакун, В.Г. Смирнов, М.С. Строгович [3] та інші науковці – розглядають відповідальність як

категорію, яка передбачає не лише відповідальність за правопорушення, але й позитивний (перспективний) аспект юридичної відповідальності, пов'язаний із відповідальністю за дотримання вимог закону та досягнення суспільно-корисних результатів.

Більшість наукових поглядів сформувалися під впливом зазначеної двохаспектності юридичної відповідальності. У контексті видового поділу найчастіше науковці застосовують галузевий критерій. Наприклад, В.А. Кислукін вважає, що диференціація юридичної відповідальності являє собою поділ юридичної відповідальності як правового явища на її самостійні види залежно від об'єктивних критеріїв (підстав) такого поділу, основними з яких є *функціональний* і *галузевий* критерії. При цьому функціональне призначення юридичної відповідальності передбачає її поділ на *правовідновлювальну* (захисну, компенсаційну) та *каральну* (штрафну, репресивну) юридичну відповідальність. Галузевий критерій диференціації передбачає *основні* (поділ за предметом і методом правового регулювання) та *факультативні* (природа об'єкта правопорушення, типовий ступінь суспільної безпеки винної особи; характер встановлених державою несприятливих наслідків здійсненого діяння; порядок застосування санкцій до винних осіб, що передбачає перелік уповноважених органів, види та типовий зміст актів застосування, джерела юридичної відповідальності) фактори [4].

І.О. Кузьмін вважає, що юридична відповідальність має дві форми (моделі) реалізації: добровільну (безпосередню) та правозастосовну (державно-примусову), а здійснення протиправного діяння породжує обов'язок отримати покарання (юридичну відповідальність у суб'єктивному розумінні), яка може бути реалізована або за умови добровільного її визнання та здійснення правопорушником (добровільна форма реалізації), або за наявності акта застосування права, що накладає відповідальність [5].

О.А. Сунцова, звертаючи увагу на те, що навчальні посібники з теорії держави та права найчастіше зосереджуються на таких традиційних видах юридичної відповідальності, які здобули однозначне визнання у правовій науці та чіє існування не потребує доказів: цивільно-правовій, кримінально-правовій, адміністративно-правовій, дисциплінарній, міжнародно-правовій, матеріальній [6], додатково виділяє конституційну, кримінально-процесуальну, арбітражно-процесуальну, цивільно-процесуальну, екологічну, податкову, митну, сімейно-правову та іншу відповідальність, враховуючи критерії допустимості виділення самостійного виду юридичної відповідальності [7].

А.В. Колосовський, підкреслюючи значення позитивної юридичної відповідальності, зазначає, що саме у разі володіння певним статусом має місце позитивна відповідальність [8].

В.О. Кислукін залежно від галузевого критерію виділяє *приватноправову* юридичну відповідальність, яка поділяється на цивільно-правову та матеріальну, та *публічно-правову*, яка, у свою чергу, поділяється на конституційну, дисциплінарну, адміністративну, проце-

суальну. Виокремлення податкової, фінансової, митної, еколого-правової відповідальності як окремих видів юридичної відповідальності є здебільшого умовним явищем, оскільки зазначені види юридичної відповідальності становлять комплекс заходів, що найбільше застосовується у відповідних сферах правового регулювання цивільно-правової, матеріальної, дисциплінарної, адміністративної, кримінальної відповідальності [9].

А.В. Кірсанова, класифікуючи правовідносини, за якими виникає юридична відповідальність, виділяє такі критерії її поділу: *суб'єктивний склад правопорушення* (у зв'язку з тим, що передбачається поділ правовідносин на прості та складні, на правовідносини за участю фізичних та юридичних осіб, а також залежно від правомочного суб'єкта правовідносин), *форма реалізації юридичної відповідальності* (негативна та позитивна), *функції* юридичної відповідальності та сфери її регулювання, *галузевий критерій* (правовідносини кримінальної відповідальності, конституційної відповідальності, цивільно-правової відповідальності тощо), *критерій поділу правовідносин залежно від сфери їх правового регулювання* (кримінальні, цивільно-правові, конституційні, дисциплінарні, процесуальні, адміністративні, фінансові правовідносин відповідальності) [10].

Двохаспектність юридичної відповідальності реалізується також у трудових правовідносинах. Зокрема, до сфери правового регулювання трудових правовідносин зараховано загальне розуміння юридичної відповідальності як «встановленого законом обов'язку особи дотримуватися та виконувати вимоги, визначені правовою нормою, а у разі їх порушення – обов'язку правопорушника отримати несприятливі наслідки цього порушення, що полягають в обмеженнях особистісного, організаційного або матеріального характеру» [11].

Не ставлячи за мету проведення глибокого вивчення форм і видів юридичної відповідальності, що виходить за межі нашого дослідження, звернемо увагу на ті види юридичної відповідальності, які прямо стосуються вирішення трудових спорів. Визначаючи юридичну відповідальність сторін трудових правовідносин під час трудових спорів, автор дослідження керується класифікаційним підходом поділу трудових спорів на ті, що вирішуються в судовому порядку, та ті, що вирішуються в позасудовому (договірному) порядку. Відповідно, якщо сторони отримали широкі можливості реалізації та захисту своїх прав у договірному порядку, виникає необхідність формування правозахисних механізмів саме в цих двох площинах: державно-адміністративній і договірній. При цьому держава, віддаючи головні важелі встановлення персоніфікованої відповідальності (шляхом можливості передбачити відповідальність у трудовому або колективному договорі), зберігає за собою право застосувати адміністративні санкції у разі порушення матеріального чи процесуального права сторін соціально-трудових правовідносин.

У світлі євроінтеграційних устремлінь України варто звернути увагу на акти Ради Європи, пов'язані із правовим регулюванням цього питання. Напри-

клад, відповідно до змісту Директиви 2001/23/ЄС від 12 березня 2001 року [12] у разі порушення прав працівників із метою здійснення їх повного захисту держава-член має гарантувати ефективний захист у разі, якщо він не здійснюється в інший спосіб. Інакше кажучи, на державу покладається обов'язок відшукувати інструменти для забезпечення проведення ефективних колективних переговорів, а за наявності перешкод для їх здійснення – відшукувати належні інструменти впливу. До таких інструментів зарахована також можливість застосування санкцій до порушників.

Висновки.

1. Підготовка до прийняття Верховною Радою України Трудового кодексу вимагає вдосконалення концепції Кодексу загалом і кожного з його розділів зокрема. Такими є розділи, що регулюють відповідальність роботодавця та працівника. Сьогодні в умовах проведення правової реформи необхідним є забезпечення не лише демократичного за своїм змістом трудового законодавства, але й створення дієвої системи правових засобів, здатної забезпечити належне виконання трудових обов'язків сторонами трудового договору.

Зазначене дослідження посилюється законодавчою ініціативою № 6351 від 12 квітня 2017 року народного депутата України Івана Петровича Рибак до проекту закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення» щодо посилення відповідальності за порушення вимог законодавства про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів). Нині проект опрацьовується Верховною Радою України. Зазначений проект закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення» розроблено з метою виконання пункту 4 Прикінцевих положень і статті 29 Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» і посилення адміністративної відповідальності за порушення законодавства про колективні трудові спори (конфлікти) шляхом збільшення максимального розміру штрафу до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

2. Зарубіжний досвід щодо трудових спорів передбачає можливість їх вирішення судовими органами та позасудовий порядок розгляду спору. При цьому спеціальний закон про порядок вирішення трудових спорів часто передбачає можливість примусового виконання рішень юрисдикційного органу. Світовий досвід передбачає, що за невиконання матеріальних і процесуальних норм, які стали предметом трудового спору та призвели до порушення прав сторін соціально-трудових правовідносин під час вирішення трудового спору, може бути застосована адміністративна, матеріальна та договірна відповідальності.

3. Варто підтримати ініціативу щодо підвищення адміністративної відповідальності громадян і посадових осіб шляхом посилення адміністративних стягнень за порушення порядку вирішення колективних трудових спорів. А саме – доповнення Кодексу України «Про адміністративні правопорушення» статтями 414, 415, 18849 та 18850 в частині

збільшення суми штрафів за порушення законодавства про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів). З огляду на практику діяльності Державної інспекції праці в частині суттєвих розмірів штрафних санкцій вважаємо можливим запровадити санкції в більшому розмірі.

Поділяємо думку, що прийняття Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення» сприятиме запобіганню та припиненню порушень вимог законодавства про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів), зокрема за ухилення сторін колективного трудового спору (конфлікту) від участі в примирних процедурах; невиконання зобов'язань за угодою, досягнутою внаслідок примирних процедур; посилення адміністративної відповідальності посадових осіб центральних органів виконавчої влади, державних органів та органів місцевого самоврядування за ухилення від утворення примирних органів і невиконання законних вимог посадових осіб державного органу, що реалізує державну політику з питань сприяння врегулюванню колективних трудових спорів (конфліктів), щодо усунення порушень законодавства про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) або створення перешкод для діяльності цього органу.

Пропонуємо доповнити підстави для застосування адміністративної відповідальності у вигляді адміністративного стягнення під час вирішення трудових спорів у таких випадках:

- ненадання стороною трудового спору інформації, необхідної для вирішення спору про права;
- ухилення сторони трудового спору від участі в роботі трудового арбітражу під час вирішення трудового спору, створення перешкод у його роботі, зокрема ненадання необхідної інформації;
- ухилення сторони трудового спору від участі в переговорах за участю медіатора(-ів) під час вирішення трудового спору про інтереси, створення перешкод у його роботі, зокрема ненадання необхідної інформації;
- несвоєчасне повідомлення сторони трудового спору про акцію протесту в установленому спеціальним законом порядку;
- організація та/або участь в акції протесту або перешкоджання припиненню акції протесту, визначеної судом незаконною;
- невиконання рішень трудового арбітражу та досягнутих сторонами трудового спору домовленостей, зокрема угоди, укладеної сторонами трудового спору за результатами переговорів про права, рішення трудового арбітражу, рішення, прийнятого сторонами за результатами розгляду трудового спору про інтереси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення: проект закону України № 6351 від 12 квітня 2017 р. Верховна Рада України. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GH4WF00A.html (дата звернення: 12.11.2018).

2. Алексеев С.С. Социальная ценность права в советском обществе. Москва: «Юрид. лит.», 1971. С. 4; Зражевская Т.Д. Реализация конституционного законодательства (проблемы теории и практики): дисс. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.02. Воронеж, 1999. С. 183–184; Иоффе О.С. Ответственность по советскому гражданскому праву. Ленинград: Изд-во Ленинг. ун-та, 1955. 311 с; Малейн Н.С. Юридическая ответственность и справедливость. Москва: «Юрид. лит.», 1992. С. 19; Лейст О.Э. Санкции и ответственность по советскому праву (теоретические проблемы). Москва: Изд-во Московского ун-та, 1981. С. 102–103; Лившиц Р.З. Теория права: учебник. 2-е изд. Москва: Изд-во БЕК, 2001. С. 147; Тархов В.А. Гражданские права и ответственность. Уфа: Уфимск, ВШ МВД РФ, 1996. С. 75; Самощенко И.С., Фарукшин М.Х. Ответственность по советскому законодательству. Москва: «Юрид. лит.», 1971. С. 6; Явич Л.С. Сущность права. Социально-философское понимание генезиса, развития и функционирования юридической формы общественных отношений. Ленинград: Изд-во Ленинг. ун-та, 1985. С. 172.

3. Венедиктов В.С. Теоретические проблемы юридической ответственности в трудовом праве. Харьков: НПКФ «Консум», 1995. С. 65; Липинский Д.А. Проблемы юридической ответственности / Под ред. д-ра юрид. наук, проф. Р.Л. Хачатурова. СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. С. 333; Недбайло П.Е. Система юридических гарантий применения советских правовых норм. Правоведение. 1971. № 3. С. 44–53; Скакун О.Ф. Теория государства и права: учебник. Харьков: «Консум», 2000. С. 467; Смирнов В.Г. Уголовная ответственность и наказание. Правоведение. 1963. № 4. С. 78–89; Строгович М.С. Сущность юридической ответственности. Советское государство и право. 1979. № 5. С. 72–78; Сыроватская Л.А. Ответственность по советскому трудовому праву. Москва: «Юрид. лит.», 1974. 184 с.

4. Кислухин В.А. Виды юридической ответственности: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Москва, 2002. С. 11–13.

5. Кузьмин И.А. Теоретические проблемы понимания и реализации юридической ответственности: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. СПб., 2012. С. 7.

6. Сунцова Е.А. Нетрадиционные виды юридической ответственности: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Москва: Московский ун-т МВД России, 2005. С. 5–6.

7. Колосовский А.В. Эффективность правового регулирования дисциплинарной и материальной ответственности: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.05. Екатеринбург, 2010. С. 10.

8. Кислухин В.А. Виды юридической ответственности: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Москва, 2002. С. 14.

9. Кирсанова А.В. Правоотношения юридической ответственности: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Тамбов, 2009. С. 13.

10. Колосовский А.В. Эффективность правового регулирования дисциплинарной и материальной ответственности: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.05. Екатеринбург, 2010. С. 10.

11. The Global Workplace International and Comparative Employment Law Cases and Materials Second Edition / Roger Blanpain, Susan Bisom-Rapp, William R. Corbett, Hilary K. Josephs, Michael J. Zimmer. Law and Business in New York, 2012. 991 p.

Запара С.І., Котенко О.М. СТАН «ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ» В ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

У статті здійснюється аналіз поняття та стану «юридичної відповідальності» в трудових правовідносинах.

Ключові слова: юридична відповідальність, адміністративна відповідальність, трудові спори, колективні трудові спори, трудові правовідносини.

Запара С.И., Котенко А.М. АНАЛИЗ ПОНЯТИЯ «ЮРИДИЧЕСКАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ» В ТРУДОВЫХ ПРАВООТНОШЕНИЯХ

В статье проводится анализ понятия и положения «юридической ответственности» в трудовых правоотношениях.

Ключевые слова: юридическая ответственность, административная ответственность, трудовые споры, коллективные трудовые споры, трудовые правоотношения.

Zapara S.I., Kotenko O.M. ANALYSIS OF THE CONCEPT “LEGAL RESPONSIBILITY” IN TREATING RIGHTS

The article analyzes the concept and provisions of “legal liability” in labor-legal relations. Conclusions and perspectives of further exploration in this direction:

1. Preparation for the adoption by the Verkhovna Rada of Ukraine of the Labor Code, requires improvement of the concept of the Code in general and each of its sections, in particular, some of which are sections that regulate the responsibility of the employer and employee. Today, under the conditions of the legal reform, it is necessary to ensure not only democratic in the content of labor legislation, but also the creation of an effective system of legal means capable of ensuring the proper performance of labor duties by the parties to the employment contract.

This study is reinforced by the legislative initiative No. 6351 dated April 12, 2017 by People’s Deputy of Ukraine Ivan Petrovich Rybak to the draft Law of Ukraine “On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses” on increasing the liability for violating the requirements of the law on the procedure for resolving collective labor disputes (conflicts) (hereinafter the Project). Currently, the draft is being worked out by the Verkhovna Rada of Ukraine. The specified Draft Law of Ukraine “On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses” was developed with the purpose of implementation of clause 4 of the Final Provisions and Article 29 of the Law of Ukraine “On the Procedure for the Resolution of Collective Labor Disputes (Conflicts)” and strengthening of administrative liability for violation of the legislation on collective labor disputes (conflicts) by increasing the maximum fine to one thousand non-taxable minimum incomes of citizens.

2. Foreign experience in relation to labor disputes involves the possibility of their resolution by the judicial authorities and the extra-judicial procedure for the consideration of a dispute. At the same time, a special law on the procedure for resolving labor disputes often involves the possibility of enforcing the decisions of the jurisdiction authority. World experience suggests that administrative, material and contractual liability may be applied for non-compliance with material and procedural norms that have become the subject of a labor dispute and have led to violations of the rights of parties to social and labor relations during the resolution of a labor dispute.

3. It is necessary to support the initiative to increase administrative responsibility of citizens and officials by increasing administrative penalties for violation of the procedure for resolving collective labor disputes. Namely, the addition of the Code of Ukraine “On Administrative Offenses” by Articles 414, 415, 18849 and 18850 in connection with an increase in the amount of fines for violating the law on the procedure for the resolution of collective labor disputes (conflicts). Given the practice of the State Labor Inspectorate in terms of the size of fines, we consider it possible to impose sanctions on a larger scale.

We share the opinion that the adoption of the Law of Ukraine “On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses” will help to prevent and terminate violations of the requirements of the legislation on the procedure for resolving collective labor disputes (conflicts), in particular for avoiding parties to a collective labor dispute (conflict) from participation in conciliation procedures ; non-fulfillment of obligations under an agreement reached as a result of conciliation procedures; strengthening of administrative responsibility of officials of central executive authorities, state bodies and local self-government bodies for evasion from the formation of reconciling bodies and non-fulfillment of legal requirements of officials of a state body that implements state policy on assistance in the settlement of collective labor disputes (conflicts), on elimination of violations of legislation on the procedure for the resolution of collective labor disputes (conflicts) or the creation of obstacles to the activities of this body. We propose to supplement the grounds for the application of administrative liability in the form of administrative penalty in the resolution of labor disputes in such cases:

- A failure to provide the labor dispute information necessary to resolve a dispute over rights;
- Evading a party to a labor dispute about the rights to participate in labor arbitration in resolving a labor dispute about rights, creating obstacles in his work, including the failure to provide the necessary information;
- Evasion of a labor dispute from participation in negotiations with the participation of the mediator(-s) during the resolution of a labor dispute about interests, creating obstacles to its work, including the failure to provide the necessary information;

- Untimely communication of the party to the labor dispute about the protest in the manner prescribed by the special law;
- Organizations and/or participation in the action of protest or obstruction of the termination of the protest action declared by the court unlawful;
- Failure to comply with labor arbitration awards and agreements reached by the parties to the labor dispute, in particular agreements concluded by the parties to the labor dispute on the basis of the results of negotiations on the rights, decisions of labor arbitration, decisions taken by the parties on the results of consideration of labor disputes on interests.

Key words: legal responsibility, administrative responsibility, labor disputes, collective labor disputes, labor relations.

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Гарсія Е.Ф.,

*аспірант денної форми навчання докторантури та аспірантури
Одеського державного університету внутрішніх справ*

УДК 351.749.2.5(477/4/9)

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ СПЕЦІАЛЬНОГО ПІДРОЗДІЛУ
ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ «МОРСЬКА ОХОРОНА УКРАЇНИ»
З АНАЛОГІЧНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Вступ. Відповідно до Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року», водокористування в Україні здійснюється переважно нераціонально, непродуктивні витрати води збільшуються, об'єм придатних до використання водних ресурсів внаслідок забруднення та виснаження зменшується. Практично всі поверхневі водні джерела та ґрунтові води забруднені [4].

І.В. Драган констатує, що забруднення навколишнього середовища призводить до виникнення двох видів витрат: щодо запобігання впливу на забруднення середовища й запобігання впливу забрудненого середовища на них. Витрати на компенсацію збитків разом із власне збитками становлять економічні збитки, які є комплексною величиною. Найчастіше їх виражають сумою основних локальних збитків: а) від погіршення здоров'я населення; б) комунальному господарству; в) сільському та лісовому господарствам; г) промисловості [2, с. 34].

Актуальність дослідження зумовлена тим, що вдосконалення законодавства щодо охорони водного середовища в нашій країні є неодмінною умовою євроінтеграції для покращення життя населення.

Мета дослідження полягає в тому, щоб проаналізувати діяльність «Морської охорони України», з'ясувати недоліки та шляхи їх усунення, перейняти позитивний зарубіжний досвід.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження в галузі використання й охорони вод і відтворення водних ресурсів достатньою мірою не проводилися. Серед вітчизняних дослідників варто зазначити таких, як В.О. Джуган, І.В. Драган, Т.В. Єрмолаєва, А.К. Соколова, О.В. Толкаченко та інші. За основу аналізу взято чинне законодавство України, державні сайти Берегової охорони США, Великої Британії, Бельгії та Канади, сайт Національного флоту Франції.

Постановка проблеми. Дослідження виконується в рамках Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки («Правове забезпечення формування та реалізації екологічної політики, земельної та аграрної реформи в Україні» п.п. 7). Система державного управління в галузі охорони вод потребує невідкладного реформування у напрямі переходу

до інтегрованого управління водними ресурсами. Функції управління в галузі охорони, використання та відтворення вод розподілені між різними центральними органами виконавчої влади, що призводить до їх дублювання, неоднозначного тлумачення положень природоохоронного законодавства та неефективного використання бюджетних коштів [4].

Звертаємо увагу на те, що в передових зарубіжних країнах забезпечує захист морського середовища Берегова охорона або аналогічний підрозділ. В Україні – це Морська охорона України, але треба зауважити, що до переліку її основних завдань захист морського середовища не входить.

Виклад основного матеріалу. Морська охорона є структурним підрозділом Державної прикордонної служби України та складається із загонів морської охорони. Як приклад розглянемо Одеський загін морської охорони [3]. Він здійснює охорону державного кордону в Чорному морі та на річці Дунай (у межах зони відповідальності); контроль за плаванням і перебуванням українських та іноземних невійськових суден і військових кораблів у територіальному морі та внутрішніх водах України, заходженням іноземних невійськових суден і військових кораблів у внутрішні води й порти України та перебуванням у них; охорону суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні та контроль за реалізацією прав і виконанням зобов'язань у цій зоні інших держав, українських та іноземних юридичних і фізичних осіб, міжнародних організацій.

Основні завдання Одеського загону морської охорони такі: охорона державного кордону та суверенних прав України в її внутрішній економічній зоні у визначеній зоні відповідальності у взаємодії з Одеською окремою авіаескадрильєю, підрозділами Ізмаїльського, Білгород-Дністровського, Одеського та Херсонського прикордонних загонів; участь у пошуково-рятувальних операціях на воді; протидія висадці диверсійно-розвідувальних груп, незаконних збройних формувань і переміщенню засобів терору на українську частину узбережжя Чорного моря у взаємодії із береговими прикордонними підрозділами, а також підрозділами Збройних сил України та іншими військовими й правоохоронними формуваннями; недопущення порушень режиму державного кордону на морській ділянці українськими та іноземни-

ми суднами, військовими кораблями і плавзасобами; протидія нелегальній міграції, контрабандній, браконьєрській та іншій протиправній діяльності, охорона підводної культурної та археологічної спадщини у територіальному морі та внутрішніх водах; проведення спільних патрулювань і скоординованих дій із катерами прикордонної поліції Румунії відповідно до чинних міждержавних угод [1].

На нашу думку, захист морського середовища повинен бути доданий до переліку основних завдань Морської охорони України. Зауважимо, що провідні аналогічні підрозділи також виконують цю функцію.

Узагалі, доцільно перейняти зарубіжний досвід, тому розглянемо, як працює Берегова охорона США, Великої Британії, Бельгії та Канади, також пропонуємо розглянути приклад Франції, де аналогічні функції виконує Національний флот Франції.

Берегова охорона США (United States Coast Guard) є провідним федеральним морським правоохоронним органом і єдиним агентством, що володіє як повноваженнями, так і можливостями щодо забезпечення дотримання національного та міжнародного права у відкритому морі, зовнішньому континентальному шельфі, а також всередині країни з виключної економічної зони (далі – ВЕЗ) США та у внутрішніх водах.

Берегова охорона керується шістьма основними програмами оперативних завдань, які, у свою чергу, забезпечують 11 завдань, кодифікованих у Законі про «Національну безпеку США» 2002 року, пов'язаних або непов'язаних із забезпеченням національної безпеки США.

До складу завдань, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки США, входять такі: забезпечення безпеки портів, водних шляхів та узбережжя; протидія протиправному ввезенню наркотиків; боротьба з нелегальною міграцією; підтримання боєготовності; забезпечення виконання вимог інших законів.

До складу завдань, не пов'язаних із забезпеченням національної безпеки США, входять такі: забезпечення безпеки судноплавства, проведення пошуково-рятувальних робіт, допомога в навігації, охорона живих морських ресурсів, захист морського середовища, проведення криголамних операцій.

Морська правоохоронна програма (Maritime Law Enforcement program) захищає морські кордони Америки від посягань, захищає морський суверенітет держави від незаконної діяльності, сприяє законному використанню водних шляхів і пригнічує порушення федерального закону на, під, над морем і на водних об'єктах, що підпадають під юрисдикцію Сполучених Штатів.

Правоохоронна діяльність стосовно живих морських ресурсів (LMR) є обов'язком, за Законом про охорону та управління рибним господарством Магнусона-Стівенса, Законом про вимирання видів і кількома іншими федеральними законами, спрямованими на захист морських ресурсів. Основною метою цих зусиль є забезпечення ефективного та професійного виконання для досягнення національних

цілей щодо збереження, управління та відновлення живих морських ресурсів, морських природоохоронних видів і національних морських заповідників та пам'яток. Це передбачає виконання рішень LMR, а також безліч інших заходів, що зміцнюють як внутрішні, так і міжнародні режими рибальства.

Інша правоохоронна діяльність (OLE) передбачає виконання правил про морські ресурси на іноземних риболовних суднах. Ця діяльність має дві форми: перша – стримування, виявлення та заборона вторгнення нелегальних іноземних риболовецьких суден у виключну економічну зону США, які становлять загрозу відновлюваним природним ресурсам країни та порушенням суверенітету Сполучених Штатів. Захист ВЕЗ США є основною метою морської безпеки берегової охорони; друга – це дотримання міжнародних угод з управління живими морськими ресурсами. Це досягається завдяки застосуванню заходів щодо збереження та управління, створених регіональними організаціями з управління рибальством. Берегова охорона також допомагає органічному забезпеченню правопорядку в країнах-партнерах для управління ресурсами та правил комерційного рибальства. Ці партнерства служать силовими мультиплікаторами, допомагаючи контролювати дотримання різних міжнародних угод і запобігати несанкціонованій, незареєстрованій і нерегульованій риболовлі в усьому світі [10].

Берегова охорона Великої Британії (Maritime & Coastguard Agency) працює, щоб запобігти втраті життя на узбережжі та в морі, виробляє законодавство та інструкції з морських питань, а також надає сертифікацію морякам.

Берегова охорона Великої Британії надає 24-годинну морську пошукову та рятувальну служби по всьому узбережжю Великої Британії, а також міжнародний пошук і порятунок через Берегову охорону її величності (Her Majesty's Coastguard).

Берегова охорона Великої Британії – це команда з 1 050 співробітників і 3 500 волонтерів із штаб-квартирою в Саутгемптоні та офісами й координаційними центрами навколо берегів Великої Британії.

Берегова охорона Великої Британії несе відповідальність за безпеку кожного на судні у водах Великої Британії, безпеку всіх мореплавців на суднах під прапором Великої Британії; повинна переконатись, що все обладнання на суднах Великої Британії відповідає поставленим цілям, що всі моряки на суднах Великої Британії мають правильну документацію; гарантувати екологічну безпеку води та берегів Великої Британії; точність гідрографічних даних на графіках Великої Британії; спостереження за добровільними прибережними рятувальними службами, гідрографію, сертифікацію моряків і режим контролю за державним контролем порту.

Заходи щодо запобігання забрудненню передбачають контроль і управління баластовою водою; запобігання забрудненню та зменшення шкідливих викидів на морі; свідчення про підтвердження цивільного, пасажирського, іншого страхування

відповідальності; оцінку ризику та реагування на забруднення у прибережних і морських територіях Великобританії [8].

Берегова охорона Бельгії (*Garde côtière*) відповідає за координацію та співпрацю між відповідними адміністраціями Північного моря. З ресурсами партнерів берегової охорони Центр берегової охорони (*la Centrale Garde côtière*) забезпечує оперативну діяльність берегової охорони.

Центр берегової охорони складається з двох служб, які працюють у тісній співпраці – Морсько-рятувально-координуючого центру (MRCC) в Остенде та Морського інформаційного центру (МІК) в Зебрюгге. MRCC забезпечує безпеку та безпеку на морі й координує рятувальні функції на морі. МІК забезпечує безпеку та безпеку на морі й забезпечує дотримання закону в морі.

Центр берегової охорони завдяки транспортним засобам, вертольотам і літакам спостереження різних партнерів слідкує за всім, що відбувається в морі. Оператори Центру берегової охорони контролюють море за допомогою радарних зображень, морських карт та інформації про погодні умови на морі. Вони також втручаються превентивно, щоб уникнути нещасних випадків на морі.

У МІК морські оператори, навігаційна поліція та митниця тісно співпрацюють, щоб забезпечити дотримання всіх законів у морі. МІК виявляє незаконну діяльність. Вони можуть варіюватися від терористичних актів, торгівлі людьми, наркотиками та іншим нелегальним бізнесом до заборонених процедур риболовлі та незаконного скидання нафти. Контроль компетентних партнерів берегової охорони є абсолютною необхідністю. Берегова охорона та Центральна берегова охорона не мають власних ресурсів, але можуть використовувати засоби різних партнерів [5].

Берегова охорона Канади (*Garde côtière canadienne*). Завдяки програмі екологічного реагування, канадська берегова охорона (GCC) забезпечує очищення канадських вод у разі витоку нафтопродуктів або інших забруднюючих речовин, викликаних суднами. Ці заходи втручання складаються із спостереження за очисними роботами здійснюваними забруднювачами, забезпечування прибирання у разі, коли забруднювачі не відомі, не можуть діяти у випадках морського забруднення або не уповноважені це робити.

За канадським законодавством, забруднювачі несуть відповідальність за витрати на очищення розливів, включно з витратами, пов'язаними зі спостереженням GCC або управлінням екологічним реагуванням.

Плани регіонального та місцевого реагування надають працівникам програми значну підтримку для реагування на розлив. Ці плани базуються на національному плані реагування. GCC підтримує у своєму розпорядженні обладнання у разі розливу нафтопродуктів [6].

Франція з її заморськими територіями, 7000 км узбережжя та другою за величиною морською пло-

щею 11 млн км² межує з усіма океанами світу. Отже, національний морський флот (*La Marine nationale*) зобов'язаний контролювати цей простір у своїх трьох вимірах (під морем, на морі та над морем), щоб зберегти мир і захищати інтереси Франції.

Французький флот сприяє оборонній стратегії Франції, керуючись Постійним положенням морської безпеки (*Action de l'État en mer*), що становить $\frac{1}{4}$ місій, які використовують засоби флоту, включно зі всіма будівлями та літаками. Флот бере участь у системі морської охорони, яка передбачає боротьбу із загрозами, що можуть виникнути з моря (тероризм, незаконний оборот наркотиків, нелегальні перевезення мігрантів...); захист суверенітету та суверенних прав на морі; контроль ризиків, пов'язаних із морською діяльністю (морські аварії, забруднення тощо) [9].

Генеральний секретаріат моря (SGMer) створено Декретом № 95-1232 від 22 листопада 1995 р. Під керівництвом прем'єр-міністра це стає головним елементом координації морської політики Франції.

Національна координація держави на морі (*La coordination nationale de l'action de l'État en mer (AEM)*) є однією з головних відповідальностей SGMer.

Генеральний секретаріат моря під своїм керівництвом має міжвідомчий центр – Центр операцій берегової охорони (COFGC). COFGC, що діє з 20 вересня 2010 р., комплектується п'ятнадцятьма офіцерами із семи адміністрацій (національного морського флоту, національної жандармерії, морської жандармерії, митниці, національної поліції, цивільної безпеки та морських справ). Створення COFGC спрямоване на зміцнення міжвідомчої організації дій держави на морі та її видимості, покращення результативності та міждержавної координації, даючи змогу у майбутньому краще інтегруватися в європейську організацію.

Для боротьби з аварійними та умисними забрудненнями (*lutte contre les pollutions accidentelles et volontaires*) уряд проводить активну політику моніторингу та припинення незаконних скидів у морі за допомогою директив, що надсилаються SGMer морським префектам і делегатам уряду за кордоном і міністерством юстиції для прокурорів спеціалізованих юрисдикцій [7].

Висновки. Отже, у передових зарубіжних країнах захист морського середовища забезпечує Берегова охорона або аналогічний підрозділ. В Україні також є аналогічний підрозділ – Морська охорона України, але у список його основних завдань захист морського середовища не входить. На нашу думку, захист морського середовища повинен бути доданий до переліку основних завдань Морської охорони України.

Загалом, доцільно перейняти всі позитивні моменти зарубіжного досвіду, а саме:

- створити аналоги LMR та OLE, які спрямовані на захист морських ресурсів, та забезпечити виконання правил про морські ресурси на іноземних риболовних суднах, як у США;
- створити заходи щодо запобігання забрудненню, як у Великобританії;

- створити програму екологічного реагування, як у Канаді;
 - створити Центр операцій берегової охорони, який буде комплектуватися посадовими особами з різних відомств (наприклад, Національної поліції, Збройних сил, Прикордонної служби тощо), як у Франції;
 - використовувати засоби різних партнерів Морської охорони України та забезпечити їх відповідний контроль, як у Бельгії.
- Усі ці зміни сприятимуть покращенню діяльності Морської охорони України та забезпечать зниження забруднення водного середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Державна прикордонна служба України. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/structure/pivdenne-regionalne-upravlinnya/odeskiy-zagin-morskoj-ohoroni/> (дата звернення: 17.07.2018).
2. Драган І.В. Формування еколого-економічного механізму регулювання сфери природокористування в Україні. Вісник Академії митної служби України. Серія: «Державне управління». 2011. № 1. С. 31–37.
3. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 3 квітня 2003 р. № 661-IV. Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/661-15> (дата звернення: 17.07.2018).
4. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 р.: Закон України від 21 грудня 2010 р. № 2818-VI. Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2818-17> (дата звернення: 17.07.2018).
5. Garde côtière . URL: <https://gardecotiere.be/fr/content/mes-objecifs>. (дата звернення: 17.07.2018).
6. Garde côtière canadienne. URL: http://ccg-gcc.gc.ca/fra/GCC/Intervention_environnementale (дата звернення: 17.07.2018).
7. Gouvernement.fr. URL: <https://www.gouvernement.fr/centre-operationnel-de-la-fonction-garde-cotes-cofgc-2956> (дата звернення: 17.07.2018).
8. Gov.UK. URL: <https://www.gov.uk/government/organisations/maritime-and-coastguard-agency/about> (дата звернення: 17.07.2018).
9. Marine nationale. URL: <https://www.defense.gouv.fr/marine> (дата звернення: 17.07.2018).
10. United States Coast Guard, U.S. Department of Homeland Security. URL: <https://www.overview.uscg.mil/Missions/> (дата звернення: 17.07.2018).

Гарсія Е.Ф. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ СПЕЦІАЛЬНОГО ПІДРОЗДІЛУ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ «МОРСЬКА ОХОРОНА УКРАЇНИ» З АНАЛОГІЧНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

У статті зосереджено увагу на тому, що в передових зарубіжних країнах захист морського середовища забезпечує Берегова охорона або аналогічний підрозділ, але до переліку основних завдань Морської охорони України захист морського середовища не входить.

Розглянуто правоохоронну діяльність Берегової охорони США: LMR та OLE, які спрямовані на захист морських ресурсів, та забезпечення виконання правил про морські ресурси на іноземних риболовних суднах. Проаналізовано заходи щодо запобігання забрудненню, здійснювані Береговою охороною Великобританії. Досліджено програму екологічного реагування Берегової охорони Канади. Вивчено діяльність Центру операцій Берегової охорони Франції. Зосереджено увагу на тому, що Берегова охорона Бельгії не має власних ресурсів, але може використовувати засоби різних її партнерів.

Ключові слова: Державна прикордонна служба України, Морська охорона України, Берегові охорони США, Великої Британії, Бельгії та Канади, Національний флот Франції.

Гарсія Э.Ф. СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СПЕЦИАЛЬНОГО ПОДРАЗДЕЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОГРАНИЧНОЙ СЛУЖБЫ УКРАИНЫ «МОРСКАЯ ОХРАНА УКРАИНЫ» С АНАЛОГИЧНЫМИ ПОДРАЗДЕЛЕНИЯМИ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН

В статье сосредоточено внимание на том, что в передовых зарубежных странах защиту морской среды обеспечивает Береговая охрана или аналогичное подразделение, но в перечень основных задач Морской охраны Украины защита морской среды не входит.

Рассмотрена правоохранительная деятельность Береговой охраны США: LMR и OLE, которые направлены на защиту морских ресурсов, и обеспечение выполнения правил о морских ресурсах на иностранных рыболовных судах. Проанализированы мероприятия по предотвращению загрязнения, осуществляемые Береговой охраной Великобритании. Исследована программа экологического реагирования Береговой охраны Канады. Изучена деятельность Центра операций береговой охраны Франции. Акцентировано внимание на том, что Береговая охрана Бельгии не имеет собственных ресурсов, но может использовать средства различных ее партнеров.

Ключевые слова: Государственная пограничная служба Украины, Морская охрана Украины, Береговые охраны США, Великобритании, Бельгии и Канады, Национальный флот Франции.

Garcia E.F. COMPARATIVE ANALYSIS OF THE ACTIVITY OF THE SPECIAL UNIT OF THE STATE BORDER GUARD SERVICE OF UKRAINE "MARINE SECURITY OF UKRAINE" WITH SIMILAR UNITS OF FOREIGN COUNTRIES

The article deals about the activities of the Marine Security of Ukraine, the Coast Guard of the United States, Great Britain, Belgium and Canada, and also considered an example of France, where similar functions performed by the National Navy of France.

Maritime security is a structural subdivision of the State Border Guard Service of Ukraine and consists of units of maritime security.

Focused attention to the fact that in the advanced foreign countries the protection of the marine environment is provided by Coast Guard or similar division, but the protection of the marine environment is not included in the list of the main missions of the Maritime Safety of Ukraine.

The US Coast Guard is a leading federal maritime law enforcement agency and the only agency with both powers and capabilities to enforce national and international law on the high seas, the outer continental shelf, as well as within the country from the United States exclusive economic zone and inland waters.

The US Coast Guard law enforcement activities are considered: LMR and OLE, aimed at protecting marine resources, and ensuring compliance with the rules on marine resources in foreign fishing vessels.

The UK Coast Guard is working to prevent loss of life on the coast and at sea, issues legislation and regulations on maritime issues, and provides seafarers with certification.

UK Coast Guard provides 24-hour marine search and rescue services around the British coast, as well as international search and rescue through Her Majesty's Coastguard.

The measures taken to prevent pollution by the Coast Guard of Great Britain have been analyzed.

Belgium's Coast Guard is responsible for the coordination and cooperation between the relevant North Sea Administrations. With the resources of the coast guard partners, the Coast Guard Center provides operative coastal security activities.

The Coast Guard Center consists of two services that work in close cooperation: the Marine Rescue Coordination Center (MRCC) in Ostend and the Maritime Information Center (MIC) in Zeebrugge. MRCC provides sea safety and security and coordinates rescue functions at sea. MIC ensures safety and security at sea and ensures compliance with the law at sea.

The focus is on the fact that the Coast Guard of Belgium does not have its own resources, but can use the means of its various partners.

Coast Guard Canada (CGC). Thanks to the Environmental Response Program, Canadian Coast Guard provides clearing of Canadian waters in the event of leakage of petroleum products or other pollutants caused by ships. According to Canadian legislation, polluters are responsible for the costs of cleaning spills, including costs associated with monitoring CGC or environmental management.

The Canadian Coast Guard Environmental Response Program is explored.

The French navy contributes to the defense strategy of France, guided by the Permanent Marine Security, which represents ¼ of the missions that use the navy, including all buildings and aircraft. The navy participates in the marine protection system, which includes: the fight against threats that can arise from the sea (terrorism, illegal drug trafficking, illegal traffic of migrants ...); protection of sovereignty and sovereign rights at sea; control of the risks associated with maritime activities (marine accidents, pollution, etc.)

The activity of the Center of Coast Guard Operations of France was studied.

Key words: State Border Guard Service of Ukraine, Marine Guard of Ukraine, Coast Guard of the United States, Great Britain, Belgium and Canada, National Fleet of France.

УДК 342.98

ДОБРОЧЕСНІСТЬ СУДДІВ ЯК ОСНОВА ДЛЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ
СИСТЕМИ СУДОВОЇ ВЛАДИ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. Проблеми підвищення рівня доброчесності суддів є сьогодні надзвичайно актуальними, адже довіра до органів судової влади в українському суспільстві залишає бажати кращого. Наприклад, за результатами соціологічного дослідження, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова з 1 по 6 червня 2018 року, у всіх регіонах України, за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей, судам (судовій системі загалом) довіряє 7,7 %, не довіряє – 84,3 %. При цьому не можна сказати, що українському суспільству загалом притаманний такий високий рівень недовіри. Наприклад, серед інститутів держави та суспільства найбільшу довіру громадян мають волонтерські організації (їм довіряють 65,2 % опитаних), церква (61,1 %), Збройні сили України (57,2 %), добровольчі батальйони (50,0 %), Державна служба з надзвичайних ситуацій (51,1 %), Державна прикордонна служба (50,7 %), Національна гвардія України (48,6 %), громадські організації (43,4 %) – число респондентів, які довіряють цим інститутам, на статистично значимому рівні перевищує число тих, хто їм не довіряє [1].

Безумовно, причини ситуації, що склалася, мають як суб'єктивний, так і об'єктивний характер, і їх вивчення потребує проведення окремих наукових досліджень. Однак адміністративно-правові застави забезпечення доброчесності суддів посідають центральне місце серед напрямів сучасних наукових досліджень, спрямованих на створення міцного науково-методологічного підґрунтя дослідження вказаної проблематики. Це зумовлює актуальність і важливість обраної теми статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості протидії корупції в системі державного управління розглядали такі вчені, як В.Б. Авер'янов, М.І. Ануфрієв, О.М. Бандурка, Ю.П. Битяк, Ф.Г. Бурчак, В.М. Гарашук, Є.В. Додін, Н.І. Дорош, Р.А. Калюжний, Л.В. Коваль, Д.М. Корнієнко, О.В. Кузьменко, В.Г. Мельничук, В.Ф. Опришко, В.П. Петков, О.В. Петришин, В.М. Попович, С.В. Тарасов, Ю.О. Тихомиров, М.М. Тищенко, В.В. Цветков, В.М. Шаповал, Ю.С. Шемшученко, В.К. Шкарупа, І.М. Шопіна, В.О. Шевчук та інші науковці. Адміністративно-правові аспекти функціонування судової системи загалом та окремих її елементів було розглянуто у роботах В.М. Бевзенка, А.Л. Борка, Р.З. Голобутовського, О.В. Гончаренка, Р.В. Гоніна, О.В. Красноборова, Г.Я. Наконечної, С.Ю. Обрусної та інших авторів. Проте проблемати-

ка, пов'язана із забезпеченням доброчесності суддів у науці адміністративного права, вивчалася переважно в контексті вирішення інших дослідницьких завдань. Вказане зумовлює потребу у визначенні ключових категорій адміністративно-правового забезпечення доброчесності суддів.

Метою статті та її завданням є визначення сутності категорії «доброчесність» в аспекті її впливу на успішність реформування судової системи.

Виклад основного матеріалу. У Бангалорських принципах поведінки суддів, схвалених резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року № 2006/23, визначено, що чесність і невідкупність є необхідними умовами для належного виконання суддею своїх обов'язків. Суддя демонструє поведінку, бездоганну навіть з погляду стороннього спостерігача. Спосіб дій і поведінка судді мають підтримувати впевненість суспільства в чесності та невідкупності судових органів. Не досить просто чинити правосуддя, потрібно робити це відкрито для суспільства. Дотримання етичних норм, демонстрація дотримання етичних норм є невід'ємною частиною діяльності суддів. Суддя дотримується етичних норм, не допускаючи вияву некоректної поведінки під час здійснення будь-якої діяльності, що пов'язана з його посадою. Постійна увага з боку суспільства покладає на суддю обов'язок прийняти ряд обмежень, і, незважаючи на те, що пересічному громадянину ці обов'язки могли б здатися обтяжливими, суддя приймає їх добровільно та охоче. Поведінка судді має відповідати високому статусу його посади [2].

У цьому контексті слушною є думка В.Д. Бринцева щодо актуальності для сьогодення норми стародавньої правової пам'ятки – законів Хаммурапі, якими встановлювалось, що коли суддя вирішив судову справу, виніс рішення та виготовив документ із печаткою, а потім своє рішення змінив, то такого суддю необхідно викрити у фальсифікації рішення, яке він фактично постановив, і позовну суму, яка передбачалась до відшкодування, він повинен сплатити у дванадцятикратному розмірі. Крім того, у суді його повинні підняти з суддівського крісла, і він не повинен більше сідати в нього [3, с. 24].

Є думка, що вперше категорія «доброчесність» була сформульована давньогрецьким філософом Сократом, який обґрунтовував залежність між особистим щастям людини та її вмінням обирати правильний спосіб дій. Такі дії, на думку філософа, мають базуватися на знаннях про моральність, про

різницю між добром і злом. З погляду сучасності думка вченого щодо поширення добродетельності серед громади є дещо ідеалістичною, оскільки вчений вважає, що для цього досить просто пояснити людині, що являє собою добродетельність [4, с. 109]. Платон визначає добродетельність як «найкращий стан, властивість смертної істоти, що гідна похвали сама по собі; схильність вважати благом те, що маєш; справедливе ставлення до законів; стан, що вимагає надзвичайно серйозно говорити про предмет бесіди; стан, спрямований на благопристойність» [5, с. 428; 6, с. 262]. Аристотель, розглядаючи людину як суспільну істоту, зосереджує увагу на аналізі основних етичних добродетельностей, дотримання яких бачиться як шлях досягнення основної мети життя – щастя. У процесі аналізу конкретних видів добродетельностей Аристотель виділяє два основні їхні типи: діаноетичні (добродетельності розуму) та етичні (добродетельності волі та характеру). До перших належать мудрість, знання, поміркованість. До етичних – мужність, помірність, гідність, щедрість, щирість, справедливість тощо [7, с. 98].

Як справедливо зазначає О.А. Степанова, антична філософія розглядала добродетельність як моральну позицію особистості, як шлях до особистого вдосконалення, що дає людині наснагу існування, надихає на творче життя [6, с. 263]. Додамо, що у роботах античних філософів підкреслювався детермінаційний зв'язок між добродетельною поведінкою і щастям (гармонією, задоволенням) людини протягом її життя незалежно від ставлення філософів до можливості існування душі після смерті. Кардинальна зміна філософського осмислення добродетельності відбувається після поширення на території Європи християнства. Християнська концепція спиралась на ідею особистісного безсмертя людини: після смерті тіла людина одержує віддяку за добродетельність і гріхи. Але тут ідея віддяки поєднується з ідеєю божественного милосердя та прощення, доповненою концепцією покаяння – перетворення почуттів, унаслідок якого людина, її свідомість відкриваються Божеству, відчуваючи очищення (катарсис) [8, с. 75]. З одного боку, це свідчить про гуманізм християнської концепції, але з іншого – усуває наявність прямого зв'язку між добродетельною поведінкою людини та її щастям, благополуччям, зокрема, в потойбічному існуванні, оскільки недобродетельна людина, відчувши каяття, завдяки божественному милосердю може здобути такі ж саме переваги, що й добродетельна.

У давньоримській культурі на підставі розвитку вироблених давньогрецькою філософією здобутків спостерігається поступова трансформація розуміння концепту «добродетельність» (“*virtus*”) з військової чесноти на квінтесенцію моральних уявлень римлян, на світоглядний ідеал античної цивілізації. *Virtus* як античний світоглядний конструкт став фундаментом для втілення концепту добродетельності на ґрунті романських мов (в іспанській мові – *virtud*, в італійській і французькій – *virtu*, в португальській – *virtude*). Наприклад, у давньофранцузькій мові *vertu* розуміється як «сила», «міць», «сміли-

вість», «властивість», «достоїнство» й одночасно – «чудо», «релігійне диво». Аналіз функціонування терміна *vertu* у текстах художньої та філософської тематики дає змогу філологам стверджувати, що лексема *vertu* виступає синонімом до таких понять, як *merite* – «достоїнство», *moralite* – «моральність», *sagesse* – «мудрість» [9, с. 516].

Проблематика забезпечення добродетельності суддів має щонайменше два складники – морально-етичний і правовий. Морально-етичний складник цього феномена зумовлює спрямованість виховних впливів, причому розпочинати їх потрібно ще в системі вищої освіти під час підготовки фахівців за спеціальністю «Право». Правовий складник забезпечення добродетельності потребує створення адміністративно-правового механізму, який би об'єднував засоби, методи та способи, за допомогою яких можна було б досягти поставленої мети. При цьому, безумовно, така мета може розглядатися як на стратегічному, так і на тактичному рівнях. Якщо на стратегічному рівні вона буде являти собою досягнення такого стану, за якого в державі забезпечено достатній рівень захисту прав і свобод людини й громадянина, то на тактичному рівні вона може бути представлена як створення системи вимог до добродетельності суддів, закріплення їх у відповідних нормативно-правових актах і забезпечення об'єктивного та оперативного контролю за тим, наскільки ці правові акти досягають визначених стратегічною метою показників.

Розглянемо категорію «забезпечення добродетельності суддів» у взаємозв'язку з категорією «об'єкт діяльності держави». Діяльність як інтегруюча категорія, що містить явища функціонування, роботи, реалізації повноважень тощо, являє собою можливість суб'єкта шляхом здійснення активних дій перетворювати навколишнє середовище, досягаючи поставлених цілей. Як же співвідноситься можливість здійснення такої активної діяльності з тим, стосовно кого вона здійснюється? Або інакше: на що саме треба вплинути для того, щоб забезпечити досягнення стратегічної мети, а також тактичних цілей?

З огляду на те, що стратегічна мета виконує в цьому випадку функцію мега-мети, більш продуктивним, на нашу думку, буде звернення до триєдинства тактичних цілей. Отже, для того, щоб забезпечити добродетельність суддів, необхідним є вплив на ті елементи системи публічного управління, які забезпечують законотворчу та нормотворчу діяльність (перша тактична мета), тобто суб'єктами можуть бути органи, наділені законотворчою та нормотворчою функцією стосовно особливого предмета відання.

Відповідно до другої тактичної мети вплив можливий, якщо створено ефективний механізм правового регулювання, в якому наділені відповідними повноваженнями органи публічного управління або їхні посадові особи шляхом здійснення правореалізаційної діяльності сприяють досягненню стану суспільних відносин, визначеного стратегічною метою. Умовами цього є, по-перше, наявність в органів публічного управління прав та обов'язків, які в сукупності становлять їхню

компетенцію; по-друге, забезпечення організаційних умов, за яких вони можуть такі повноваження реалізовувати; і, по-третє, важливим є створення системи контролю, яка б давала змогу отримати достовірну інформацію щодо досконалості правових норм, які призначені забезпечувати доброчесність суддів, можливість реалізації організації органами публічного управління своїх повноважень і визначення ефективності (неефективності) їх реалізації, тобто відповіді на питання: чи досить актуального стану розвитку адміністративно-правового законодавства та організаційних умов для того, щоб вийти-таки на рівень, коли права й свободи фізичних та інтереси юридичних осіб достатнім чином забезпечені.

Висновки. Створення адміністративно-правового механізму забезпечення доброчесності суддів як системи адміністративно-правових засобів, об'єднаних єдиною метою, застосування яких дає змогу досягати бажаного стану додержання суддями правил доброчесної поведінки за умови збереження незалежності судів від будь-якого незаконного впливу, відіграє надзвичайно важливу роль у реформуванні системи судової влади. Водночас цей процес лише розпочато, і для його успішного завершення необхідно вирішити низку гостроактуальних проблем, серед яких – удосконалення правового регулювання суспільних відносин, які виникають у сфері забезпечення доброчесності суддів, а також створення системи зворотного зв'язку між застосовуваними засобами й методами та досяг-

ненням поставлених цілей. З огляду на вказане напрямами подальших наукових розвідок мають стати дослідження системи правового забезпечення доброчесності суддів у контексті із заходами реформування системи судової влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Довіра громадян України до суспільних інститутів. Результати соціологічного дослідження. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/socio/2018_06_press_release_ua.pdf.
2. Бангалорські принципи поведінки суддів: схвалені резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 р. № 2006/23. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67.
3. Бринцев В.Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади: монографія. Харків: «Право», 2010. 464 с.
4. Платон Діалоги / Пер. з давньогр. К: «Основи», 1999. 395 с.
5. Антология мировой философии: в 4 т. Москва: «Мысль», 1969. Т. 1. Ч. 1. 575 с.
6. Степанова О.А. Ретроспективний аналіз доброчесності в античній філософсько-педагогічній думці. Педагогічні науки. 2005. Вип. 40. С. 260–263.
7. Мовчан В.С. Етика: навч. посібник. Київ: «Знання», 2007. 483 с.
8. Хамітов Н.В., Гармаш Л.Н., Крилова С.А. Історія філософії. Проблема людини та її меж: навч. посібник. Київ: «Наукова думка», 2000. 271 с.
9. Черенко Н.А. Концепт доброчесність як універсальна домінанта культури: до питання вербалізації. Мовні і концептуальні картини світу. 2014. Вип. 47(2). С. 510–517.

Жуков С.В. ДОБРОЧЕСНІСТЬ СУДДІВ ЯК ОСНОВА ДЛЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СУДОВОЇ ВЛАДИ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті визначено особливості категорії «доброчесність» в аспекті її впливу на успішність реформування судової системи та сформульовано поняття адміністративно-правового механізму забезпечення доброчесності суддів.

Ключові слова: адміністративно-правовий механізм, адміністративно-правові відносини, доброчесність суддів, судова система, адміністративно-правове забезпечення.

Жуков С.В. ДОБРОПОРЯДОЧНОСТЬ СУДЕЙ КАК ОСНОВА ДЛЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ СУДЕБНОЙ ВЛАСТИ: АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

В статье определены особенности категории «добропорядочность» в аспекте ее влияния на успешность реформирования судебной системы и сформулировано понятие административно-правового механизма обеспечения добропорядочности судей.

Ключевые слова: административно-правовой механизм, административно-правовые отношения, добропорядочность судей, судебная система, административно-правовое обеспечение.

Zhukov S.V. GOOD TRIALS OF JUDGES AS A BASIS FOR THE IMPROVEMENT OF THE SYSTEM OF JUDICIAL POWER: ADMINISTRATIVE AND LEGAL ASPECT

The problems of improving the integrity of judges are very relevant today. The level of trust in the judiciary in Ukrainian society is low. The reasons for this situation are both subjective and objective. However, the administrative and legal basis for ensuring the integrity of judges is central to the areas of modern scientific research aimed at creating a solid scientific and methodological basis for the study of these problems.

The issue of ensuring the integrity of judges has at least two components – moral and legal. The moral and ethical component of this phenomenon determines the direction of educational influences. You should start to do them even in the higher education system when training specialists in the specialty “Law”. The legal component of ensuring integrity requires the creation of an administrative-legal mechanism. This mechanism should combine the means, methods and methods by which one could achieve the goal. Such a goal can be viewed at both a strategic and tactical level. At the strategic level, it will represent the achievement of a state in which the state provides a

sufficient level of protection of human and civil rights and freedoms. At a tactical level, the goal can be presented as creating a system of requirements for the integrity of judges, securing them in the relevant legal acts and ensuring objective and operational control over the extent to which these legal acts achieve certain strategic goal indicators.

Based on the above, it can be verified that the most effective for use in the study of the administrative-legal mechanism for ensuring the integrity of judges is an instrumental approach, in which the law as a legal means is intended to contribute to the achievement of socially significant results. The administrative-legal mechanism for ensuring the integrity of judges can be defined as a system of administrative-legal means, united by a single purpose, the use of which allows to achieve the desired state of observance by judges of the rules of good conduct while preserving the independence of the courts from any illegal influence.

Key words: administrative-legal mechanism, administrative-legal relations, integrity of judges, judicial system, administrative-legal support.

Задирака Н.Ю.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

УДК 342.922:351.71

ЕВОЛЮЦІЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ У ВІДНОСИНАХ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ПУБЛІЧНОГО МАЙНА

Постановка проблеми. Науковий аналіз проблематики розвитку інституту відповідальності суб'єктів публічної адміністрації у відносинах щодо використання публічного майна варто розпочати з аналізу базових проблем, які постають під час реалізації механізму юридичної відповідальності. Так, головні невизначеності пов'язані з недоліками чинного законодавства щодо юридичної відповідальності за делікти у сфері неправомірного використання публічного майна суб'єктами публічної адміністрації, а також відсутністю деталізованих та однозначних механізмів скасування чи зміни неправомірно застосованих інструментів діяльності публічної адміністрації, відшкодування шкоди в юрисдикційному позасудовому порядку за умови постійного конфлікту інтересів суб'єктів публічного та приватного права, наділених повноваженнями з використання публічного майна.

Зокрема, конфлікт інтересів відіграє негативну роль для належної реалізації інституту відповідальності суб'єктів публічної адміністрації у відносинах щодо використання публічного майна, оскільки суб'єктивні фактори та колізійне, а нерідко практично необґрунтоване та нераціональне з позицій імплементації формулювання юридичних норм призводить до неможливості повною мірою виконувати встановлені на рівні закону функціональні обов'язки суб'єкта публічної адміністрації, наприклад, у випадку відшкодування шкоди внаслідок протиправного використання публічного майна бюджетними коштами, виділеними на фінансування суб'єкта публічної адміністрації, що спричинив шкоду. Як наслідок, нерідко мають місце ситуації, коли інструменти діяльності публічної адміністрації у сфері використання публічного майна використовуються неправомірно, внаслідок чого порушується публічний інтерес і заподіюється шкода.

Актуальність теми. Спрямування розвитку інституту відповідальності суб'єктів публічної адміністрації за делікти у сфері використання публічного майна має охоплювати не лише карні аспекти, але й насамперед превентивну складову. Також потрібно зважати на процеси глобалізації, зокрема, у сфері використання публічного майна в техносфері життєдіяльності держави та суспільства.

Стан дослідження. Особливості відповідальності суб'єктів публічної адміністрації за делікти у сфері використання публічного майна досліджу-

вали такі теоретики права та вчені-адміністративісти, як В.М. Бевзенко, М.С. Демкова, В.В. Джарти, У.К. Іхсанов, С.С. Коба, А.П. Кун, І.О. Лавриненко, Р.С. Мельник, Я.О. Мотовилоккер, О.А. Музика-Стефанчук, В.Т. Нор, В.А. Рахмилович, Д.Я. Український та інші. Тим не менше, не повною мірою розглянуто юрисдикційні позасудові адміністративні процедури, а також судову процедуру механізму реалізації відповідальності суб'єктів публічної адміністрації.

Метою статті є розкриття напрямків еволюції інституту відповідальності суб'єктів публічної адміністрації за делікти у сфері використання публічного майна.

Виклад основного змісту. У частині становлення та розвитку еволюційних характеристик інституту відповідальності суб'єктів публічної адміністрації за делікти у сфері використання публічного майна йдеться про розширювальну концепцію в ракурсі диверсифікації режимів відповідальності, встановлення меж поширення соціалізації ризиків [1, с. 66]. Тобто необхідно максимально детально закріпити процедурні аспекти реалізації відповідальності суб'єктів публічної адміністрації за делікти у сфері використання публічного майна як за протиправне виконання функцій держави, так і за ризик. Передусім необхідно зважати на мінімізацію можливостей із боку суб'єктів публічної адміністрації порушити принцип рівності, створювати особливі ризики в частині порушення публічного інтересу, інтересів осіб, які правомірно використовують публічне майно. Відповідальність має наставати за конкретний делікт у тій мірі, наскільки діяння чи рішення суб'єктів публічної адміністрації вступають у конфлікт із вимогами закону, правилами належного функціонування правових режимів публічного майна.

Відповідно, доцільним вбачається уніфікувати на законодавчому рівні режим такої юридичної відповідальності з огляду на національні інтереси, публічний інтерес у правомірному й ефективному використанні публічного майна. Кореспондуючим кроком має стати узгодження підзаконного рівня щодо підстав, меж і порядку притягнення до юридичної відповідальності за протиправне використання публічного майна суб'єктами публічної адміністрації. На підставі мотивувальної частини постанови Gardedieu (С.Е. Assemblée, від 08.02.2007) зазначена процедура реалізації відповідальності на всіх рів-

нях правового регулювання може бути дотримана, з одного боку, на підставі рівності громадян перед державними функціями/витратами, для забезпечення відшкодування збитків, за умови, що збиток, відшкодування якого просять, має характер серйозний та особливий, не може із цього моменту розглядатись як функція/витрата, що покладається зазвичай на зацікавлених осіб (гіпотеза *La Fleurette*), з іншого боку, на підставі обов'язків для забезпечення дотримання угод, відшкодування всіх видів збитків, що виникли [1, с. 75]. До того ж, потрібно створити умови для не вибіркового, а повного та безумовного фінансування за конкретною стабільною схемою описаних зобов'язань суб'єктів публічної адміністрації, із чітко встановленими підставами для відстрочки/розстрочки фінансування вказаних видатків, у тому числі не першочергових.

В умовах глобалізації в цьому плані йдеться про доцільність інституціоналізації, як пояснюють О.В. Марченко та Н.Е. Аванесова, відкритої складної поліструктурної, територіально відокремленої суспільно-економічної соціотехноприродної системи, що потребує адекватних методів регулювання, оскільки являє собою елементарне (первинне, базове) каркасоутворююче ціле техносфери, до якого, крім природного та матеріально-речового компонентів, входять населення, виробництво та споживання матеріальних благ [2, с. 61–62]. Звідси охоронний вимір відносин із превенції та реалізації відповідальності суб'єктів публічної адміністрації за делікти у сфері використання публічного майна має спиратися на рамкові характеристики, а також на наднаціональні, національні, регіональні, локальні цивілізаційні категорії. Описана система відносин як така, що має відкритий характер, виступає каркасоутворюючим підґрунтям техносфери. Водночас вектор еволюції інституту юридичної відповідальності має встановлювати концепція антропоцентризму, зорієнтована на задоволення публічного інтересу, гарантування правопорядку.

У такий спосіб втілюються творча, координаційна та впорядкувальна функції [3, с. 345] задля задоволення публічного інтересу. Головним призначенням такого динамічного виміру механізму реалізації відповідальності є забезпечення простого та прозорого захисту та відновлення порушених, невизнаних чи заперечуваних прав, свобод і законних інтересів осіб, які уповноважені правомірно використовувати публічне майно. Додатково створюються умови для мінімізації можливості вчинення деліктів суб'єктами публічної адміністрації у сфері використання публічного майна шляхом спрощення юрисдикційних процедур у ракурсі гарантування їхньої доступності для всіх категорій осіб будь-якого рівня правової культури, забезпечення єдності практики, оперативності та прозорості під час визнання невідповідності законодавству нормативних актів, діянь чи рішень суб'єктів публічної адміністрації, включаючи спеціальні вимоги до процедури відшкодування шкоди; безсторонності та об'єктивності безкоштовного розгляду відповідних звернень (скарг) у юрисдик-

ційному позасудовому порядку; припинення діянь, що виступають предметом спору, до завершення процедури юрисдикційного оскарження; деталізації порядку виплати відшкодування коштами бюджету відповідного рівня, належними та достатніми для фінансування зобов'язань суб'єктів публічної адміністрації стосовно відшкодування шкоди, завданої деліктами у сфері неправомірного використання публічного майна.

Крізь призму діалектико-логічних законів боротьби протилежностей, переходу кількісних змін в якісні, безперервного руху, взаємозв'язку та взаємодії, тотожності, суперечності наведене означає, що під час прийняття та виконання управлінських рішень має підтримуватися безперервна взаємодія антропогенного, соціального, техногенного та природного середовища як цілісної системи, що перебуває в безперервному стані зміни й оновлення внутрішньої та зовнішньої спрямованості. Українською важливо, щоб у процесі зіткнення різновекторних позитивних і негативних аспектів механізм реалізації відповідальності суб'єктів публічної адміністрації за делікти у сфері використання публічного майна в регулятивному сенсі мав усталену й одноманітну імплементацію, поступово еволюціонував по висхідній лінії з оновленням реагування на безальтернативний публічно-управлінський вплив із належним рівнем обґрунтованості, уніфікованим застосуванням юридичних категорій. Безумовно, мова йде про єдність методологічних, функціональних, організаційно-управлінських, інфраструктурно-ресурсних та інших аспектів вказаного механізму, з кореспондуючими характеристиками, збалансованістю та відповідністю керівної та керованої підсистем. Виправданим може виступати збереження взаємодії між суб'єктним та об'єктним вимірами механізму реалізації відповідальності суб'єктів публічної адміністрації, з випередженням розвитку на суб'єктному рівні. Критерієм результативності має виступати глобалізаційний, але водночас локалізований об'єктивний процес перетворень відносин у сфері використання публічного майна за критерієм публічного інтересу, функціональної доцільності.

До кореспондуючих правозастосовних орієнтирів з огляду на принципи верховенства права, юридичної визначеності можна віднести ст. 3, ч. 1 ст. 8 Конституції України [4]; підп. 4.1 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України від 02.11.2004 № 15-рп/2004 [5]; рішення Європейського суду з прав людини у справах «Bellet проти Франції» [6], «L. та V. проти Австрії» [7], «S. L. проти Австрії» [8], «Брумареску проти Румунії» (§ 61) [9], «Голдер проти Сполученого Королівства» [10], «Мушта проти України» [11], «Понормарьов проти України» (§§ 47, 52) [12], «Функе проти Франції» [13] та ін.

У цьому сенсі глобалізація має зумовлювати взаємодію наднаціонального, національного, регіональних і локальних елементів інституту відповідальності суб'єктів публічної адміністрації у відносинах щодо використання публічного майна з метою

забезпечення розвитку механізму реалізації такої відповідальності, підвищення взаємозалежності ресурсів, технологій та інформації. Із урахуванням підходів Н.В. Камінської цього стану можна досягти з додержанням таких засадничих положень: інтернаціоналізації в частині інституціоналізації характеристик у світовому масштабі, зближення та міжнародного співробітництва суб'єктів публічного та приватного права; локалізації шляхом розвитку місцевих активів (людських, природних, фізичних, функціональних, культурних тощо); диверсифікації у спосіб гарантування безпечного соціально-економічного розвитку, незалежно від зміни внутрішніх чи зовнішніх обставин; сталого розвитку в ракурсі функціонування інфраструктури, створення умов для стабільності середовища, збереження місцевих традицій, звичаїв; безпосередньої відповідальності за вчинені делікти [14, с. 49]. Як наслідок, забезпечується обґрунтованість процесу розвитку інституту відповідальності суб'єктів публічної адміністрації у відносинах щодо використання публічного майна як на підставі легально-засадничих регулятивних положень, так і з урахуванням функціональних, інституційних, інфраструктурних базисних індикаторів. Фактично функції, форми та методи публічного управління під час превенції вчинення деліктів чи імплементації механізму реалізації суб'єктів публічної адміністрації зумовлені та зумовлюють ресурсну базу з огляду на оцінювальні індикатори законності, результативності, ефективності, недискримінації. Може мати також сенс проведення постійного моніторингу та корегування динамічного виміру вказаного механізму згідно з результатами оцінки практики його застосування.

Із приводу останнього аспекту зазначимо, що розвиток інституту відповідальності суб'єктів публічної адміністрації у відносинах щодо використання публічного майна повинен спиратися на фундаментальні, спеціалізовані та сервісні постулати. Так, у фундаментальному плані йдеться про внутрішню функціональну складову передусім у ракурсі прогностично-планувальної діяльності, організаційно-регулятивних засобів, координації, обліково-контрольних інструментів. Спеціалізований вимір має брати до уваги сфери практичного впровадження правових режимів публічного майна, рівні та типи публічно-управлінської діяльності суб'єктів публічної адміністрації. Сервісний аспект натомість має зважати на функціональну складову стосовно аналітичного конструювання моделей поведінки, стратегічно-тактичної прогностично-планувальної діяльності осіб, залучених у використанні публічного майна, інфраструктурних характеристик (фінансової, матеріально-технічної бази, транспортного обслуговування), стимулювальних засобів та ін. Відповідно, ключовими компонентами мають стати інституційні категорії (формулювання політики, концепції імплементації, перспектив розвитку механізму реалізації відповідальності суб'єктів публічної адміністрації за делікти у сфері використання публічного майна; формування пріоритетів, ле-

гітимація стратегічних кроків), аналітичні матриці (щодо оцінки загроз, поточного соціально-економічного стану, шкоди від делікту, можливостей повернення до попереднього стану, ліквідації негативних наслідків), імплементаційні заходи (здійснення стратегічного вибору, виконання поточних кроків, моніторинг результатів).

Завдяки таким постулатам вдасться впровадити глобальне техніко-технологічне перетворення життєдіяльності держави та суспільства в частині задоволення публічного інтересу, досягнення суспільного добробуту та підтримання правопорядку. Додатково, як вказує В.Г. Воронкова, невідворотним кроком має стати формування глобальної соціотехноприродної мегасистеми, своєрідною «нервовою мережею» якої є інформаційні мережі, технології, технічні засоби [15, с. 24]. Наведена думка наочно демонструє антропоцентрично-глобалізаційний формат імплементації механізму реалізації відповідальності суб'єктів публічної адміністрації за делікти у сфері використання публічного майна. Масштабне використання інформаційно-комунікаційних технологій під час реалізації інституту відповідальності суб'єктів публічної адміністрації має призвести до якісних перетворень, кардинальних зрушень у сфері матеріального життя держави та соціуму в частині використання публічного майна. Описаний об'єктивний глобальний процес має брати за основу кооперацію в умовах суспільного розвитку, а також соціально-економічні, соціально-техногенні та соціально-природні процеси модернізації.

Зокрема, описана глобалізація дозволить ефективно поєднати штучну компоненту у вигляді інформаційно-комунікаційних технологій у діяльності публічної адміністрації з подальшою інтенсифікацією обігу інформації, посиленням результативності реалізації правових режимів публічного майна. У процесі вдосконалення інституту відповідальності суб'єктів публічної адміністрації у відносинах щодо використання публічного майна потрібно зважати на доцільність поєднання соціального вектору розвитку з техногенними елементами, науково-техніко-технологічними системами, біосферними об'єктами. Відповідна трансформація створить базис для якісних оновлень інституту юридичної відповідальності суб'єктів публічної адміністрації як соціальної відповідальності. При цьому формування інформаційної інфраструктури в межах техносфери впливає на еволюцію життєдіяльності держави та суспільства під час використання публічного майна. Принагідно задовольняється публічний інтерес, конкретні потреби суспільства та окремих людей, які правомірно використовують публічне майно, із супутнім оновленням традиційного укладу життя за напрямком посилення динамічних соціальних якостей, зокрема, шляхом мінімізації неналежних проявів виконання повноважень суб'єктами публічної адміністрації під час використання публічного майна.

З огляду на це ми схилиємося до думки, що наразі відбувається технократизація життєдіяльності держави та суспільства. Так, в описаному індустрі-

альному суспільстві мають забезпечуватися високий рівень розвитку засобів створення, збирання, перероблення, доставляння та розповсюдження інформації, всезагальна комп'ютеризація, масштабне впровадження мережевих систем, зростання комунікацій всіх видів, де головним фактором та джерелом соціальних відмінностей стає не публічне майно, а рівень знань, умінь і навичок, коли влада і вплив на людину переходять до лідерів неформальних мережевих товариств як панівної верстви в інформаційному суспільстві [16, с. 24]. Відтак в інформаційно-техногенну епоху комплексні зрушення та перетворення мають проходити в онтологічному плані з урахуванням засад антропоцентризму життєдіяльності держави та суспільства, прискорення еволюції інституту відповідальності суб'єктів публічної адміністрації у відносинах щодо використання публічного майна за напрямком гарантування інформаційної безпеки, оптимізації техніко-технологічного, комунікаційно-комерційного, соціально-креативного формату глобального трансформаційного розвитку.

На підставі описаних глобалізаційних характеристик механізму реалізації відповідальності суб'єктів публічної адміністрації за делікти у сфері використання публічного майна можна зробити проміжний висновок про мінімально необхідний набір засад такої відповідальності. Так, під час притягнення суб'єктів публічної адміністрації до юридичної відповідальності необхідно орієнтуватися, насамперед, не на тяжкість делікту, а на сприяння відшкодуванню максимуму шкоди з урахуванням публічного інтересу та суспільного блага, гарантування суб'єктивного права на добробут, правопорядок і безпеку з огляду на природу ризиків, які покриваються, що зумовлює можливість настання юридичної відповідальності за серійні, індивідуальні ризики без настання делікту чи за делікти, пов'язані з охороною публічного майна. Обмежувальні рамки також мають бути збережені. Наприклад, у ст. L. 110-1 Французького Кодексу законів про довілля встановлено, що відсутність певності, з урахуванням наукових і технічних знань моменту, не повинна затримувати затвердження ефективних і співмірних заходів, спрямованих на попередження ризику серйозної та незворотної шкоди, з економічно прийнятною вартістю [1, с. 76]. По суті, всі діяння суб'єктів публічної адміністрації, щоб не перетворитися в делікти, мають бути зорієнтовані на попередження, мінімізацію ризиків серйозної та/або незворотної шкоди, з урахуванням публічного інтересу. Цього можна досягти через відповідну інформаційну політику стосовно загроз, усунення небезпек, превенцію професійних ризиків, впровадження технологічних інновацій і т.п.

При цьому відповідальність за ризик має бути регламентована в деталізованих юридичних нормах щодо відповідальності згідно зі специфічним ризиком у розрізі використання небезпечних речей, споруд із публічно-правовим режимом експлуатації; небезпечних методів, запроваджених державою в підконтрольних об'єктах, що створюють широкі можливості зміни й особливий ризик через сусід-

ство; небезпечних ситуацій, коли майно знищується/зникає, із правом на подальшу компенсацію; діяльності тимчасових (випадкових) співробітників суб'єктів публічної адміністрації, користувачів, які отримують пільги/переваги та користуються презумпцією винуватості, застереженнями, зробленими для небезпечних робіт [1, с. 69]. Запропоновані тези дозволяють відновити баланс між належним виконанням функцій держави та задоволенням публічного інтересу, приватних інтересів осіб, які можуть правомірно використовувати публічне майно, з урахуванням форс-мажорних обставин, особливих збитків від ризиків і за результатами вчинення деліктів.

Відтак описаного балансу під час реалізації юридичної відповідальності суб'єктів публічної адміністрації у відносинах щодо використання публічного майна можна досягти через усталену й уніфіковану практику вирішення спорів і відновлення правопорядку в межах заявної та втручальної адміністративних процедур. Втручальна процедура необхідна для здійснення відшкодування шкоди з ініціативи суб'єкта публічної адміністрації на підставі, в межах та у спосіб, встановлені законом. Що ж до заявної процедури, то на рівні закону необхідно чітко регламентувати порядок звернення до суб'єкта публічної адміністрації, що протиправно використовує публічне майно, неправомірно застосовує інструменти діяльності публічної адміністрації. Таке звернення може мати форму або заяви, або скарги та повинно розглядатися та вирішуватися відповідно до вимог законодавства про звернення громадян. Із урахуванням адміністративної вертикалі публічної адміністрації доцільно закріпити алгоритм використання дискреційних повноважень щодо передачі вказаного звернення до суб'єктів публічної адміністрації вищого рівня в ракурсі належного й ефективного здійснення адміністративного контролю, унеможливлення порушення строків розгляду та вирішення спору, зміни суб'єкта відповідальності, а також копії рішення суб'єкта публічної адміністрації – до органів фінансового контролю з аналогічною метою.

У ракурсі описаних характеристик перспектив регламентації заявної та втручальної адміністративних процедур у межах імплементації механізму реалізації юридичної відповідальності суб'єктів публічної адміністрації за делікти у сфері використання публічного майна необхідно конкретизувати кореспондуючі презумпції. Так, важливо чітко відмежувати випадки, коли відшкодування необхідне з огляду на вчинення делікту суб'єктами публічної адміністрації, від ситуації природного, передбачуваного заподіяння збитків від використання ними публічного майна або задля задоволення публічного інтересу чи досягнення суспільного блага, або з огляду на специфіку правового режиму публічного майна, або внаслідок виконання вимог наднаціонального права чи міжнародних угод, або шляхом правомірного застосування інструментів діяльності публічної адміністрації, зокрема адміністративних актів, що зумовило настання виняткових чи надзвичайних витрат.

Крім цього, треба деталізувати шляхи еволюції юрисдикційного судового порядку реалізації інституту відповідальності суб'єктів публічної адміністрації у відносинах щодо використання публічного майна. Ми схильні вважати, що судовий порядок виконання механізму реалізації відповідальності суб'єктів публічної адміністрації за делікти має бути, в першу чергу, застосований у випадку неможливості своєчасно розглянути та вирішити такий спір у позасудовому порядку; відмови в задоволенні відповідного звернення особи, що правомірно використовує публічне майно; неприйнятності способу чи розміру відшкодування шкоди, шляхів поновлення порушених чи невизнаних прав і законних інтересів уповноваженої особи. Загалом, юрисдикційний судовий порядок приведення у дію механізму реалізації відповідальності суб'єктів публічної адміністрації за делікти у сфері використання публічного майна можливий виключно в одноразовому ракурсі, тому всі подальші спірні моменти повинні вирішуватися в судовому порядку. Тим не менше, судовий порядок не можливий в разі досягнення примирення в позасудовому порядку, за виключенням обставин, коли суб'єкт публічної адміністрації не виконує вказане рішення добровільно або за умови настання непередбачуваних, додаткових виключних чи виняткових обставин.

Наочно це можна побачити крізь призму творчої ролі судової практики органів адміністративної юстиції Європейського Союзу щодо відповідальності за факт заходів поліцейного характеру, головним чином якщо невиконання своїх обов'язків суб'єктами публічної адміністрації призводить до нерозуміння права Європейської Спільноти (наприклад, дорожні загороди, що перешкоджають вільному переміщенню товарів), що в перспективі може сформувати систему неумисної провини, там, де на цей момент вимагається лише тяжка провина [1, с. 72]. Примат мають положення первинного та вторинного права Європейського Союзу в частині процедури поновлення прав і законних інтересів, виплати відшкодування та ін., зокрема, у випадку їх колізії з нормами національного права. Водночас виключно в юрисдикційному судовому порядку має бути реалізована компенсаційна функція держави за напрямком суб'єктивного встановлення обсягів і відшкодування моральної шкоди, упущеної вигоди. Виключення можуть становити випадки, коли достеменно, чітко та об'єктивно відомо розмір такої шкоди.

При цьому правова форма динамічного виміру механізму реалізації відповідальності суб'єктів публічної адміністрації за делікти у сфері використання публічного майна має активний характер, тому «підтягує» до себе фактичний (матеріальний) зміст відносин. Як зауважує А.П. Дудін, правова форма притягує фактичний зміст, тобто породжує нові відносини з урахуванням реальної матеріальної (фактичної) можливості регульованих відносин реалізувати публічно-правові настанови [17, с. 83]. Маються на увазі такі аспекти механізму реалізації відповідальності суб'єктів публічної адміністрації, що є реально здійснюваними, бо закладені в наявних правових су-

спільних відносинах. Суб'єкти публічної адміністрації отримують зобов'язання вчиняти діяння у сфері використання публічного майна, визнані на рівні закону належними. Творча роль закону в поєднанні з його офіційною цінністю дозволяє під час застосування категорії порядку встановлювати межі свободи використання публічного майна суб'єктами публічної адміністрації. У цьому розрізі простежується «чистий» зв'язок, єдність фактичного (матеріального) змісту (фактичних суспільних відносин) і юридичної форми (правовідносин). Водночас правовідносини виступають у ролі практичної перевірки життєздатності та істинності юридичних норм. Цей проміжний висновок впливає із сутності норм права як таких, що є мірою оцінки діянь публічної адміністрації у сфері використання публічного майна й одночасно надають їм визначену організовану спрямованість із метою досягнення публічного інтересу.

Висновки. Отже, можна стверджувати, що еволюція інституту відповідальності суб'єктів публічної адміністрації у відносинах щодо використання публічного майна має здійснюватися з урахуванням поточних тенденцій глобалізації з додержанням постулатів формально-юридичного підходу шляхом прийняття профільного закону про відшкодування шкоди, завданої суб'єктам публічного та приватного права незаконними рішеннями, інструментами діяльності публічної адміністрації, їх посадових (службових) осіб під час виконання ними своїх повноважень, із урахуванням специфіки механізму реалізації відповідальності суб'єктів публічної адміністрації за делікти у сфері використання публічного майна. Важливо також внести відповідні зміни чи доповнення до кореспондуючих галузевих законів. Поновлення порушених чи невизнаних прав і законних інтересів осіб, які правомірно використовують публічне майно, відшкодування шкоди мають бути здійснені в межах юрисдикційної судової та позасудової заявної або втручальної адміністративної процедури. Передусім основне регулятивне навантаження має бути зроблене на суб'єктів публічної адміністрації в межах заявної позасудової адміністративної процедури у спосіб звернення уповноваженої особи. Відповідно, за умови розгляду та вирішення спору на її користь має бути прийняте обгрунтоване рішення з подальшою виплатою компенсації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Пінероль Б. Відповідальність адміністрації (Французька Республіка) // Відшкодування в позасудовому порядку шкоди, яка завдана державою або органами влади. Київ: Конус-Ю, 2007. 260 с.
2. Марченко О.В., Аванесова Н.Е. Аналіз соціально-економічних передумов розвитку міста. Науковий вісник ЧДІЕУ. 2013. № 4(20). С. 60–71.
3. Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении. Москва: Юрид. лит., 1974. 351 с.
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: із зм. і доп. станом на 30.09.2016. Офіційний вісник України. 2010. № 72/1. Спеціальний випуск. С. 15. Ст. 2598.

5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02.11.2004 № 15-рп/2004. Офіційний вісник України. 2004. № 45. С. 41. Ст. 2975.

6. Справа «Bellet v. France»: рішення Європейського суду з прав людини від 04.12.1995. URL: <http://echr.ketse.com/doc/23805.94-en-19951204/view/> (дата звернення: 15.10.2018).

7. Справа «L. and V. v. Austria»: остаточне рішення Європейського суду з прав людини від 09.04.2003. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60876> (дата звернення: 15.10.2018).

8. Справа «S.L. v. Austria»: остаточне рішення Європейського суду з прав людини від 09.04.2003. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60877> (дата звернення: 15.10.2018).

9. Справа «Brumarescu v. Romania»: рішення Європейського суду з прав людини від 28.10.1999. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58337> (дата звернення: 15.10.2018).

10. Справа «Голдер проти Сполученого Королівства»: рішення Європейського суду з прав людини

від 21.02.1975. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_086 (дата звернення: 15.10.2018).

11. Справа «Мушта проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 18.11.2010. Офіційний вісник України. 2011. № 64. С. 49. Ст. 2525.

12. Справа «Пономарьов проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 03.04.2008. Офіційний вісник України. 2009. № 37. С. 198. Ст. 1273.

13. Справа «Функе проти Франції»: рішення Європейського суду з прав людини від 25.02.1993. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_154 (дата звернення: 15.10.2018).

14. Камінська Н.В. Поняття і природа міста в контексті українського та світового розвитку. Право і безпека. 2010. № 3 (35). С. 46–51.

15. Воронкова В.Г. Становлення інформаційного суспільства як цивілізаційної парадигми розвитку сучасної України за доби глобалізації: теоретико-методологічні та праксеологічні виміри: монографія. Запоріжжя: ЗДІА, 2017. 270 с.

16. Воронкова В.Г. Глобальна інформатизація як головна тенденція соціоприродної еволюції людства. Гуманітарний вісник ЗДІА. 2012. № 51. С. 14–26.

17. Дудин А.П. Диалектика правоотношения. Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1983. 121 с.

Задирака Н.Ю. ЕВОЛЮЦІЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ У ВІДНОСИНАХ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ПУБЛІЧНОГО МАЙНА

Автор дослідив еволюцію інституту відповідальності суб'єктів публічної адміністрації у відносинах щодо використання публічного майна з урахуванням поточних глобалізаційних тенденцій. Розглянуто напрямки розвитку юрисдикційного судового та позасудового порядку імплементації механізму реалізації відповідальності суб'єктів публічної адміністрації за делікти у сфері використання публічного майна. Розкрито специфіку заявної та втручальної адміністративних процедур у ракурсі забезпечення балансу під час реалізації юридичної відповідальності суб'єктів публічної адміністрації.

Ключові слова: публічне майно, адміністративне право, правовий інститут, правовий режим, публічний інтерес, суб'єкт публічної адміністрації, глобалізація, законотворчість, юридична відповідальність, адміністративна відповідальність, правопорушення.

Задирака Н.Ю. ЭВОЛЮЦИЯ ОТВЕТСТВЕННОСТИ СУБЪЕКТОВ ПУБЛИЧНОЙ АДМИНИСТРАЦИИ В ОТНОШЕНИЯХ ПО ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ПУБЛИЧНОГО ИМУЩЕСТВА

Автор исследовал эволюцию института ответственности субъектов публичной администрации в отношениях по использованию публичного имущества с учетом текущих тенденций социотехноприродной глобализации. Рассмотрены направления развития юрисдикционного судебного и внесудебного порядка имплементации механизма реализации ответственности субъектов публичной администрации за деликты в сфере использования публичного имущества. Раскрыта специфика заявительной и вмешательной административных процедур в ракурсе обеспечения баланса при реализации юридической ответственности субъектов публичной администрации.

Ключевые слова: публичное имущество, административное право, правовой институт, правовой режим, публичный интерес, субъект публичной администрации, глобализация, законотворчество, юридическая ответственность, административная ответственность, правонарушения.

Zadyraka N. Yu. EVOLUTION OF THE PUBLIC ADMINISTRATION RESPONSIBILITY INSTITUTE IN RELATIONS ON THE PUBLIC PROPERTY USAGE

The author has researched into the evolution of the public administration responsibility institute in relations on the public property usage taking into account current trends of social and technological globalization.

The main problems are related with current legislation on the legal liability of public administration for the illegal use of public property, as well as the absence of mechanisms for the abolition or alteration of improperly applied instruments of public administration.

Conflict of interest plays a negative role for the proper implementation of the institution of responsibility of public administration in relation to the use of public property. The incorrect formulation of legal norms leads to the impossibility of fully complying with the statutory functional obligations of the public administration. As a result, the tools of the public administration's activities in the field of using public property are used illegally, resulting in a violation of public interest and damage.

In order to minimize the opportunities of public administration to violate the principle of equality, to create special risks in the violations of public interest, the interests of those who use in legal way public property, it is necessary to consolidate in as much detail as possible the procedural aspects of the implementation of the responsibility of public administration for delictities in the field of use public property. Responsibility should come for a specific delinquency insofar as the act or decision of the public administration act conflicts with the requirements of the law, the rules of the proper functioning of the legal regimes of public property.

Improving information and communication technologies in the implementation of the institution of responsibility of public administration should lead to qualitative transformations, fundamental changes in the life of the State and Society in terms of public property using.

It is necessary to focus not on the severity of the tort, but on the promotion of the reimbursement of maximum damage, taking into account public interest and public good, guaranteeing subjective right to welfare, law and order and security, taking into account the nature of the risks that are covered, which leads to the possibility of legal responsibility for serial, individual risks without a tort or delict related to the protection of public property.

The directions of developing the jurisdictional judicial and extrajudicial procedure of implementing the mechanism of the public administration responsibility for torts regarding the public property usage have been dealt with. Specificity of the claim-staking and interfering administrative procedures has been highlighted in terms of ensuring the balance in the implementation of the public administration responsibility.

Key words: public property, administrative law, legal institute, legal mode, public interest, subject of public administration, globalization, lawmaking, legal responsibility, administrative responsibility, offenses.

Коломоєць Н.В.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри адміністративного права і процесу факультету № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК [342.95:342.7–053](477)

МЕХАНІЗМ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Захист прав дитини є тією проблемою, яка потребує на сьогодні свого нагального вирішення. Зумовлено це тим, що на фоні загальнополітичних, міжнародних, загальносоціальних, загальнокультурних проблем дитина залишилася поза увагою держави, незважаючи на начебто велику кількість нормативно-правових актів міжнародного та вітчизняного характеру. Пояснити таку ситуацію можна тим, що немає єдності між матеріальним і процесуальним правом. Тобто норма є, а механізму її реалізації немає. Тому складається ситуація, коли нормативний акт є, а виконати його немає можливості. Іншою негативною тенденцією є те, що державні інституції, які спеціально створені для того, щоб забезпечувати реалізацію та захист основних прав, свобод та законних інтересів дитини, не можуть дійти згоди в розподілі повноважень між собою. Як результат – дублювання функцій, бюрократія, перекладання обов'язків один на одного, небажання виконувати свої повноваження тощо. Відтак має бути вироблений дієвий механізм захисту прав дитини, який би за своєю структурою та змістом забезпечував належний захист прав дитини.

Аналіз останніх досліджень. Правову природу та зміст основних прав людини, в тому числі дитини, досліджували: Б. Андрусин, Л. Заблоцька, В. Журавський, І. Ієрусалімова, К. Левченко, А. Ковальчук, О. Миськів, Є. Науменко, Н. Оніщенко, Н. Опольська, В. Оржеховська, П. Павлик, В. Селюков, В. Синьов, Ж. Удовенко, В. Чорна, О. Шульц та ряд інших. Утім, питання щодо визначення механізму адміністративно-правового захисту прав дитини та його складових елементів так і залишаються дискусійними.

Мета статті полягає в тому, щоб визначити структуру механізму адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні з тим, аби розуміти, хто саме формує та реалізує державну політику у сфері захисту прав дитини, яким чином вона впроваджується в життя, а також яким чином держава гарантує реалізацію та забезпечення цієї політики. На основі цих досліджень, окрім іншого, ми зможемо сформулювати ознаки механізму адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні.

Виклад основного матеріалу. Що ж за своїм змістом та суттю передбачає термін «механізм», який досить широко використовується майже в усіх гуманітарних та прикладних науках? В академічному тлумачному словнику української мови під терміном «механізм» пропонують розуміти: 1) пристрій, що передає або перетворює рух; 2) внутрішню

будову, систему чого-небудь; 3) сукупність станів і процесів, з яких складається певне фізичне, хімічне та інше явище [112, с. 695]. На доктринальному рівні можемо зустріти ряд підходів до трактування поняття «механізм». Так, Д. Позняк під «механізмом» розглядає пристрій для передачі і перетворення рухів, що являє собою систему тіл (ланок), в якій рух одного чи декількох тіл (провідних) викликає певні рухи тіл системи; внутрішній пристрій, система чогось; сукупність станів і процесів, із яких складається якість фізичне, хімічне, фізіологічне, економічне, психологічне та інше явище [10]. В. Абрамов стверджує, що «механізм» передбачає собою єдність елементів, функціонування кожного з яких залучає до роботи інші; а суть роботи «механізму» полягає в тому, що окремо взятий його елемент приводить у рух інший, який «тягне» за собою цілий ряд елементів [1, с. 170]. Тобто механізм за своєю суттю є організуючою інституцією, яка може об'єднати у своєму складі множинність структурних елементів, які, на перший погляд, можуть здатися зовсім несумісними. Але в цьому і проявляється його мета – привести у взаємодію незалежні правові інституції з тим, щоб сприяти чи навіть змусити їх рухатись у певному, необхідному для системи порядку.

Таким чином, можемо сказати, що механізмом є складна система взаємоузгоджених та взаємодіючих елементів, об'єднаних реалізацією одного процесу, спрямованого на досягнення єдиної спільної конкретно-визначеної мети, яка одночасно виступає елементом більш складної системи. Що ж до визначення поняття «механізм адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні», то спочатку проаналізуємо вже існуючі підходи та спробуємо надати їм критичну оцінку з тим, щоб удосконалити його трактування. Так, Т. Корж-Ісаєва визначає механізм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод неповнолітніх як цілісну систему адміністративно-правових норм та структурно взаємопов'язаних між собою суб'єктів адміністративно-правового забезпечення, які створюють надійні умови для гарантованого здійснення реалізації, охорони, захисту й відновлення порушених прав і свобод неповнолітніх [5, с. 15]. В. Абрамов під механізмом захисту прав дитини розуміє систему взаємодіючих соціальних та правових засобів, що застосовуються для забезпечення реалізації її прав, тобто це система взаємодіючих засобів соціального та правового захисту прав дитини [1, с. 173]. Р. Морозова зазначає, що механізм правового захисту прав та законних інтересів неповнолітніх являє собою сукупність його складо-

вих елементів: правових норм, нормативних актів, правових відносин, індивідуальних актів, правової свідомості та правової культури. А його основою виступає міжгалузевий правовий інститут захисту прав та законних інтересів неповнолітніх [8, с. 58]. Останній підхід, на нашу думку, є дещо абстрактним, оскільки не передбачає засобів його реалізації та контролю, що вбачається нам дуже важливим. Певна річ, можна говорити про необхідність досягнення високого рівень правової культури та обізнаності, й це є дуже важливим, але такі категорії передбачають собою повільний (поступальний) розвиток суспільства, кропітку роботу з ним, а права дитини необхідно захищати вже сьогодні і зараз. І дуже важливо за таких обставин мати, крім правового акту та кінцевої бажаної мети його прийняття, ще й механізм реалізації. Попри це, авторка наголошує на тому, що норми права – головний, визначальний елемент механізму правового захисту прав неповнолітніх, оскільки вони виконують різноманітні функції: 1) ними встановлюється сам правовий статус неповнолітніх, тобто нормативно визначається об'єкт юридичного захисту; 2) нормами права визначається суверенізація прав неповнолітніх шляхом встановлення гарантій їх дотримання іншими суб'єктами права; 3) ними визначаються заходи державного примусу, що застосовуються за порушення прав неповнолітніх; 4) у них закріплюється компетенція судів і правоохоронних органів щодо застосування цих заходів і відновлення порушених прав дітей [8]. Така позиція, певна річ, має право на існування, вона знайшла підтримку серед наукової спільноти, але ми все ж таки схильні відстоювати позицію, згідно з якою норма права входить у систему адміністративно-правового захисту прав дитини, а не в його механізм. Хоча в деяких випадках норму права можна розглянути як засіб захисту та гарантію захисту.

Тобто механізм захисту прав дитини складається із сукупності елементів, функціонування кожного з яких залучає в роботу інший. Таким чином, сутність роботи механізму виражається в тому, що кожний елемент у процесі своєї роботи може і повинен підключити до реалізації своїх повноважень інші елементи, при цьому не порушуючи загальний баланс розподілу компетенцій.

Що ж до структури механізму адміністративно-правового захисту прав дитини, то, враховуючи вищезазначені позиції авторів, можемо сказати, що це питання не є однозначним. Одні дослідники виокремлюють рівні механізму, інші систематизують його структурні елементи, треті намагаються об'єднати його нормативну та інституційні складові тощо. Так, М. Садовнікова виокремила такі рівні механізму захисту прав дитини: I рівень – рівень міжнародно-правового захисту дітей. Тут діють такі важливі міжнародно-правові документи, як Загальна декларація прав людини 1948 р., Конвенція ООН про права дитини 1989 р., Мінімальні стандартні правила ООН 1985 р., Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей 1990 р. Безпосередній механізм захисту

виражений у діяльності Міжнародного суду ООН, Комітету ООН із прав дитини, верховного комісара з прав людини. Комітет ООН із прав дитини послідовно рекомендує державам-учасницям Конвенції про права дитини створювати незалежні установи, органи, служби, покликани відстоювати права дітей; II рівень – рівень регіональних міжнародних спільнот. Держави-члени Ради Європи керуються у своїй діяльності Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, яка була прийнята в 1950 р., і додатковими протоколами до неї. Європейська конвенція – дуже важливий міжнародний договір, який визначає невід'ємні права і свободи людини і вимагає від держави гарантувати їх кожній особистості. Із усього вищезазначеного випливає, що будь-яка особа, в тому числі і кожна дитина, з метою захисту своїх порушених прав і законних інтересів є правомочною звернутися до відповідних інстанції Ради Європи. Кожна особа отримала реальну можливість направляти індивідуальні скарги, пов'язані з порушенням її прав, до Європейського суду з прав людини. Суд являє собою наднаціональний орган, звернення до якого можливо тільки в разі вичерпання всіх внутрішньодержавних засобів захисту і лише протягом шести місяців із дати прийняття остаточного рішення на національному рівні. Суд розглядає тільки ті скарги, які спрямовані проти держави, і тільки проти тієї держави, яка ратифікувала Конвенцію; III рівень – це рівень внутрішньодержавних механізмів захисту прав підлітків. Виходячи з традиційного поділу влади на три гілки, це захист на законодавчому, виконавчому і судовому рівнях; IV рівень – захист прав дитини здійснюється на рівні регіонів держави [11, с. 133].

Поділ механізму захисту прав дитини на рівні можемо знайти і в працях: М. Немітіної, яка поділила рівні захисту прав неповнолітніх відповідно до рівнів влади (центральний та регіональний рівні) та виділяє окремо рівень місцевого самоврядування [9, с. 59]; В. Кулапова, який підкреслює, що внутрішньодержавний рівень є пріоритетним полем, у рамках якого повинні реалізовуватися права і законні інтереси дітей, оскільки, на його думку, сучасне міжнародне право не дає міжнародним органам і організаціям таких ефективних інструментів захисту прав дітей, якими володіє держава [6, с. 76]; З. Кантемірова також виділяє міжнародний і внутрішньодержавний рівні механізму захисту прав дитини та обґрунтовує свою позицію тим, що на кожному із цих рівнів вирішуються різні за своїми масштабами завдання забезпечення прав і законних інтересів дитини; компетенція різних органів у даній сфері визначається статутними нормативними актами та (або) спеціальним законодавством про захист прав дітей, а множинність суб'єктів захисту підвищує значущість їх дій в управлінні щодо соціального та правового захисту прав і законних інтересів неповнолітніх [4, с. 33] тощо.

Ми також схильні дотримуватись тієї позиції, що варто здійснювати поділ суб'єктів механізму адміністративно-правового захисту прав дитини на тих,

що реалізують свої повноваження на вітчизняному рівні, та тих, що діють на міжнародному рівні. До складу суб'єктів міжнародного рівня при цьому входять як урядові, так і неурядові організації, де міжнародна (міжурядова/урядова) організація – це постійно діюче об'єднання держав, створене на основі міжнародного договору з метою вирішення певних завдань, що має необхідну для цього систему органів і самостійні права й обов'язки (ООН, ЮНІСЕФ, Комітет з прав дитини тощо). Права й обов'язки міжнародної організації відмінні від прав і обов'язків держав-членів, саме тому міжурядові організації є самостійними суб'єктами міжнародного права [7]. У свою чергу, міжнародною неурядовою організацією є організація, створена не на основі міжурядової угоди, а на основі установчих документів, зареєстрованих відповідно до національного законодавства однієї з держав (*Люмос, World Vision International, Міждисциплінарна рада з розвитку та навчання, Hope and Homes for Children* тощо). Ознаками таких організацій є те, що вони: 1) утворені не на основі міжурядової угоди, а відповідно до внутрішнього акта будь-якої держави; 2) мають відділення принаймні в 3 країнах; 3) мають бути визнані принаймні однією країною чи мати консультативний статус у міжурядовій організації; 4) мають отримувати гроші більше ніж з 1 країни, при цьому вони носять некомерційний характер діяльності; 5) мають діяти відповідно до Статуту ООН і Загальної Декларації прав людини [7].

Вітчизняний рівень суб'єктів механізму адміністративно-правового захисту прав дитини включає в себе центральні органи державної влади, регіональні або територіальні органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також недержавні органи, організації та громадськість. Зокрема, на вітчизняному рівні варто паралельно виділити органи державної влади: загальної компетенції – для яких захист прав дитини є одним із напрямків роботи, проте не основним (Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Президент України); органи державної влади спеціальної компетенції, які спеціально створені для того, щоб забезпечувати захист прав дитини (Уповноважений Президента України з прав дитини, центри соціально-психологічної реабілітації дітей, уповноважені підрозділи органів Національної поліції тощо); громадські формування/органи/організації, які не наділені державно-владними повноваженнями у сфері захисту прав дитини, але були створені спеціально для реалізації та захисту їх прав (Ла Страда–Україна, Всеукраїнська Фундація «Захист Прав Дітей», Українська Мережа за Права Дитини тощо).

Але міжнародні та вітчизняні інституції не вичерпують, на нашу думку, внутрішню структуру механізму адміністративно-правового захисту дитини в Україні. Підтвердження цієї тези знаходимо в працях О. Двуреченської, яка до спеціального механізму захисту неповнолітніх включає: 1) заходи щодо захисту прав дитини під час здійснення діяльності у сфері освіти і виховання; 2) заходи щодо забезпечення

прав дітей на охорону здоров'я, які здійснюються через надання дітям безкоштовної медичної допомоги і медичної діагностики, проведення лікувально-оздоровчої роботи, в тому числі і диспансерного спостереження, медичної реабілітація дітей-інвалідів та дітей, які страждають хронічними захворюваннями, і санаторно-курортне лікування дітей; 3) заходи щодо захисту прав і законних інтересів дітей у сфері професійної орієнтації, професійної підготовки і зайнятості. Даний вид захисту неповнолітніх передбачає заходи щодо забезпечення професійної орієнтації, професійної підготовки дітей, які досягли віку 14 років. У разі прийому на роботу дітей, які досягли віку 15 років, їм гарантуються винагорода за працю, охорону праці, скорочений робочий час, відпустку, а працівникам молодше 18 років надаються пільги у випадку поєднання роботи з навчанням, проведення щорічного обов'язкового медичного огляду і т. д.; 4) заходи щодо захисту прав дітей на відпочинок та оздоровлення, яке відбувається через збереження і розвиток установ, діяльність яких спрямована на відпочинок і оздоровлення дітей; 5) заходи щодо захисту прав і законних інтересів дитини під час формування соціальної інфраструктури для дітей. Вона здійснюється за допомогою експертної оцінки і обліку нормативів будівництва об'єктів соціальної інфраструктури для дітей, використання даних об'єктів тільки за прямим призначенням; 6) заходи щодо захисту дитини від інформації, пропаганди та агітації, що завдають шкоди її здоров'ю, моральному і духовному розвитку. Реалізуються шляхом життя заходів у цьому напрямку, в тому числі заходів захисту від національної, класової, соціальної нетерпимості, від реклами алкогольної продукції та тютюнових виробів, від пропаганди соціальної, расової, національної і релігійної нерівності, а також від розповсюдження друкованої продукції, аудіо- та відеопродукції, що пропагує насильство і жорстокість, порнографію, наркоманію, токсикоманію, антигромадську поведінку тощо; 7) заходи щодо захисту прав дітей, які перебувають у важкій життєвій ситуації, які забезпечуються соціальною реабілітацією, судовим захистом прав і позасудових процедур з урахуванням забезпечення пріоритету особистого і соціального благополуччя дитини, особливостей віку і соціального стану неповнолітнього [3, с. 248].

В. Васьковська, у свою чергу, до структурних елементів механізму забезпечення прав і свобод людини, в тому числі і дитини, віднесла: а) юридичні передумови забезпечення прав на безпеку (тобто наявність у неї правового статусу); б) нормативно-правові засоби забезпечення права на безпеку (вони становлять собою юридичні гарантії); в) загально-соціальні умови реалізації, охорони, захисту права на безпеку (фактичне соціальне макросередовище, в якому здійснюється забезпечення права на безпеку) [2, с. 26]. Вказаний підхід є цікавим, але неоднозначність викликає такий структурний елемент механізму, як «соціальні умови реалізації, охорони, захисту права на безпеку». У нашому розумінні ця

категорія є відносно сталою, а тому за своїм змістом не може входити в структуру механізму. Фактичне соціальне макросередовище може виступати основою функціонування механізму забезпечення прав і свобод людини. Проте, певна річ, дане питання все ж таки залишається дискусійним, а тому ми можемо лише сприймати та підтримувати сформовану теорію автора чи, навпаки, оспорювати її, наводячи при цьому власні міркування та докази з приводу структурної побудови об'єкта дослідження.

Проте, незважаючи на всю багатоманітність думок і поглядів на визначення та структуру механізму адміністративно-правового захисту та забезпечення прав людини/дитини, для всіх них є характерним виокремлення спільних ознак, таких як:

- впорядкованість та взаємна єдність структурних елементів;
- конкретна визначеність та чітка спрямованість дій усіх елементів;
- взаємодія всіх структурних елементів;
- нормативна регламентованість процедурної діяльності;
- збалансованість компетенційних складових структурних елементів;
- забезпеченість заходами адміністративного впливу;
- суспільна корисність.

Тому, підводячи підсумки, можемо зазначити, що структура механізму адміністративно-правового захисту прав дитини, яка відображає його внутрішню будову та взаєморозміщення і взаємодію його структурних елементів, складається з трьох основних ключових ланок:

1) суб'єктів адміністративно-правового захисту прав дитини, які в залежності від обсягів повноважень діють на рівні держави або на рівні міжнародної спільноти;

2) юридичних гарантій адміністративно-правового захисту прав дитини, що підтверджують наявність прав, свобод та законних інтересів дитини та можливість їх правового забезпечення та захисту;

3) засобів адміністративно-правового захисту прав дитини, що сприяють реалізації та захисту прав, свобод та законних інтересів дитини.

Вказані елементи за своїм змістом та суттю також виступають окремими системами, які об'єднують у собі множинність узгоджених структур. Тобто механізм адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні повністю відповідає природі

системи, оскільки він складається із взаємодіючих структурних одиниць нижчого порядку та є одночасно елементом більш складної системи.

Висновки. Відтак *механізмом адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні* є складна універсальна система, представлена взаємною єдністю суб'єктів адміністративно-правового захисту прав дитини, дії яких скоординовані у визначеному напрямку; єдністю відповідних засобів адміністративно-правового впливу та юридичних гарантій, які забезпечують реалізацію та захист прав дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамов В.И. Права ребенка и их защита в России: общетеоретический анализ: диссертация... доктор юрид. наук: 12.00.01. Саратов, 2007. 455 с.
2. Васильовська В.П. Механізм забезпечення прав людини на безпеку. Право України. 2005. № 9. С. 25–28.
3. Двуреченская О.Н. Механизмы защиты прав несовершеннолетних в субъектах РФ. Теория и практика общественного развития. 2011. № 8. С. 246–250.
4. Кантемирова З.Э. Механизм защиты прав ребенка в Российской Федерации. Бизнес в законе. 2009. № 2. С. 32–35.
5. Корж-Ісаєва Т.Г. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод неповнолітніх: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ. 2008. 17 с.
6. Кулапов В.В. Защита субъективных прав и законных интересов детей в РФ (Вопросы теории): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01: Саратов, 2004. 238 с.
7. Міжнародне право: підручник / Л.Д. Тимченко, В.П. Кононенко. К.: Знання, 2012. 631 с. URL: https://pidruchniki.com/1186112449432/pravo/mizhnarodne_pravo.
8. Морозова Р.В. Правовые и организационные основы защиты прав несовершеннолетних в деятельности милиции общественной безопасности: дис. ... канд. юрид. наук. Москва. 2001. 193 с.
9. Немытина М.В. Защита прав несовершеннолетних в России: системный подход. Правовая политика и правовая жизнь. 2004. № 2. С. 58–67.
10. Позняк Д.В. Рефлексивні механізми свідомості виборців як суб'єктів політичної взаємодії: дис. ... канд. псих. наук. К., 2004. 259 с.
11. Садовникова М.Н. Механизмы защиты прав несовершеннолетних. Правовое образование: организация внеурочной работы: региональный опыт: сб. материалов: Для совершеннолетних, общего характера. Вып. II. М.: Новый учебник, 2002. С. 129–145.
12. Словник української мови: в 11 томах. Том 4. К.: Наукова думка, 1973. 840 с.

Коломоєць Н.В. МЕХАНІЗМ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ

У статті досліджується зміст та сутність терміну «механізм адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні» та його складові елементи. Особлива увага приділяється суб'єктам адміністративно-правового захисту прав дитини. Відзначається, що існують ті з них, що реалізують свої повноваження на вітчизняному рівні, та ті, що діють на міжнародному рівні. У результаті дослідження сформовано ознаки та авторське визначення механізму адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні.

Ключові слова: права дитини, адміністративно-правовий захист, механізм, суб'єкти владних повноважень, заходи впливу, юридичні гарантії.

Коломеец Н.В. МЕХАНИЗМ АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОЙ ЗАЩИТЫ ПРАВ РЕБЕНКА В УКРАИНЕ

В статье исследуется сущность термина «механизм административно-правовой защиты прав ребенка в Украине» и его составляющие элементы. Особое внимание уделяется субъектам административно-правовой защиты прав ребенка. Отмечается, что существуют те из них, которые реализуют свои полномочия на отечественном уровне, и те, которые действуют на международном уровне. В результате исследования были сформированы признаки и авторское определение механизма административно-правовой защиты прав ребенка в Украине.

Ключевые слова: права ребенка, административно-правовая защита, механизм, субъекты властных полномочий, меры воздействия, юридические гарантии.

Kolomoiets N.V. MECHANISM OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL PROTECTION OF CHILDREN RIGHTS IN UKRAINE

The article is focused on studying the mechanism of administrative and legal protection of children rights in Ukraine. The urgency of the chosen topic is conditioned by the need to formulate the key concepts in the field of children rights protection. Therefore, as the result of the study, the author has formed own definition of the term of “mechanism of administrative and legal protection of children rights in Ukraine”, which has been suggested to understand as the complex universal system presented by the mutual unity of the subjects of administrative and legal protection of children rights, whose actions are coordinated in a definite area; appropriate means of administrative and legal influence, as well as legal guarantees that ensure the realization and protection of children rights. On the basis of the formed definition, the structural elements of administrative and legal protection of children rights in Ukraine are offered to include: 1) subjects of administrative and legal protection of children rights, who act at the state level or at the level of international community depending on the scope of powers; 2) legal guarantees of administrative and legal protection of children rights that confirm the existence of the rights, freedoms and legitimate interests of children and the possibility of their legal guaranteeing and protection; 3) means of administrative and legal protection of children rights, which promote the realization and protection of children rights, freedoms and legitimate interests.

In the course of the study, the author has also formed the features of the mechanism of administrative and legal protection and guaranteeing children rights, which include: arrangement and mutual unity of structural elements; specific certainty and clear orientation of actions of all elements; normative regulation of procedural activity; interaction of all structural elements; balance of competence components of structural elements; availability of measures of administrative influence and public convenience.

Key words: children rights, administrative and legal protection, mechanism, subjects of authoritative powers, measures of influence, legal guarantees.

Кушнір І.П.,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри теорії та історії держави і права
та приватно-правових дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Б. Хмельницького

УДК 351:342.95:(477):007.01

ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Розвиток інформаційного суспільства, необхідність дотримання інформаційних прав громадян, виникнення нових інформаційних загроз прикордонній безпеці, використання інформаційно-телекомунікаційних технологій у сфері охорони державного кордону тощо зумовлюють актуальність наукового дослідження інформаційно-правового статусу Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ).

Встановлення інформаційно-правового статусу ДПСУ дозволяє визначити його правове положення серед інших суб'єктів інформаційно-правових відносин, визначених у статті 4 Закону України «Про інформацію» [1] та у статті 12 Закону України «Про доступ до публічної інформації» [2], а також розкриває особливості участі в інформаційно-правових відносинах у сфері охорони державного кордону.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження інформаційно-правового статусу у працях науковців Ю. Іванова, М. Кузнецової, М. Мікуліна, О. Селезньової, О. Тихомиров, О. Яременка та інших переважно стосувалися або загальнотеоретичних питань, або діяльності інших органів влади. Інформаційно-правовий статус ДПСУ сьогодні належним чином не досліджувався.

Мета й завдання статті. Метою даної статті є дослідження та визначення змісту, особливостей та елементів інформаційно-правового статусу ДПСУ.

Виклад основного матеріалу. Встановлення інформаційно-правового статусу є похідним від загальнотеоретичного розуміння правового статусу та нормативно-правового закріплення становища ДПСУ в механізмі держави й визначення її ролі в інформаційних правовідносинах. Реальний зміст досліджуваного правового статусу можливо розкрити за допомогою його структури або елементів. У теорії юридичної думки можна зустріти різні конструкції структури (елементів) правового статусу органу публічної влади.

У теорії держави і права правовий статус розглядається переважно через призму становища індивіда в суспільстві та державі, але відмінність поглядів щодо його елементів не знайшли єдиного розуміння серед науковців. Можна відокремити такі підходи до конструкції правового статусу:

1) права, свободи, обов'язки [3, с. 409];

2) суб'єктивні юридичні права, законні інтереси, юридичні обов'язки, гарантії здійснення прав і обов'язків [4, с. 62];

3) принципи правового статусу; громадянство; права і свободи людини; обов'язки людини [5, с. 278].

4) правові норми та принципи, що встановлюють даний статус; правосуб'єктність; громадянство (або інше відношення до країни перебування – без громадянства, іноземне громадянство або підданство); права, свободи та законні інтереси індивіда; обов'язки індивіда; юридична відповідальність. Причому серцевину, основу правового статусу, на думку Н.М. Крестовської, Л.Г. Матвєєвої, становлять права, свободи та обов'язки [6, с. 204].

У теорії адміністративного права адміністративно-правовий статус центрального органу влади розкривається за допомогою таких елементів, як: призначення, порядок утворення, реорганізація, ліквідація та місце в системі цих органів; завдання; структура [7]; становище керівника в системі управління, його повноваження, відповідальність [8, с. 32]; повноваження заступників; утворення та правові підстави діяльності підпорядкованих підрозділів [9, с. 98–99]; межі нормотворчої діяльності [9, с. 100].

Проаналізовані погляди щодо елементів правового статусу дозволили визначити, що ключовими в ньому залишаються права й обов'язки, інші елементи доповнюють змістом правове становище органу у зв'язку з ускладненням та розвитком державно-правових відносин.

Кожен орган виконавчої влади, діючи від імені та за дорученням держави, має певний правовий статус, виступає носієм відповідних повноважень юридично-владного характеру, реалізація яких забезпечує йому досягнення мети виконавчо-розпорядчої діяльності [10, с. 23]. З урахування теми нашого дослідження ще варто додати, що реалізація повноважень ДПСУ як учасника інформаційно-правових відносин здійснюється як у класичних відносинах (відносини з права власності на інформацію, реалізації інформаційних прав), так і пов'язаних із техніко-технологічною складовою частиною [11, с. 212] (відносини у сфері електронного урядування, документообігу, застосування інформаційно-телекомунікаційних систем, автоматизованих систем управління) відносинах.

Інформаційно-правовий статус ДПСУ визначений нормативно-правовими актами, які закріплюють її роль, місце, а також правові межі та можливості участі в інформаційно-правових відносинах, тобто знаходить свій вияв через інформаційну правосуб'єк-

тність. Правосуб'єктність складається з низки взаємопов'язаних елементів. Однак у науці не досягнуто єдності розуміння відносно структури даної правової категорії. Одні дослідники ототожнюють її з правоздатністю, інші розглядають у ній два елементи – правоздатність і дієздатність, треті додають до цього ще й деліктоздатність і конкретні права й обов'язки, які виникають безпосередньо із закону [12, с. 101].

Ю. Нечипорук підкреслює, що суб'єктами інформаційного правовідношення є особи, які наділені інформаційною правоздатністю (можливості мати інформаційні права й обов'язки) та інформаційної дієздатності (здатності своїми діями набувати інформаційних прав та створювати інформаційні обов'язки) [13, с. 42]. Реалізувати інформаційно-правовий статус органів виконавчої влади, як зазначає М.Ю. Кузнєцова, означає реалізувати їх відповідні суб'єктивні права й обов'язки в інформаційних правовідносинах [14, с. 133]. В.О. Качур визначає правосуб'єктність як соціально-юридичну властивість суб'єкта права, що полягає у його здатності мати права та обов'язки і вчиняти дії, що мають правові наслідки. При цьому пропонує вважати правосуб'єктність однією із соціально-юридичних властивостей суб'єкта права поряд із правовим статусом, правовим становищем тощо [15, с. 27]. Так, «правосуб'єктність» та «правовий статус» – окремі правові категорії, але їх пов'язують такі структурні елементи, як права та обов'язки, без яких не може бути і суб'єкта інформаційно-правових відносин в особі ДПСУ.

Інформаційні права й обов'язки як елементи інформаційно-правового статусу ДПСУ визначають межі інформаційної діяльності у вигляді правових можливостей і дотримання, виконання та здійснення необхідних дій відповідно до законодавства, а чітко врегульований механізм втілення в реальні інформаційно-правові відносини у сфері охорони державного кордону відповідних прав та обов'язків дозволяє ДПСУ вчиняти дії, пов'язані з інформацією, що мають правові наслідки. Отже, зміст інформаційно-правового статусу ДПСУ тісно пов'язаний з інформаційною правосуб'єктністю (інформаційною право- та дієздатністю).

На нашу думку, такі елементи правового статусу, як призначення, порядок утворення, реорганізація, ліквідація та місце в системі державно владних органів, структура ДПСУ (окрім її системно-структурних підрозділів призначених для обробки, захисту інформації тощо), перебувають у межах адміністративно-правового статусу ДПСУ. У свою чергу, інформаційно-правовий статус розкривають такі його елементи: правові підстави участі у правовідносинах із приводу інформації; завдання інформаційної діяльності; система спеціальних підрозділів, діяльність яких спрямована на забезпечення та реалізацію інформаційних потреб ДПСУ; інформаційна правосуб'єктність (права й обов'язки) посадових осіб ДПСУ щодо інформаційної діяльності.

Інформаційно-правовий статус ДПСУ закріплений у Конституції України та чинних норматив-

но-правових актах. Конституція України визначає основні інформаційні права суб'єктів інформаційних відносин (зокрема, фізичних осіб), чим обумовлює встановлення відповідних обов'язків (забезпечення прав) у органів державної влади. Норми Основного закону визначають положення ДПСУ в межах інформаційного суспільства:

1) інформаційна безпека України повинна бути серед пріоритетних напрямків діяльності всіх структурних органів і підрозділів ДПСУ як найважливіша функція держави [16, ст. 17];

2) організацію роботи слід здійснювати з урахуванням установленого обмеження обігу інформації в державі (державна або інша захищена законом таємниця) [16, ч. 3 ст. 32].

3) забезпечувати дотримання інформаційних прав інших суб'єктів інформаційних правовідносин, зокрема фізичних осіб: свобода особистого і сімейного життя [16, ч. 1 ст. 32]; таємниця листування, телефонних переговорів, телеграфної та іншої кореспонденції [16, ст. 31]; право громадянина не зазнавати втручання в його особисте та сімейне життя шляхом збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах та організаціях із відомостями про себе [16, ч. 3 ст. 32]; право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір [16, ст. 34].

Також важливими у правовому регулюванні інформаційних відносин та визначенні у них ролі ДПСУ є базові закони з інформаційного прав та у сфері охорони державного кордону.

Діяльністю ДПСУ, спрямованою на реалізацію основних напрямків державної інформаційної політики, є:

- 1) забезпечення доступу кожного до інформації;
- 2) забезпечення рівних можливостей щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації;
- 3) створення умов для формування в Україні інформаційного суспільства;
- 4) забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень;
- 5) створення інформаційних систем і мереж інформації, розвиток електронного урядування;
- 6) постійне оновлення, збагачення та зберігання національних інформаційних ресурсів;
- 7) забезпечення інформаційної безпеки України;
- 8) сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входженню України до світового інформаційного простору [1, ст. 3].

У Законі України «Про Державну прикордонну службу України» серед основних функцій ДПСУ визначено «ведення розвідувальної, інформаційно-аналітичної та оперативно-розшукової діяльності в інтересах забезпечення захисту державного кордону України згідно із законами України «Про розвідувальні органи України» та «Про оперативно-розшукову діяльність» [17, ч. 1 ст. 2]. Із цієї норми можна зрозуміти, що інформаційно-аналітична діяльність

здійснюється тільки в межах оперативно-розшукової діяльності, оскільки за правову основу визначені закони, що врегульовують не інформаційну, а оперативно-розшукову діяльність.

Дана функція продубльована і як обов'язок ДПСУ у п. 10 ст. 19 Закону України «Про Державну прикордонну службу України». Обов'язком ДПСУ також є надання за запитом компетентних органів влади відомостей, що зберігаються в інформаційних системах, у тому числі банках даних, стосовно осіб, які в період одержання допомоги по безробіттю перетинали державний кордон України або перебували за межами України [17, п. 23-1 ст. 19].

До прав в інформаційній сфері ДПСУ належать:

1) створювати і використовувати в інтересах забезпечення охорони державного кордону України інформаційні системи, банки даних щодо осіб, які перетнули державний кордон України, осіб, які вчинили правопорушення, яким згідно із законодавством не дозволяється в'їзд в Україну тощо [17, п. 10 ст. 20];

2) здійснювати автоматизований обмін інформацією про транспортні засоби, що перетнули державний кордон України, з територіальними органами Міністерства внутрішніх справ України [17, п. 19 ст. 20].

Права та обов'язки ДПСУ з приводу здійснення діяльності, пов'язаної з інформацією у прикордонній сфері, сьогодні не відображають весь спектр інформаційних правовідносин, учасником яких є прикордонне відомство.

Висновки. Інформаційно-правовий статус є багатоелементною й багатоаспектною категорією та юридичним закріпленням положення ДПСУ в інформаційному суспільстві. Інформаційно-правовий статус ДПСУ є частиною його адміністративно-правового статусу у сфері забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні як суб'єкта інформаційно-правових відносин.

Сьогодні межі діяльності ДПСУ, пов'язані з інформацією, охоплюють набагато більше напрямків, ніж це визначено у Законі України «Про Державну прикордонну службу України», а отже, і інформаційно-правовий статус є ширшим від закріплених його меж у цьому Законі. Вважаємо, що інформаційно-аналітичну діяльність необхідно виділити як окрему інформаційну функцію ДПСУ у зв'язку з розвитком та збільшенням обсягів діяльності, пов'язаної з інформацією у сфері охорони державного кордону.

Дане дослідження не вичерпує всього обсягу питань, пов'язаних з особливістю інформаційно-правового статусу ДПСУ, що може стати предметом подальших наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. Ст. 650.
2. Про доступ до публічної інформації : Закон України 13 січня 2011 р. № 2939-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 32. Ст. 314.
3. Гіда Є.О., Білозьоров Є.В., Завальний А.М. Теорія держави і права. Підручник; за заг. ред. Є. О. Гіди. Київ : ФОП, 2011. 576 с.
4. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : підручник. 3-ге видання. Київ: Алерта; ЦУЛ. 2011. 524 с.
5. Теорія держави і права: навч. посіб. для підгот. фахівців з інформ. безпеки / О.О. Тихомиров, М.М. Мікуліна, Ю.А. Іванов та ін.]; за заг. ред. Л. М. Стрельбицької. Київ: Кондор-Видавництво, 2016. 332 с.
6. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести: підручник / Н.М. Крестовська, Л.Г. Матвєєва. К.: Юрінком Інтер, 2015. 584 с.
7. Адміністративне право України: підручник. вид 2, змін. і доп. / за заг. ред. Т.О. Коломєць. Київ. Істина, 2012. 528 с. URL: https://pidruchniki.com/1183121955843/pravo/administrativno-pravoviy_status_tsentralnih_organiv_vikonavchoyi_vladi.
8. Адміністративне право України / за заг. ред. Т.О. Коломєць. Київ: Істина, 2008. 457 с.
9. Курс адміністративного права України: підручник / В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, І.Д. Пастух, В.Д. Сущенко [та ін.]. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 872 с.
10. Ковалів М.В., Стахура І.Б. Особливості адміністративно-правового статусу органів виконавчої влади. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: юридичні науки. 2014. № 807. С. 22–26.
11. Селєзньова О.М. Теоретико-методологічні основи інформаційного права України: монографія / О.М. Селєзньова. Чернівці: Місто, 2014. 408 с.
12. Саблук С.А. Правосуб'єктність як елемент правового статусу дитини. Університетські наукові записки. 2008. № 2. С. 101–105. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/Unzap_2008_2_19.pdf.
13. Нечипорук Ю. Суб'єктний та об'єктний склад інформаційних правовідносин. Юридична Україна. 2012. № 6. С. 39–44.
14. Кузнецова М.Ю. Реалізація інформаційно-правового статусу органів виконавчої влади України під час захисту персональних даних. Право і суспільство. 2014. № 6. Ч. 1. С. 131–139.
15. Качур В.О. До визначення поняття «правосуб'єктність» у теорії права. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. 2014. Вип. 197. Ч. 3. С. 24–29.
16. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
17. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 3 квітня 2003 року. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 27. Ст. 208.

Кушнір І.П. ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

У статті досліджений інформаційно-правовий статус Державної прикордонної служби України. На підставі аналізу загальнотеоретичних положень правового статусу та змісту діяльності, пов'язаної з інформацією, визначені елементи досліджуваного статусу з урахування сфери охорони державного кордону. Розглянуті правові норми, що визначають основи цього правового статусу, показали необхідність їх удосконалення з урахуванням розвитку діяльності, пов'язаної з інформацією у прикордонній сфері, та уточнення інформаційно-правового статусу Державної прикордонної служби України.

Ключові слова: інформаційно-правовий статус, інформація, Державна прикордонна служба України, сфера охорони державного кордону, інформаційні правовідносини.

Кушнір І.П. ИНФОРМАЦИОННО-ПРАВОВОЙ СТАТУС ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОГРАНИЧНОЙ СЛУЖБЫ УКРАИНЫ

В статье исследован информационно-правовой статус Государственной пограничной службы Украины. На основании анализа общетеоретических положений правового статуса и содержания деятельности, связанной с информацией, определены элементы исследуемого статуса с учетом сферы охраны государственной границы. Рассмотренные правовые нормы, определяющие основы этого правового статуса, продемонстрировали необходимость их совершенствования с учетом развития деятельности, связанной с информацией в пограничной сфере, и уточнения информационно-правового статуса Государственной пограничной службы Украины.

Ключевые слова: информационно-правовой статус, информация, Государственная пограничная служба Украины, сфера охраны государственной границы, информационные правоотношения.

Kushnir I.P. INFORMATION AND LEGAL STATUS OF THE STATE BORDER GUARD SERVICE OF UKRAINE

The article deals with the information and legal status of the State Border Guard Service of Ukraine. The establishment of information legal status is derived from the general theoretical understanding of the legal status and legal regulation of the position of the State Border Guard Service of Ukraine in the mechanism of the state and its role in information legal relations. The analyzed views on the elements of legal status, allowed to determine that the key rights and obligations remain in it, while other elements supplement the content of the legal status of the body in connection with the complication and development of state-legal relations.

The information-legal status of the State Border Guard Service of Ukraine allows us to determine its legal status among other subjects of information and legal relations, defined in the Laws of Ukraine "On Information" and "On Access to Public Information", as well as reveals peculiarities of participation in information and legal relations in the field of the protection of the state border.

The information and legal status of the State Border Guard Service of Ukraine is determined by legal acts, which establish its role, place, as well as legal limits and possibilities of participation in information and legal relations, that is, it finds its manifestation through the informational legal personality. Information rights and obligations as elements of the information and legal status of the State Border Guard Service of Ukraine define the limits of information activity in the form of legal possibilities and observance, implementation of necessary actions in accordance with the law, and the clearly regulated mechanism of realization in the real information and legal relations in the field of protection the state border of the respective rights and obligations, allows the officials of the State Border Guard Service of Ukraine to carry out information processes that are legal consequences.

The investigated information and legal status reveals the following elements: the legal basis for participation and the problem in information legal relations regarding its object; the system of special units whose activities are aimed at providing and realizing the information needs of the State Border Guard Service of Ukraine; informational legal personality (rights and obligations) of officials of the State Border Guard Service of Ukraine with regard to information activities.

The information legal status is a multi-element and multi-dimensional category and is a legal provision for the State Border Guard Service of Ukraine in the information society. The information and legal status of the State Border Guard Service of Ukraine is part of its administrative and legal status in the sphere of ensuring the inviolability of the state border and protecting the sovereign rights of Ukraine in its exclusive (maritime) economic zone as a subject of information and legal relations.

The considered legal norms defining the bases of this legal status showed the need for their improvement taking into account the development of information relations in the border area, as well as clarification of the information and legal status of the State Border Guard Service of Ukraine.

Key words: information and legal status, information, State Border Guard Service of Ukraine, sphere of protection of the state border, information legal relations.

Стасюк О.Л.,
кандидат юридичних наук,
здобувач Державного науково-дослідного інституту
Міністерства внутрішніх справ України

УДК 342.9

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У ПРАВОЗАХИСНІЙ СФЕРІ

Постановка проблеми. Захист прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина сьогодні є найважливішою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики всіх держав. Ураховуючи євроінтеграційні прагнення нашої держави, важливого значення набуває співробітництво між Україною та Європейським Союзом (далі – ЄС) у правозахисній сфері. Процес поглиблення інтеграції України в європейський правозахисний простір потребує належного коригування адміністративно-правового забезпечення реалізації правозахисної функції з урахуванням необхідності її синхронізації із загальносвітовими підходами. У залежності від того, наскільки конструктивною буде взаємодія у сфері захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, залежать перспективи подальшої співпраці України та ЄС, у тому числі і набуття статусу повноправного члена ЄС.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі питання правового забезпечення співробітництва між Україною та ЄС у рамках науки адміністративного права аналізувалися у працях таких вчених, як В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, Н.О. Армаш, О.М. Бан-дурка, В.М. Бевзенко, К.В. Бережна, Ю.П. Битяк, І.Б. Коліушко, В.К. Колпаков, Р.О. Куйбіда, В.Ф. Опришко, С.В. Петков, К.М. Рудой та ін. Разом із тим слід зазначити, що в наукових дослідженнях практично відсутні наукові розробки питань, пов'язаних із особливостями адміністративно-правових засад взаємодії між Україною та ЄС у правозахисній сфері. Як правило, вчені, які вивчають процес європейської інтеграції, висвітлюють означену проблему побіжно. Тому дослідження адміністративно-правового забезпечення співробітництва України та ЄС у сфері захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина набуває особливого змісту і актуальності.

Метою статті є вивчення сучасного стану адміністративно-правових засад взаємодії України та Європейського Союзу у сфері захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, а також визначення стратегічних завдань, що мають в обов'язковому порядку вирішуватися під час організації такої співпраці.

Виклад основного матеріалу. Первісно установчі документи ЄС не гарантували захисту прав і свобод людини у правовій системі ЄС. Лише з другої половини 60-х років захист прав людини було визнано невід'ємним принципом права ЄС. Із часом цей принцип як юридично обов'язковий був зафіксований в Єдиному європейському акті та в дещо зміненому вигляді відтворений у наступних редакціях статутних документів ЄС [1, с. 18–22].

Після розпаду Радянського Союзу Україна стала на шлях демократичного розвитку, приєднання до базових європейських цінностей, інтеграції в цивілізовану європейську спільноту. Бажання відразу відстоювати європейські принципи співіснування, серед яких пріоритетне місце посідає повага та дотримання прав та свобод людини, Україна підтвердила підписанням Угоди про партнерство і співробітництво з Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами [2] та затвердженням Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу [3]. Підтверджуючи остаточний вибір на користь європейської моделі суспільного та економічного розвитку, на зміну Угоди про партнерство і співробітництво з Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами 21 березня 2014 року було укладено нову посилену Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [4], згідно з якою Україна взяла на себе низку зобов'язань щодо її реалізації на національному рівні. Досягнуті домовленості між Україною та ЄС включають адаптацію законодавства, послідовну реформу правозастосовних установ, у першу чергу – судових, утворення нових і реформування існуючих інститутів, а також інші додаткові заходи, необхідні для ефективного правотворення та правозастосування. Кінцевою метою є зближення правової системи України з *Acquis communautaire* [5; 6].

В Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 21 березня 2014 року визначено пріоритетні напрями співробітництва Європейського Союзу та України у правозахисній сфері. Згідно зі ст. 14 цієї Угоди в рамках співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки Сторони надають особливого значення утвердженню верховенства права та укріпленню інституцій усіх рівнів у сфері управління загалом та правоохоронних і судових органів зокрема. Співробітництво буде спрямоване, зокрема, на зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності та неупередженості та боротьбу з корупцією. Співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки буде відбуватися на основі принципу поваги до прав людини та основоположних свобод. Ці напрями вказують на те, що налагодження дієвого співробітництва у сфері захисту прав та свобод людини є невід'ємною умовою набуття Україною статусу держави – члена Європейського Союзу.

Важливість адаптації адміністративного законодавства у сфері захисту прав та свобод люди-

ни полягає в тому, що саме його норми забезпечують взаємодію між органами публічної влади та приватними особами в правозахисній сфері, що за сучасних умов є основним критерієм оцінювання якості внутрішньої та зовнішньої політики держави. Тому сьогодні виникла нагальна потреба у формуванні нової якості національного адміністративного законодавства, яке всім своїм змістом повинно всіляко сприяти забезпеченню реалізації захисту прав, свобод та законних інтересів людини [7, с. 9] з урахуванням європейських стандартів. Цьому має сприяти процес адаптації українського законодавства до законодавства Європейського Союзу. Водночас слід урахувати, що йдеться про відповідність рівня українського законодавства європейському, а не про абсолютну його ідентичність з останнім [8, с. 94].

У залежності від того, наскільки під час адаптації адміністративного законодавства України у сфері реалізації правозахисної функції держави до законодавства Європейського Союзу буде забезпечено втілення верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод, залежать перспективи подальшої співпраці України та Європейського Союзу, в тому числі і набуття статусу повноправного члена Європейського Союзу.

Співпраця України з ЄС здійснюється завдяки відповідній системі органів публічної влади. Їх робота полягає у спрямуванні національної політики в необхідному напрямку щодо поглиблення відносин з ЄС та закріплення принципів захисту прав та свобод людини і громадянина як головної мети всіх державних органів, у тому числі й європейських інституцій. Тому в загальному процесі взаємодії України та ЄС у правозахисній сфері вагоме місце посідає питання адміністративно-правового забезпечення співробітництва.

Із метою забезпечення належної організації реалізації завдань у сфері європейської інтеграції, виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, Кабінетом Міністрів України Урядовий офіс із питань європейської та євроатлантичної інтеграції, який є самостійним структурним підрозділом Секретаріату Кабінету Міністрів України. Урядовий офіс взаємодіє в межах своїх повноважень за координацією Міністерства закордонних справ України з органами та агентствами ЄС, посольствами і представництвами іноземних держав та міжнародних організацій в Україні, Представництвом України при ЄС [9].

Основними завданнями Урядового офісу з питань європейської та євроатлантичної інтеграції є організаційне, експертно-аналітичне, інформаційне забезпечення діяльності у сфері європейської інтеграції Кабінету Міністрів України, Прем'єр-міністра України та Віце-прем'єр-міністра України, до компетенції якого віднесено питання європейської інтеграції, зокрема щодо: 1) координації діяльності органів виконавчої влади з розроблення та здійснення заходів, спрямованих на виконання: Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським

співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, інших міжнародних договорів України з питань європейської інтеграції і домовленостей між Україною та ЄС; 2) координації процесу адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (acquis ЄС); 3) планування, моніторингу та оцінки результативності виконання завдань у сфері європейської інтеграції; 4) координації діяльності органів виконавчої влади з розроблення проектів законодавчих та інших нормативно-правових актів, спрямованих на виконання Угоди, інших міжнародних договорів України з питань європейської інтеграції і домовленостей між Україною та ЄС; 5) удосконалення системи та механізму координації діяльності органів виконавчої влади у сферах європейської інтеграції [9].

Значну роль у співробітництві України та ЄС у правозахисній сфері відіграє Міністерство закордонних справ України, оскільки є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері зовнішніх зносин. Пріоритетним завданням є участь у формуванні та реалізації державної політики, спрямованої на інтеграцію України до європейського політичного, економічного, правового простору з метою набуття членства в ЄС [10]. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України забезпечує формування та реалізацію державної політики з питань економічного і соціального співробітництва України з ЄС. Даний центральний орган виконавчої влади відповідно до покладених на нього завдань: забезпечує і координує в межах повноважень, передбачених законом, виконання Українською Стороною зобов'язань за міжнародними договорами України з ЄС, бере участь у переговорах, спрямованих на забезпечення розвитку договірних відносин з ЄС; бере в установленому порядку участь у функціонуванні двосторонніх органів формату Україна – ЄС; сприяє місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування у налагодженні зв'язків з європейськими регіональними організаціями та їх участі в європейських регіональних програмах, залученню українських підприємств, установ та організацій до участі в галузевих програмах ЄС; забезпечує в межах повноважень, передбачених законом, адаптацію законодавства України до законодавства ЄС тощо [11].

До основних публічних органів ЄС у правозахисній сфері необхідно віднести: Європейський парламент, Суд ЄС, Рада ЄС, Омбудсмен ЄС, Агентство ЄС з фундаментальних прав людини. Так, Європейський парламент приймає резолюції щодо захисту прав, свобод та законних інтересів людини та призначає Омбудсмена ЄС – посадову особу, на яку покладаються функції контролю за дотриманням законних прав та інтересів громадян у діяльності органів виконавчої влади і посадових осіб. До Суду ЄС у випадку порушення своїх прав можуть звертатися фізичні та юридичні особи. Роль Ради ЄС полягає у визнанні порушення будь-якою країною-учасницею принципів, зазначених у ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Омбудсмен ЄС має повноваження щодо захисту прав людини стосовно діяльності органів ЄС, окрім

Суду ЄС. Діяльність Агентства з фундаментальних прав ЄС спрямована на підвищення ступеня захисту прав особи в ЄС, а саме на забезпечення допомоги інститутам ЄС та країнам-учасникам щодо ухвалення рішень та у процесі вибору розвитку функцій, необхідних для гарантування фундаментальних прав особи.

Найвищим рівнем діалогу щодо асоціації є щорічний спеціальний саміт Україна-ЄС. Саміт – це зустріч глав держав або голів урядів із узгодженим попередньо порядком денним. Засідання самітів проводяться за участю Президента України, Президента Європейської Ради та Президента Європейської Комісії. Саміти відбуваються кожного року почергово в Україні та Брюсселі. Зустрічі в рамках самітів надають сторонам можливість на найвищому рівні підбити підсумки співробітництва між Україною та ЄС за рік, що минув, визначити пріоритети взаємодії на найближче майбутнє, обговорити розвиток ситуації в Україні та Європейському Союзі, а також узгодити позиції щодо актуальних міжнародних питань [12].

Відповідно до ст. 461 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС утворена Рада асоціації для здійснення контролю та моніторингу застосування і виконання Угоди, вивчення будь-яких головних питань, що виникають в рамках Угоди, та будь-яких інших двосторонніх або міжнародних питань, що становлять взаємний інтерес [4]. Рада асоціації для досягнення цілей Угоди має повноваження приймати рішення, які є обов'язковими для Сторін. Для сприяння Раді асоціації у виконанні її функцій утворений Комітет асоціації. Форумом для членів Верховної Ради України і Європейського Парламенту для проведення засідань та обміну думками є Парламентський комітет асоціації. Щорічні діалоги з прав людини між ЄС та Україною створюють умови для детального обміну думками щодо ситуації з правами людини в Україні та щодо зобов'язань країни досягти стабільного прогресу в цій сфері, зокрема стосовно цілковитого дотримання норм міжнародного права у сфері прав людини [12].

Таким чином, між Україною та ЄС створено необхідні умови для організаційного, правового та політичного забезпечення європейської інтеграції України та налагоджено належне співробітництво у правозахисній сфері. Зважаючи на проведені аналіз адміністративно-правових засад співпраці органів ЄС та України, необхідно звернути увагу на такі стратегічні завдання, що мають в обов'язковому порядку вирішуватися під час організації такої взаємодії: забезпечення стабільності та збалансованості законодавства у сфері захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, орієнтацію його на потреби людини; постійний моніторинг дотримання прав людини; посилення інституційних можливостей ЄС та України у правозахисній сфері; проведення спільних інформаційних заходів, спрямованих на захист прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина.

Висновки. Визначивши в національному законодавстві стратегічні цілі інтеграції в Європейський

Союз і членство в цій організації, Україна повинна відповідати вимогам європейської системи цінностей та стандартів захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина. Їх додержання можливе за умови реалізації таких принципів, як верховенство права та поваги до прав людини та основоположних свобод. Чітке дотримання цих принципів сприятиме стабільності та збалансованості адміністративного законодавства у сфері прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина. Взаємодія України з ЄС у сфері прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина має сприяти створенню ефективного адміністративно-правового забезпечення реалізації правозахисної функції в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Добрянський С. Інститут прав людини у правопорядку Європейського Союзу: особливості становлення та розвитку. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2014. Випуск 60. С. 18–27.
2. Угода про партнерство і співробітництво з Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14 червня 1998 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012.
3. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 11 червня 1998 року № 615/98. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/615/98>.
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 21 березня 2014 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page.
5. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 року № 1629-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1629-15>.
6. Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: постанова Кабінету Міністрів України від 16 серпня 1999 року № 1496. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1496-99-%D0%BF>.
7. Авер'янов В.Б. Значення адміністративних процедур у реформуванні адміністративного права. Часопис Київського університету права. 2009. № 3. С. 8–14.
8. Засць А.П. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС як пріоритет реалізації державної політики інтеграції України до Європейського Союзу. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2003. № 1. С. 93–100.
9. Про Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції: постанова Кабінету Міністрів України від 4 жовтня 2017 року № 759. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250334224>.
10. Про затвердження Положення про Міністерство закордонних справ України: постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 2016 року № 281. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/281-2016-p>.
11. Питання Міністерства економічного розвитку і торгівлі України: постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 року № 459. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-p>.
12. Євроінтеграційний портал. URL: <https://eu-ua.org>.

Стасюк О.Л. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У ПРАВОЗАХИСНІЙ СФЕРІ

Стаття присвячена дослідженню адміністративно-правових засад взаємодії України та Європейського Союзу у сфері захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина. Розкрито сучасний стан та особливості співпраці між Україною та Європейським Союзом у правозахисній сфері. Здійснено аналіз процесу впровадження європейських стандартів захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина в Україні. Визначено стратегічні завдання, що мають в обов'язковому порядку вирішуватися під час організації такої взаємодії. Встановлено, що взаємодія України з Європейським Союзом у сфері прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина має сприяти створенню ефективного адміністративно-правового забезпечення реалізації правозахисної функції в Україні.

Ключові слова: Україна, Європейський Союз, правозахисна функція, права та свободи людини і громадянина, європейські стандарти захисту прав людини, адміністративно-правове забезпечення, компетентні правозахисні суб'єкти.

Стасюк А.Л. АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ УКРАИНЫ И ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА В ПРАВОЗАЩИТНОЙ СФЕРЕ

Статья посвящена исследованию административно-правовых основ взаимодействия Украины и Европейского Союза в сфере защиты прав, свобод и законных интересов человека и гражданина. Раскрыто современное состояние и особенности сотрудничества между Украиной и Европейским Союзом в правозащитной сфере. Осуществлен анализ процесса внедрения европейских стандартов защиты прав, свобод и законных интересов человека и гражданина в Украине. Определены стратегические задачи, которые должны в обязательном порядке решаться при организации такого взаимодействия. Установлено, что взаимодействие Украины с Европейским Союзом в сфере прав, свобод и законных интересов человека и гражданина должно способствовать созданию эффективного административно-правового обеспечения реализации правозащитной функции в Украине.

Ключевые слова: Украина, Европейский Союз, правозащитная функция, права и свободы человека и гражданина, европейские стандарты защиты прав человека, административно-правовое обеспечение, компетентные правозащитные субъекты.

Stasyuk O.L. ADMINISTRATIVE LEGAL FRAMEWORK FOR THE INTERACTION OF UKRAINE AND THE EUROPEAN UNION IN THE HUMAN RIGHTS PROTECTION SPHERE

The article is devoted to the study of the administrative and legal bases of interaction between Ukraine and the European Union in the field of protection of the rights, freedoms and legitimate interests of a person and citizen.

It was noted that depending on how constructive the interaction will be in protecting the rights, freedoms and legitimate interests of a person and citizen, the prospects for further cooperation between Ukraine and the European Union, including the acquisition of the status of full member of the European Union, depend. Analyzed the Association Agreement between Ukraine and the European Union. The directions of cooperation between Ukraine and the European Union in the field of the protection of human rights and freedoms are highlighted.

The need to respect the principles of the rule of law and respect for human rights and fundamental freedoms is indicated. Attention was drawn to the fact that when implementing reforms in the center there must be a person, and all innovations should proceed from the concept of the priority of protecting the rights and freedoms of a person and citizen.

The current state and features of cooperation between Ukraine and the European Union in the field of human rights are revealed. The analysis of the implementation of European standards for the protection of the rights, freedoms and legitimate interests of a person and citizen in Ukraine has been carried out. It was noted that the cooperation of Ukraine with the EU is carried out thanks to the corresponding system of public authorities. Their work is to guide the national policy in the necessary direction to deepen relations with the European Union and to consolidate the principles of protecting the rights and freedoms of man and citizen as the main goal of all state bodies, including European institutions.

The strategic tasks that must be addressed when organizing such interaction are determined: ensuring stability and balance of legislation in the field of protecting the rights, freedoms and legitimate interests of a person and citizen, orienting him to the needs of a person; constant monitoring of human rights observance; strengthening the institutional capacities of the European Union and Ukraine in the field of human rights; holding joint information events aimed at protecting the rights, freedoms and legitimate interests of a person and a citizen.

It has been established that the interaction of Ukraine with the European Union in the sphere of rights, freedoms and legal interests of a person and citizen should contribute to the creation of an effective administrative and legal framework for the implementation of the human rights function in Ukraine.

Key words: Ukraine, European Union, human rights function, human and civil rights and freedoms, European standards for the protection of human rights, administrative and legal support, competent human rights actors.

УДК 351.77(477)

ПРАКТИКА ПРИЙНЯТТЯ ЕТИЧНИХ КОДЕКСІВ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ ТА В ІНШИХ КРАЇНАХ

Вступ. У сучасних умовах розвитку медичної допомоги актуальним є розробка та впровадження етичних кодексів лікаря та медичної сестри. Така практика вже має місце в деяких країнах світу; основою прийняття етичних кодексів є розробка такого міжнародного кодексу. Етичні кодекси, з одного боку, мають загальний характер, з іншого – конкретизують обов'язки лікаря по відношенню до пацієнта, визначають відносини між лікарями, місце лікаря в суспільстві, засади його професійної діяльності. Порівняльний аналіз етичних кодексів свідчить про неоднозначність підходів щодо формування їх положень, широке або вузьке розуміння етичних засад надання медичної допомоги пацієнту. Зазначена проблематика потребує порівняльного аналізу етичних кодексів та пропозицій щодо їх впровадження.

Стан дослідження. Позитивна практика прийняття етичних кодексів медичних працівників, зокрема лікарів та медичних сестер, фармацевтів, аналізується фахівцями ще недостатньо повно. У фаховій літературі здебільшого визначається етика взаємовідносин між лікарями та пацієнтами. До проблематики необхідності розробки етичних кодексів звертаються лише деякі науковці (Ю. Колісник-Гуменюк, Р. Майданик, О. Рогова, І. Сенюта, Г. Стеценко, Н. Спиця). Розкриття практики створення та змісту етичних кодексів у медичній галузі є актуальною проблемою.

Мета. Поставлено завдання проаналізувати основні положення етичних кодексів лікаря та медичної сестри, які розроблені в різних країнах, здійснити їх порівняльний аналіз із аналогічними кодексами, що розроблені в Україні, навести пропозиції щодо вдосконалення наведеної практики.

Виклад основного матеріалу. Перший міжнародний кодекс медичної етики був прийнятий 3-ю Генеральною асамблеєю ВМА у 1949 р. (Лондон, Англія), доповнений на 22-й Всесвітній медичній асамблеї у 1968 р. (Сідней, Австралія) та 35-й Всесвітній медичній асамблеї у 1983 р. (Венеція, Італія). Він вказує на найвищі стандарти професійної діяльності; застерігає від впливу фінансових інтересів на виконання обов'язків; визначає неетичні види лікарської діяльності (самореклама, отримання винагороди тільки за передачу чийось рекомендацій тощо); необхідність діяти тільки в інтересах пацієнта та на його користь; дотримуватися великої обережності, поширюючи відкриття, нові техніки або лікувальні методики; зберігати конфіденційну інформацію свого пацієнта; вести себе по відношенню до своїх ко-

лег так, як він хотів би, щоб вони вели себе по відношенню до нього; не переманювати пацієнтів у своїх колег; дотримуватися принципів Женевської декларації, прийнятої Генеральною Асамблеєю ВМА [1].

Практика прийняття етичних кодексів дістала поширення у країнах світу, зокрема в Росії, Польщі, Німеччині, Франції, Фінляндії, США, Італії, Молдові, Татарстану та інших.

Кодекс професійної етики лікаря Лікарського ордена Франції включає 5 розділів: 1. Основні обов'язки лікаря. 2. Обов'язки по відношенню до пацієнта. 3. Відносини між лікарями і відносини між лікарями і представниками інших медичних професій. 4. Виконання професійної діяльності. 5. Інші положення. Усього 112 статей.

Варто відмітити такі обов'язки лікаря, як рівне та однакове становлення до лікування будь-якої людини, якими б не були її походження, звичаї, сімейний стан, приналежність до певної етнічної групи, нації чи релігії, його тілесні недоліки або стан здоров'я, репутація, якими б не були почуття, які лікар міг би відчувати по відношенню до цієї людини; заборона прийняття участі в комерційній діяльності, будь-якого обману, зловживання розцінками або неточної вказівки отриманих гонорарів; утримання від будь-яких дій, які можуть завдати шкоди репутації професії, навіть якщо ці дії здійснюються поза рамками його професійної діяльності.

Заслужують на увагу положення Кодексу про відношення до пацієнта: забезпечити йому лікування відповідно до сучасних знань, спираючись на наукові методи лікування; формулювати призначення достатньо ясно, для їх правильного розуміння; рішення про обмеження або припинення лікування повинно бути мотивованим; не піддавати пацієнта необгрунтованого ризику як під час досліджень, так і під час терапії; в разі фатального прогнозу повідомити йому це з обережністю.

В інтересах пацієнта в разі потреби лікар повинен забезпечити його консультуванням іншого лікаря; повідомити про хід та наслідки лікування; якщо за підсумками консультації думки консультанта і лікаря сильно розрізняються, хворий повинен бути про це поінформований; якщо для хворого або його близьких важливим є думка консультанта, лікуючий лікар у праві припинити виконувати ним ім призначення.

Під час виконання професійної діяльності лікар повинен здійснювати лікування в обладнаному приміщенні, оснащеному тими технічними засобами, які достатні для проведення медичних втручань. Лікар повинен піклуватися про стерилізацію та зне-

зараження медичних інструментів і пристроїв, їх подальше знищення відповідно до нормативних вимог.

Підкреслено, що медична практика включає в себе складання висновків і документів відповідно до законодавчих та нормативних актів. Діагнози, рекомендація або виданий лікарем документ повинні бути написані розбірливо французькою мовою і датовані, підписані лікарем, його ідентифікувати. Лікар може видати переклад документа на мові пацієнта.

У Кодексі конкретизовано умови відкриття медичного кабінету і здійснення амбулаторної практики; із зазначенням отримання дозволів; надписами, проведенням експертиз; заборони лікарям працювати в одному приміщенні, щоб не було плутаними в населення; встановлена заборона лікарю, який здійснює контроль за наданням медичної допомоги, крім невідкладних випадків, бути одночасно по відношенню до пацієнта його лікарем.

Варто відмітити, що цей Кодекс професійної етики відносить медицину до некомерційної діяльності, і лікарям забороняються будь-які прямі або непрямі дії рекламного характеру. Лікар не повинен поширювати інформацію рекламного характеру щодо себе, організації, в яких він працює, або з якими співпрацює. Медичним працівникам забороняється поширення з метою отримання прибутку медичних препаратів та інших товарів. Лікарю також забороняються дії, що дають можливість пацієнту отримати необґрунтовані матеріальні пільги. Згода ж лікаря на отримання грошової винагороди від пацієнта за консультації або медичне втручання розцінюється як порушення Кодексу [2].

Зазначена характеристика змісту Кодексу свідчить про його важливість як для пацієнта, так і для лікаря, відносин між ними, забезпечення коректної та компетентної допомоги хворому, лікарської таємниці, поваги до лікарської професії, підтримання її авторитету та високого рівня.

Кодексом медичної етики Американської медичної асоціації проголошенні її принципи, які є стандартами та визначають основи поведінки лікаря. Вони вказують на призначення лікаря: надання медичної допомоги; необхідність підтримувати стандарти професіоналізму, бути чесним у всіх професійних взаємодіях; повідомляти відповідні організації про лікарів, які мають недостатню компетентність, займаються обманом; поважати закон, права пацієнтів, колег та інших фахівців у галузі охорони здоров'я та захищати конфіденційність пацієнтів та конфіденційність у межах обмежень закону; продовжувати вивчати, застосовувати та розвивати наукові знання, поновлювати медичні знання; зробити відповідну інформацію доступною для пацієнтів, колег та громадськості; забезпечувати вільний доступ населення до медичного обслуговування та медичної допомоги; брати участь у діяльності, що сприяє поліпшенню громадського здоров'я; бути відповідальним перед пацієнтом [3]. Варто зауважити, що принципи медичної етики фактично вперше наводяться в цьому кодексі.

Громадкістю православних лікарів Російської Федерації розроблений Кодекс професійної етики православного лікаря. Він містить загальні положення,

визначає взаємовідносини лікаря і пацієнта та взаємовідносини медичних працівників, умови участі лікаря в науково-дослідницькій діяльності та місце лікаря в суспільстві. Аналіз його змісту свідчить про його створення відповідно до положень Міжнародного кодексу етичної етики; підкреслюється заснування професійної етики ортодоксального лікаря на релігійних засадах. До особливостей змісту Кодексу віднесемо застереження про те, що відповідно від своїх релігійних і моральних переконань православний лікар має моральне право відмовитись від проведення операції з припинення вагітності та стерилізації пацієнтів; не брати участь у процедурах, пов'язаних із штучним заплідненням; у діях, які принижують гідність людини; у вилученні органів або тканин із метою їх трансплантації після смерті людини в разі відсутності під час її життя згоди на такі дії; повинен усвідомлювати свою відповідальність за дії, пов'язані з геномом людини та ін. [4].

На думку більшості дослідників, Кодекси медичної етики повинні бути єдиними для всіх медичних працівників незалежно від їх релігійної приналежності.

Етичний кодекс лікаря Республіки Татарстан наводить чіткі моральні орієнтири професійної діяльності, покликаний сприяти консолідації лікарської спільноти, підвищенню престижу і авторитету лікаря в суспільстві, включає в себе правила поведінки, що визначають моральне ставлення лікарів до свого професійного боргу. У ньому зазначено, що він є нормативним, але не правовим актом, містить формально-визначені моральні правила, дотримання яких є умовою професійного і кар'єрного зростання, а також наполегливою вимогою суспільства до представників соціально значущої професії. Метою кодексу є встановлення етичних норм, правил професійної поведінки, вимог до зовнішнього вигляду лікаря; етичних норм, якими повинні керуватися лікарі по відношенню до медичних сестер, молодшого медичного персоналу, пацієнта; етику взаємин з колегами та громадкістю [5].

Етичний кодекс медпрацівника і фармацевта Молдови встановлює правила поведінки медичних працівників і фармацевтів із метою попередження порушень виконання ними службових обов'язків і захисту прав пацієнтів, а також норми колегіальної поведінки. Зокрема, медпрацівники повинні надавати пацієнтам повну інформацію про стан їх здоров'я і етапи лікування, а у випадку несприятливих наслідків – надавати психоемоційну підтримку, забезпечувати конфіденційність інформації, яка отримана під час медичних досліджень [6].

Перший Етичний кодекс лікаря України був прийнятий на Всеукраїнському з'їзді лікарських організацій та X З'їзді Всеукраїнського лікарського товариства (ВУЛТ) в м. Євпаторії 27.09.2009 р. Він містить 8 розділів, аналіз їх змісту показує, що, з одного боку, він відповідає основним засадам аналогічного міжнародного кодексу, з іншого – містить такі новели, як наукові дослідження за участю пацієнта, медичні новітні медичні технології, лікарська інформація [7].

Сьогодні українськими науковцями та фахівцями здійснюються розробки етичних кодексів, які охоплюють широке коло взаємовідносин лікаря і пацієнта.

Зокрема, Етичний кодекс українського лікаря містить загальні положення з визначення таких термінів, як «лікар», «пацієнт», «компетентність пацієнта», «конфіденційність», «угода про надання медичної допомоги» та ін. Зазначається, що норми Кодексу не відмінюють і не замінюють положень чинного законодавства, а тільки доповнюють і конкретизують його. Підкреслюється, що Етичний Кодекс українського лікаря діє на всій території України, є чинним для всіх лікарів, які є членами професійних лікарських об'єднань і працюють у лікувальних установах, незалежно від джерела фінансування та форми власності. Кодекс містить такі розділи: основні принципи медичної етики та деонтології; зобов'язання лікаря щодо пацієнта; взаємовідносини і взаємодія медичних працівників та представників інших професій; виконання професійних обов'язків. Серед зобов'язань лікаря щодо пацієнта виділимо: конфіденційність інформації щодо стану пацієнта; невтручання в його приватне життя; одержання добровільної згоди пацієнта на медичні процедури; визначення випадків відмови лікаря від надання медичної допомоги. До основних обов'язків лікаря віднесено: межі компетенції лікаря; відповідність умов надання медичної допомоги; підтримання професійної компетентності; складання професійних висновків; виконання професійних обов'язків у галузі експертної медицини; проведення досліджень і випробувань на замовлення фірм [8, с. 37–54].

З урахуванням міжнародних правових актів та інших документів у сфері медичної етики, зокрема Кодексу професійної етики медичних сестер Міжнародної ради медичних сестер, Морального кодексу медсестер Американської асоціації медсестер, Етичного кодексу медичної сестри Росії, сестринської Клятви Флоренс Найтінгейл, розроблений Етичний кодекс медичної сестри [9, с. 4]. Він включає такі важливі питання, як визначення медичної сестри як особистості з високими моральними якостями, загальною освіченістю, професійною ерудицією, майстерністю; зазначається, що її етичною основою є гуманізм та милосердя, повага до невід'ємних прав людини і громадянина. Кодекс містить положення про право пацієнта на якісну медичну допомогу; професійну компетентність медсестри; повагу медсестри до прав пацієнта та забезпечення його прав на інформацію; повагу до своєї професії, взаємовідносини з колегами, гарантії і захист законних прав медичної сестри. Новелами українського кодексу медичної сестри у порівнянні з іншими етичними кодексами у сфері охорони здоров'я є норми про професійні медсестринські організації, їх взаємозв'язок. Зауважимо, що фактично єдиною нормою з конкретним змістом є ст. 21 «Відповідальність за порушення Етичного кодексу», в якій встановлено про застосування в разі порушення медсестрою етичних норм Кодексу таких стягнень: 1) зауваження; 2) попередження про неповну професійну відповідність; 3) припинення членства в Асоціації на строк до 1 року; 4) повідомлення в місцеві та центральні керівні органи охорони здоров'я про факти порушення Етичного Кодексу [10].

У фаховій літературі вказується на: рекомендаційний (факультативний) характер та абстрактність норм етичних кодексів, що потребує їх розробки і ухвалення у встановленому законодавством порядку [11, с. 36]; їх затвердження в якості підзаконного акту [12, с. 40]. Вважаємо висловленні погляди доцільними та вартими уваги.

Висновки. Необхідність широкого впровадження в практику медичної допомоги етичних кодексів медичних працівників зумовлюється розглядом ними важливих питань, що не піднімаються і не вирішуються законодавчими актами в медичній галузі: відносини етичного характеру між лікарем і пацієнтом, між лікарями в разі надання допомоги одному пацієнтові, професійні обов'язки лікаря по відношенню до пацієнта і щодо виконання своїх повноважень, запобігання корупційних проявів у медичній професії. Порівняльний аналіз етичних кодексів медичних працівників інших країн, зокрема Французької республіки та України, свідчить про необхідність більш серйозної та ґрунтовної підготовки таких українських документів, перейняття позитивного досвіду зарубіжних країн, більшої конкретизації професійної етичної діяльності лікаря, насамперед у відносинах із пацієнтами. Підтримуємо пропозиції науковців щодо необхідності затвердження етичних кодексів медичних працівників підзаконними актами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Врачи, пациенты, общество. Права человека и профессиональная ответственность врача в документах международных организаций. Киев, 1999.
2. Франция. Кодекс профессиональной этики врача. URL: <http://www.nacmedpalata.ru/?action=show&id=7809>.
3. Ama Code of Medical Ethics. URL: <https://www.ama-assn.org/sites/default/files/media-browser/principles-of-medical-ethics.pdf>.
4. Кодекс профессиональной этики православного врача. URL: http://www.opvspb.ru/library/ofisialnye_dokumenty/kodeks_professionalnoy_etiki_pravoslavnogo_vracha/.
5. Етичний кодекс лікаря Республіки Татарстан. URL: <http://minzdrav.tatarstan.ru/file/File/kodeks.pdf>.
6. У медработников Молдовы появится Этический кодекс. URL: https://noi.md/ru/news_id/206458.
7. Етичний кодекс лікаря. URL: http://meduniv.lviv.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=197&Itemid=206&lang=uk.
8. Спиця Н.В. Деонтологія в медицині. Навчально-методичний посібник для студентів II курсу медичних та фармацевтичних факультетів. Запоріжжя: ЗДМУ, 2017. 60 с.
9. Колісник-Гуменюк Ю. Концептуальні основи формування професійно-етичної культури майбутніх медиків. Педагогіка і психологія професійної освіти: наук.-метод. журнал. 2011. № 5. С. 23–32.
10. Етичний кодекс медичної сестри України. URL: <http://uamed.net/dok/codex2.html>.
11. Рогова О.Г. Застосування етичних кодексів у медицині. Вісник Академії адвокатури України. 2012. Число 2. С. 30–38.
12. Стеценко С.Г. Медичне право України: підручник. К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 507 с.

Терзі О.О. ПРАКТИКА ПРИЙНЯТТЯ ЕТИЧНИХ КОДЕКСІВ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ ТА В ІНШИХ КРАЇНАХ

Розглянуто міжнародний досвід практики створення етичних кодексів у сфері охорони здоров'я. Розкрито їх структуру і основні положення. Зазначено на необхідності застосування такого досвіду інших країн світу. Здійснено дослідження змісту етичних кодексів лікаря та медичної сестри в Україні. Вказано на необхідність їх прийняття як підзаконних актів.

Ключові слова: Міжнародний кодекс медичної етики, Кодекс професійної етики лікаря Франції, етичний кодекс лікаря, етичний кодекс медичної сестри, професійна діяльність лікаря.

Терзи Е.А. ПРАКТИКА ПРИНЯТИЯ ЭТИЧЕСКИХ КОДЕКСОВ В СФЕРЕ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ В УКРАИНЕ И В ДРУГИХ СТРАНАХ

Рассмотрен международный опыт практики создания этических кодексов в сфере здравоохранения. Раскрыта их структура и основные положения. Указана необходимость применения такого опыта других стран мира. Проведено исследование содержания этических кодексов врача и медицинской сестры в Украине. Указана необходимость их принятия как подзаконных актов.

Ключевые слова: Международный кодекс медицинской этики, Кодекс профессиональной этики врача Франции, этический кодекс врача, этический кодекс медицинской сестры, профессиональная деятельность врача.

Terzi O.O. THE PRACTICE OF ADOPTING ETHICAL CODES IN THE SPHERE OF HEALTHCARE IN UKRAINE AND OTHER COUNTRIES

The international experience of the practice of creating ethical codes in the sphere of health protection is considered. Their structure and basic provisions are revealed, namely: the first international code of medical ethics, adopted by the 3rd General Assembly of the VMA in 1949, the Code of Professional Ethics of the Doctor of the Medical Order of France, the principles of the Code of Medical Ethics of the American Medical Association, the Code of Professional Ethics of the Orthodox the doctor of the Russian Federation, the Ethics Code of the doctor of the Republic of Tatarstan, the Ethics Code of the medical expert and the pharmacist of Moldova.

It is concluded that the ethical code on the one hand is general, on the other - it specifies the duties of the doctor in relation to the patient, determines the relationship between doctors, the place of the doctor in society, the basis of his professional activities. A comparative analysis of such ethical codes indicates the ambiguity of approaches to formulating their provisions, broad or narrow understanding of the ethical foundations of providing medical care to the patient. It is pointed out the necessity of using such experience in other countries of the world.

The study of the content of the ethical codes of a physician and nurse in Ukraine is conducted. In particular, it was established that the norms of the Ethical Code of the Ukrainian doctor do not cancel and do not replace the provisions of the current legislation, but only supplement and specify it. It is emphasized that the Ukrainian Code of Ethics operates throughout Ukraine, is valid for all doctors who are members of professional medical associations and work in medical institutions, regardless of the source of funding and ownership. The main sections of the Code are presented: principles of medical ethics and deontology; doctor's commitment to the patient; the relationship and interaction of medical workers and representatives of other professions; performance of professional duties. Among the obligations of the doctor concerning the patient is allocated: confidentiality of information about the patient's condition; non-interference in his private life; obtaining voluntary consent of the patient for medical procedures; determination of cases of refusal of the doctor to provide medical care.

The conclusion is made on the necessity of widespread introduction into the practice of medical care of ethical codes of medical workers, determined by solving them important issues that are not raised and not resolved by legislative acts in the medical sector, namely: ethical relations between the doctor and the patient, between the doctors in case of assistance one patient, professional duties of the doctor in relation to the patient and in relation to fulfillment of his powers, prevention of corruption manifestations in the medical profession.

A comparative analysis of the ethical codes of health workers from other countries, in particular the French Republic and Ukraine, indicates the need for more serious and thorough preparation of such Ukrainian documents, the adoption of positive experience of foreign countries, greater clarification of the professional ethics of the doctor, especially in relations with patients. We support the proposals of scientists on the need for approval of ethical codes of medical workers by subordinate acts.

Key words: the International Code of Medical Ethics, the Code of Professional Ethics of the French doctor, the ethical code of the doctor, the ethical code of the nurse, the professional activity of the doctor.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО; КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Коваль А.А.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного та адміністративного права
Чорноморського національного університету імені Петра Могили

УДК 343.121(477)

ЗАСАДИ (ПРИНЦИПИ) НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Постановка проблеми. Прийняття та набрання чинності КПК України 2012 року зумовили необхідність дослідження багатьох новостворених інститутів кримінального процесуального права, зокрема інституту негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД). Нова кримінальна процесуальна політика впливає не лише на вищезазначені інститути, але і їх правову природу, а також завдання та засади. Останнє, беззаперечно, пов'язане з орієнтацією сучасного кримінального процесу на забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини.

У той же час необхідно зазначити, що сьогодні питанню принципів негласних слідчих (розшукових) дій уваги вчених приділено недостатньо, ось чому наразі є потреба проведення їх наукового дослідження.

Аналіз останніх публікацій. Засади (принципи) кримінального процесу є фундаментальною категорією правової науки, тому більшість учених тією чи іншою мірою торкалися її у своїх працях. У першу чергу, це Ю.П. Алєнін, Ю.М. Грошевий, О.В. Капліна, Л.М. Лобойко, В.Т. Маляренко, В.Я. Тацій, В.Т. Тертишник, М.Є. Шумило та інші. Проте засадам (принципам) НСРД належної уваги приділено не було.

Мета статті полягає у виділенні та дослідженні засад (принципів) НСРД в аспекті забезпечення конституційних прав людини.

Виклад основного матеріалу. Ефективне досягнення завдань НСРД безпосередньо залежать від дотримання засад (принципів) проведення негласних слідчих (розшукових) дій. При цьому, на нашу думку, всебічне дослідження правової природи НСРД, а також вироблення напрямків удосконалення механізму їх проведення неможливе без визначення керівних, концептуальних засад, на яких вони базуються. У зв'язку із цим набуває необхідності визначення системи засад (принципів) проведення НСРД та з'ясування їх сутності. Адже саме встановлення засад (принципів) їх проведення дозволяє правильно та ефективно застосовувати норми кримінального процесуального законодавства, забезпечити дієву ефективність державного примусу під час розслідування та попередження злочинів з одночасним поєднанням забезпечення прав і свобод та їх законних інтересів.

В аспекті сформульованої мети необхідно відмітити, що необхідність виділення системи засад (принципів) проведення НСРД та дослідження їх особливостей зумовлюється такими причинами:

1) потребою формування ефективного механізму забезпечення прав людини під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій;

2) потребою вдосконалення кримінального процесуального законодавства України у сфері забезпечення прав людини і громадянина, її законних інтересів під час проведення НСРД, що суттєво залежить від сукупності визначених в законодавстві принципів, які визначають напрямок нормотворчості в цій сфері кримінально-процесуальних правовідносин;

3) необхідністю вдосконалення кримінальної процесуальної діяльності, що здійснюється відповідними уповноваженими суб'єктами у сфері забезпечення прав людини і громадянина, її законних інтересів під час проведення НСРД на основі якісно сформованих принципів;

4) необхідністю дієвої охорони і захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також її законних інтересів як важливої складової частини системи захисту прав держави.

Очевидно, що встановленню системи засад (принципів) проведення НСРД має передувати аналіз доктринальних положень щодо засад права та кримінального судочинства в цілому. Слід звернути увагу, що в науці кримінального процесуального права принципи часто ототожнюють із засадами кримінального процесу, зважаючи на аналогічний зміст цих двох категорій. Поняття засад з'явилося у кримінальному процесуальному законі з прийняттям нового кодексу, і з того часу воно широко увійшло в науковий обіг.

Звернення до Академічного тлумачного словника української мови дозволяє з'ясувати, що категорія «засада» розуміється як: 1) основа чогось; те головне, на чому ґрунтується, базується що-небудь; 2) вихідне, головне положення, принцип; основа світогляду, правило поведінки; 3) спосіб, метод здійснення чого-небудь [1, с. 300]. Принцип має схоже значення: 1) основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку і т. ін.; 2) особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось; 3) переконання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці [2, с. 693]. На наше переконання, категорія «засада» є ширшою, ніж принцип, проте в рамках цієї статті терміни будуть застосовуватися як синоніми.

У науковій літературі під принципами права розуміють закріплені в праві головні ідеї, вихідні начала або основи функціонування, що характеризують його зміст, головне призначення права, зумовлені загальними закономірностями розвитку суспільства [3, с. 278].

У науці кримінального процесуального права більшість дослідників зводять зміст принципів (засад) до основоположних ідей та фундаментальних положень у сфері кримінального провадження.

Так, на думку Л.М. Лобойка, принципи (засади) кримінального провадження – це закріплені в правових нормах вихідні положення, що виражають панівні в державі політичні та правові ідеї і визначають суть діяльності сторін обвинувачення і захисту та суду щодо досудового розслідування і судового провадження [4, с. 43].

Д.В. Головін вважає, що принципами кримінального процесу виступають ті основоположні ідеї та фундаментальні положення у сфері кримінального провадження, на яких базується вся діяльність залучених до нього державних органів, посадових (службових) осіб, громадян та інших учасників процесу. Принципи кримінального провадження гарантують одночасне досягнення як цілей публічного інтересу суспільства у сфері кримінального процесу (попередження, виявлення і розкриття злочинів, викриття й покарання винних осіб та недопущення покарання невинних), так і адекватний захист законних прав і приватних інтересів (щодо підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого та інших учасників процесу) [5, с. 209].

Водночас В.М. Тертишник під принципами кримінального процесу розуміє найзагальніші положення, правила поведінки, головні ідеї, начала, що визначають сутність і зміст діяльності суб'єктів процесу, процесуальну форму здійснення правосуддя, створюють систему гарантій установлення істини, захисту прав і свобод людини та забезпечення справедливості правосуддя, та які отримали закріплення в законі, звернені своїми правовими вимогами до всіх учасників процесу, мають загальнообов'язковий характер, забезпечуються заходами державного примусу і мають правовий механізм реалізації [6, с. 83].

Таким чином, урахувавши вищевикладене та загальноприйняте тлумачення принципів у доктрині кримінального процесуального права, а також предмет нашого дослідження, пропонуємо під принципами проведення НСРД розуміти основні вихідні положення, керівні ідеї, що мають фундаментальне значення для процесу здійснення негласних слідчих (розшукових) дій, на яких має базуватися порядок їх проведення. При цьому необхідно зауважити, що від ефективно сформованих принципів проведення НСРД залежать не лише досягнення завдань НСРД, але якісна охорона та захист прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина.

Необхідно визначити, що в законі система принципів проведення НСРД не визначена. Так, чинний КПК України у ст. 7 лише визначає загальні засади кримінального провадження. Однак, очевидно, що

принципи проведення НСРД беруть свій початок із загальних засад кримінального провадження.

Ми пропонуємо взяти за основу класифікації принципів проведення НСРД галузевий критерій їх розподілу, оскільки саме він найбільш розкриває правову природу досліджуваних принципів і їх сутність, а отже, дає можливість точно визначити функціональне спрямування відповідного принципу.

На наш погляд, систему принципів проведення НСРД утворюють три групи принципів, зокрема:

– **загально-правові принципи, або конституційні принципи**, які не лише мають фундаментальне значення для всієї галузі кримінального процесуального права, притаманні всім її інститутам права і фактично всім галузям законодавства, а також відображають побудову системи права в цілому. Це пов'язано з тим, що вони передбачені переважно Конституцією України, яка є основою для всіх галузей національної системи права. Вони здійснюють вплив однаково на всі галузі національного права, а тому реалізуються як на загальноправовому, так і на галузевому рівні, однак їх сутність і зміст при цьому залишаються незмінними.

До зазначеної групи належать такі принципи: принцип верховенства права; принцип законності; принцип рівності перед законом і судом; принцип поваги до людської гідності; принцип презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини; принцип забезпечення права на захист.

Другою групою принципів проведення НСРД є **галузеві принципи кримінального процесуального права**, які притаманні саме цій галузі права, її інститутам, в тому числі і негласним слідчим (розшуковим) діям. Дану групу принципів утворюють: принцип змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості, що пов'язано з проведенням НСРД; принцип безпосередності дослідження показань, речей і документів; принцип публічності; принцип диспозитивності; принцип розумності строків.

Третьою групою принципів здійснення негласних слідчих (розшукових) дій є **спеціальні принципи** – принципи, які обмежені рамками відповідного інституту кримінального процесуального права. Вони відображають специфіку та особливості саме правового регулювання проведення НСРД. Очевидно, що спеціальні принципи проведення НСРД, з одного боку, формуються під впливом загально-правових (конституційних) та галузевих принципів, а з іншого – з огляду на мету будь-якої слідчої дії через призму непорушності та обмеження суб'єктивних прав і свобод та законних інтересів людини і громадянина.

До спеціальних принципів проведення НСРД можна віднести такі:

1. **Принцип негласності проведення НСРД**, який полягає в тому, що проведення НСРД здійснюється таємно, негласно від усіх інших осіб, які не беруть у них участь, у першу чергу – тих, що готують або вчиняють злочини, а також від інших співробітників слідчих і оперативних підрозділів.

Ураховуючи той факт, що НСРД проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб, важливість цього принципу не викликає сумніву. Зрозуміло, що порушення зазначеного принципу (наприклад, розголошення відомостей про проведення НСРД або підготовку їх здійснення) може привести до настання суспільно небезпечних наслідків, а також вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

2. Із принципом негласності тісно пов'язаний **принцип конспіративності** проведення НСРД, що полягає у приховуванні (утаюванні) від осіб, відносно яких проводиться НСРД, та інших осіб *виду заходів, прийомів і методів*, їх проведення, або, як зазначається в теорії права, «організаційних і тактичних аспектів здійснення конспірації» [7, с. 420–422].

На практиці негласність і конспіративність проведення НСРД забезпечується сукупністю встановлених у відомчих нормативно-правових актах законодавства засобів збереження інформації про проведення НСРД.

3. **Принцип дотримання режиму секретності під час проведення НСРД.** Так, у разі проведення чи планування проведення НСРД відомості про факт або методи проведення НСРД, а також відомості, що дають змогу ідентифікувати особу, місце або річ, розголошення яких створює загрозу національним інтересам і безпеці, становлять державну таємницю. А тому як прийняття рішення про проведення НСРД, так і безпосереднє його виконання може здійснюватися лише особою, яка має відповідний допуск до режиму секретності.

4. **Принцип втручання у приватне спілкування лише за судовим рішенням.** Переважна більшість НСРД пов'язана з втручанням у приватне спілкування. Відповідно до ст. 258 КПК України спілкуванням є передавання інформації в будь-якій формі від однієї особи до іншої безпосередньо або за допомогою засобів зв'язку будь-якого типу. Спілкування є приватним, якщо інформація передається та зберігається за таких фізичних чи юридичних умов, за яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб.

Згідно зі ст. 32 Конституції України та ст. 258 КПК України ніхто не може зазначати втручання в особисте життя. Разом із тим чинний КПК України дозволяє втручатися у приватне спілкування особи лише в окремих випадках, визначених у законодавстві. Таке втручанням можливе за умов, по-перше, якщо учасники спілкування мають достатні підстави вважати, що спілкування є приватним, по-друге, якщо є ухвала слідчого судді. Так, прокурор, слідчий за погодженням з прокурором зобов'язаний звернутися до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на втручання у приватне спілкування в порядку, передбаченому статтями 246, 248, 249 КПК України, якщо будь-яка слідча (розшукова) дія включатиме таке втручання.

5. **Принцип взаємодії слідчих та працівників оперативних підрозділів під час проведення**

НСРД. Він є вкрай важливим, оскільки від ефективної та налагодженої співпраці зазначених суб'єктів кримінального провадження залежить вирішення завдань НСРД.

Відповідно до чинного КПК України слідчий може проводити НСРД як сам, так і доручити їх проведення оперативним підрозділам. Як свідчить слідча практика, в основному НСРД здійснюється оперативними підрозділами за дорученням слідчого, що зумовлюється специфікою їх роботи, формами та методами проведення оперативної діяльності.

Порядок взаємодії слідчого, прокурора та уповноважених оперативних підрозділів регламентується міжвідомчою інструкцією «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» від 16 листопада 2012 року №114/1042/516/1199/936/1687/5, відповідно до якої керівник органу визначає виконавця – оперативний підрозділ (оперативні підрозділи), та може в дорученні визначати порядок взаємодії та терміни складання [8].

Слід зазначити, що слідчі наділені законодавством проводити НСРД відносно недавно, а тому, на відміну від оперативних співробітників, ще не мають достатнього досвіду проведення роботи, що пов'язана з конспіративними методами отримання доказів. Ось чому потреба взаємодії слідчих та працівників оперативних підрозділів під час проведення НСРД сьогодні не викликає сумнівів.

У науковій літературі під взаємодією розуміють узгоджену або спільну діяльність за місцем, часом, способом та іншими умовами, яка забезпечує оптимальне поєднання їх повноважень, притаманних їм специфічних засобів і методів роботи в розслідуванні кримінальних проваджень [9, с. 107].

Взаємодія слідчих та працівників оперативних підрозділів під час проведення НСРД дозволяє не лише ефективно розділити обсяг праці, але й узгодити відповідні дії кожного із зазначених суб'єктів, що в цілому призведе до економії затрачених сил і часу. Саме завдяки взаємодії слідчих та працівників оперативних підрозділів під час проведення НСРД досягається виконання завдань негласних слідчих (розшукових) дій, які не були б вирішені окремою працею цих суб'єктів.

6. **Принцип допустимості доказів.** Зміст цього принципу тісно пов'язаний із процесуальною формою. Недарма теорії кримінального процесуального права відомо, що допустимість доказів – це придатність їх для використання у кримінальному процесі за формою.

Відповідно до ст. 86 КПК України доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК України, тобто з дотриманням кримінально-процесуальної форми. Зазначене стосується в рівній мірі і доказів, які зібрані під час проведення НСРД. Недопустимий доказ не може бути використаний під час прийняття процесуальних рішень, на нього не може посилатися суд у процесі ухвалення судового рішення.

Недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини.

Згідно із загальною визначеною точкою зору вчені виокремлюють вимоги допустимості доказів: законність процесуальних джерел, перелік яких визначено в ч. 2 ст. 84 КПК (показання, речові докази, документи, висновки експертів); законність способу отримання доказів (наявність підстав, порядок проведення НСРД та оформлення його результатів); належний суб'єкт проведення НСРД (слідчий, прокурор, оперативний підрозділ, керівник органу досудового розслідування).

Таким чином, докази, отримані в результаті проведення НСРД із дотримання вищезазначених вимог, є допустимими, а отже, можуть мати доказове значення в судді.

Завершуючи класифікацію принципів проведення НСРД, необхідно зазначити, що така класифікація відповідає сучасним вимогам доктрини кримінального процесуального права. При цьому саме зазначена система принципів проведення НСРД у разі покладення її в основу здійснення негласних слідчих (розшукових) дій здатна забезпечити виконання завдань НСРД. Водночас система принципів проведення НСРД є вкрай важливою для правозастосування в цій сфері, оскільки від неї залежить ефективна діяльність уповноважених суб'єктів на проведення НСРД і досягнення ними мети їх проведення.

Крім того, на наш погляд, зазначена класифікація може мати значення для законотворчості та правозастосування, оскільки визначені в ній фундаментальні засади, основоположні ідеї проведення НСРД є підґрунтям для розроблення, ухвалення нормативно-правових актів та внесення змін до них.

Так, необхідно чітко усвідомлювати, що принципи проведення НСРД повинні бути відображені у відповідних формах – правових джерелах. Тільки таким чином зазначені принципи можуть набути законодавчо передбаченої нормативності, яка дозволяє їм стати фундаментальними керівними положеннями і ідеями, що визначають порядок і особливості проведення НСРД.

Висновки. Отже, виокремлені нами загальні (конституційні), галузеві та спеціальні принципи проведення НСРД утворюють певну систему, яка

є одним із важливих елементів механізму забезпечення прав людини під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Тому система принципів проведення НСРД має бути нормативно закріплена в законодавстві, а саме в Інструкції про організацію проведення НСРД, оскільки це сприятиме ефективності правозастосування норм, що регулюють процес проведення НСРД та належному забезпеченню прав людини під час їх проведення.

Таким чином, можемо констатувати, що принципи проведення НСРД є підґрунтям процесу здійснення останніх, тією основою, на якій має базуватися порядок їх проведення. При цьому проведення НСРД може бути ефективним і досягнути поставленої мети лише з урахуванням уповноваженими на їх проведення суб'єктами кримінального провадження встановлених нами принципів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980. Т. 3.
2. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980. Т. 7.
3. Сучасна правова енциклопедія / О.В. Зайчук, О.Л. Копиленко, Н.М. Оніщенко та ін.; за заг. ред. О.В. Зайчука; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. К.: Юрінком Інтер, 2010. 384 с.
4. Лобойко Л. М. Кримінальний процес. К.: Істина, 2014. 432 с.
5. Головін Д.В. Система принципів кримінального провадження. Науковий вісник публічного та приватного права. 2017. № 1. С. 206–210.
6. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України. К.: А.С.К., 2003. 1120 с.
7. Кримінальний процес: підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. Х.: Пр; 2013. 824 с.
8. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні. Наказ Генеральної прокуратури України, МВС України, Служби безпеки України, Адміністрації державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12/page> (дата звернення: 15.07.2018).
9. Дуброва Р.В. Проблемні питання взаємодії слідчих та працівників оперативних підрозділів ОВС України під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2015. Вип. 13(2). С. 106–108.

Коваль А.А. ЗАСАДИ (ПРИНЦИПИ) НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

У статті розглядаються засади принципи негласних слідчих (розшукових) дій. Обґрунтовується необхідність їх виділення і вивчення. Аналізуються точки зору вчених на поняття принципів та засад, зроблено їх співвідношення. У структурі засад кримінального провадження виокремлено спеціальні принципи негласних слідчих (розшукових) дій. Надано характеристику цих принципів. Серед них виділено принципи: негласності проведення НСРД; конспіративності; дотримання режиму секретності під час проведення НСРД; втручання у приватне спілкування лише за судовим рішенням; взаємодії слідчих та працівників оперативних підрозділів під час проведення НСРД; допустимості доказів.

Ключові слова: принцип, засада, верховенство права, негласні слідчі (розшукові) дій, права людини, конспірація, взаємодія слідчих і оперативних підрозділів, допустимість доказів, режим секретності, втручання у приватне спілкування.

Коваль А.А. НАЧАЛА (ПРИНЦИПИ) НЕГЛАСНЫХ СЛЕДСТВЕННЫХ (РОЗЫСКНЫХ) ДЕЙСТВИЙ

В статье рассматриваются начала (принципы) негласных следственных (розыскных) действий. Обосновывается необходимость их выделения и изучения. Анализируются точки зрения ученых на понятие принципов и начал, сделано их соотношение. В структуре основ уголовного производства выделены специальные принципы негласных следственных (розыскных) действий. Дана характеристика этих принципов. Среди них выделены принципы: негласности проведения НСРД; конспиративности; соблюдение режима секретности при проведении НСРД; вмешательства в частное общение только по судебному решению; взаимодействия работников следственных и оперативных подразделений при проведении НСРД; допустимости доказательств.

Ключевые слова: принцип, начало, верховенство права, негласные следственные (розыскные) действия, права человека, конспирация, взаимодействие следственных и оперативных подразделений, допустимость доказательств, режим секретности, вмешательство в частное общение.

Koval A.A. THE PRINCIPLES OF SECRET INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS

The effective achievement of the tasks of the SISA directly depends on the observance of the grounds (principles) of the conducting of the secret investigative (search) actions. At the same time, a comprehensive studying of the legal nature of the SISA, as well as the development of the directions for improving the mechanism of their implementation, is impossible without defining the guiding principles, conceptual foundations on which they are based. In this regard, it becomes necessary to determine the system of the grounds (principles) of the conducting of SISA and clarify their essence. After all, it is precisely the establishment of the grounds (principles) of their conducting allows to correctly and effectively apply the rules of the criminal procedural law, to ensure the effective effectiveness of state coercion in the investigation and prevention of crimes, while simultaneously combining the protection of rights and freedoms and their legitimate interests.

The necessity of the assignment of a system of the grounds (principles) of the conducting of SISA and the study of their peculiarities is determined by the following reasons: the necessity of the forming of the effective mechanism of the provision of human rights during the conducting of secret investigative (search) actions; the necessity of the improving of the criminal procedural legislation of Ukraine in the field of ensuring human rights and citizen, its legitimate interests during the conducting of the SISA, that essentially depends on the set of principles defined in the legislation, those determine the direction of rule-making in this area of criminal-procedural legal relations; the necessity of the improving of the criminal procedural activity that is carried out by the relevant authorized persons in the field of the ensuring human rights and citizen, its legitimate interests during the conducting of the SISA on the basis of well-established principles; the necessity of the effective protection and protection of the constitutional rights and freedoms of a man and a citizen, as well as its legitimate interests as an important component of the system of protection of the rights of the state.

The system of the principles of the conducting of SISA consists of three groups of principles, in particular: general legal principles or constitutional principles; the branch principles of criminal procedural law that are inherent in this area of law, its institutes, including the secret investigator (search) actions.

The third group of the principles of the conducting of SISA is the special principles - principles that are limited by the relevant institution of the criminal procedural law. They reflect the specifics and features of the legal regulation of the SISA.

The specific principles of the conducting of SISA include the following: the principle of non-compliance of the SISA; confidentiality; compliance with the secrecy regime during the SISA; interference with private communication only by court decision; the interaction of investigators and employees of operational units during the conducting of the SISA; admissibility of evidence.

It is concluded that the principles of the conducting of the SISA are the basis of the implementation of the latter, the basis on which the procedure for their implementation should be based. At the same time the conducting of the SISA can be effective and achieve the set goal only taking into account by the authorized persons of criminal proceedings the principles that were established by us.

Key words: principle, basis, rule of law, secret investigative (search) actions, human rights, conspiracy, interaction of investigative and operational units, admissibility of evidence, secrecy, interference with private communication.

Сачко О.В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного і кримінального права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

УДК 343.137

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ ДІЗНАННЯ ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

Постановка проблеми. Запровадження у кримінальному процесі інституту дізнання щодо кримінальних проступків (законопроект № 7279-д прийнятий ВР України в 2018 році) [6] потребує глибокого доктринального та системного аналізу щодо відповідності принципу верховенства права та іншим засадам правосуддя.

Актуальність теми дослідження. Аналіз визначеної законом процесуальної форми дізнання відносно кримінальних проступків показує наявність багатьох правничих проблем, які лежать як в аспектах якості закону, зокрема щодо забезпечення верховенства права, так і в аспектах формування, організації та можливих вад недостатньої професійної підготовки до складної процесуальної діяльності новостворюваних підрозділів дізнання.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми показує на увагу дослідників як до реалізації у кримінальному процесі принципу верховенства права [11; 15; 18; 19; 21; 22; 24; 25; 28], так і до проблем доказового права [2; 23], застосування спрощених форм кримінальних проваджень [1–5, 8, 19, 27], інституту кримінальних проступків [2; 7; 13], процедури дізнання [12; 22; 26]. Між тим існуючі публікації не вичерпують всю складну проблему, а швидше утворюють фундаментальну базу для її подальшого дослідження. Особливе теоретичне і практичне значення набувають проблеми забезпечення верховенства права під час досудового провадження дізнання щодо кримінальних проступків.

Метою даної роботи є визначення ймовірних шляхів підвищення ефективності застосування інституту дізнання щодо кримінальних проступків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Із часу прийняття в Україні у 2012 році нового Кримінального процесуального кодексу, який завчасно, випереджаючи зміни кримінального законодавства, запровадив поняття «кримінальне правопорушення» та поділив їх на дві категорії (власне злочини та кримінальні проступки), слідча і судова практика потребувала невідкладного узгодження інститутів кримінального права і кримінального процесу, юридичної визначеності правових приписів на усунення штучно створеної конкуренції правових норм та юридичних колізій.

Розмаїття думок вчених-юристів із приводу поспіхом запровадженої в КПК України новели «кримінальні проступки» та запровадження відтермінованої на невизначений час та довгоочікуваної

особливої форми досудового провадження щодо кримінальних проступків – дізнання, характеризувались різними концептуальними підходами.

Ярко із цього приводу висловились В. Корж, яка небезпідставно зазначала, що підміна кримінально-правового терміна «злочин» на «псевдонаукову новацію «кримінальне правопорушення, кримінальний проступок» суперечить положенням Конституції України, чинного кримінального законодавства, фундаментальним теоретичним положенням державно-правової науки, кримінального, кримінально-процесуального права, кримінології, криміналістики та інших юридичних наук», а відтак пропонується повернути в КПК України єдину дефініцію – «злочин» [10, с. 64].

Згідно з прийнятим 2018 році Верховною Радою України законопроекту № 7279 [6] реформуються система норм кримінального права, в яких запроваджується інститут «кримінальні проступки», а в КПК України визначається процедура дізнання щодо таких кримінальних правопорушень.

До кримінальних проступків, як кримінально-карних діянь, за вчинення яких передбачається основне покарання у вигляді штрафу в розмірі не більше **трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів** доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі, потрапляють майже 100 складів кримінальних правопорушень, які відносились до цього до злочинів невеликої та середньої тяжкості, за виключенням тих, щодо яких указаним законом не змінені санкції на більш суворі.

Зазначимо, що законодавець не сформував чітких і суттєвих ознак відмінності злочинів від проступків, а лише формально їх розмежував, зазначаючи, які з раніше названих злочинами кримінально-карні діяння будуть іменуватись відтепер проступками, що не є системним фактором інтегративного аналізу та доктринального підходу під час здійснення правотворчої діяльності. Можливо, враховуючи досвід зарубіжних країн, доцільно було б до проступків відносити суспільно шкідливі, а до злочинів – суспільно-небезпечні діяння, чітко розмежувавши їх за даними суттєвими ознаками. До того ж, під час обрання за критерій розмежування нетяжких злочинів й кримінальних проступків різницю в розмірі штрафних санкцій за ці діяння, які в умовах економічних процесів, безумовно, не можуть бути достатньо стабільними. Запроваджені вихідні параметри штрафів, які відштовхуються від «неоподатковуваних мінімумів», рік від року стають

швидко змінюваними бюджетними процедурами, а під час спроб посилення чи гуманізації відповідальності у формі штрафів за певні кримінальні правопорушення виникатиме ситуація, що буде змінювати і ступінь тяжкості кримінального правопорушення, а відтак його концепт може «мігрувати» від кримінального проступку до нетяжкого злочину, або навпаки. Це значно може ускладнити як логіку самих правових норм, так і практику їх застосування.

Сенс запровадження такої особливої форми досудового провадження, як дізнання, – розвантаживши слідство і спростивши процедуру розслідування для проступків, які не несуть значної суспільної небезпеки, досягти процесуальної економії, а також, зосередивши зусилля професійних слідчих та детективів на протидії тяжким злочинам, забезпечити ефективне їх досудове розслідування.

Ця задача може бути досягнута під час вирішення проблеми якості дізнання та забезпечення верховенства права в процесі його провадження. В основу реформи має бути покладена добротна доктрина дізнання, а на її основі чітко визначені статусу, гарантії та процедура їх діяльності.

Дізнання – це заснована на законі та здійснювана у спрощеному порядку пізнавальна, доказувальна і правозастосовна діяльність наділених процесуальними повноваженнями органів адміністративної та оперативно-розшукової юрисдикції, спрямована на виявлення, запобігання та розкриття злочинів, розшук і викриття винних, забезпечення вирішення завдань кримінального судочинства [23, с. 518].

Дізнання мислилось у багатьох законодавчих концепціях як діяльність саме оперативних та інших органів підрозділів поліції, які мали свої інформаційні джерела і можливості швидкого реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення.

Законодавчими новелами ця концепція не сприйнята, а запроваджено дізнання спеціальними суб'єктами правоохоронних органів, які можуть стати замало професійними, і замало долученими до інформаційних можливостей, щоб ефективно виконувати завдання кримінального процесу.

Дізнавач, відповідно до п. 41 нової редакції ст. 3 КПК України, – це службова особа підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, у випадках, установлених цим Кодексом, уповноважена особа іншого підрозділу зазначених органів, які уповноважені в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків».

Такий концепт потребує внесення змін до низки законів щодо правоохоронних органів, де в їх структурі будуть передбачені підрозділи дізнання. Застережемо, що за умови створення таких підрозділів відомчими наказами це може розцінюватись як створення незаконних воєнізованих формувань, що вже було констатовано щодо таких підрозділів, як «Беркут» тощо.

Розуміння підрозділів дізнання, що свого часу отримало закріплення в відомчих нормативних актах,

було піддано нищівній критиці у відповідного періоду працях В.М. Тертишника, який, аналізуючи законодавство того часу, писав: «З огляду на це спроби створення в органах внутрішніх справ спеціальних підрозділів – відділів дізнання, співробітники яких позбавляються оперативних повноважень, а займаються провадженням слідчих дій у межах повноважень органів дізнання – є недоречним. Як по суті, то це дорівнює створенню в системі МВС ще одного мало професійного і в юридичному плані недостатньо підготовленого для здійснення процесуальної діяльності слідчого підрозділу. Співробітники таких відділів дізнання – «вже не оперативники та ще не слідчі» – покликані працювати на найбільш відповідальному етапі розслідування. Образно кажучи, в бій на «найбільш гарячу лінію фронту» йдуть новобранці» [22, с. 140]. Схоже, що сьогодні реформатори наступають на ті ж самі граблі. Наприклад, важко уявити, для чого мають створюватись окремі підрозділи дізнання в такому спеціалізованому слідчому органі, як ДБР.

В.М. Тертишником була запропонована концептуальна модель норми «Статус дізнавача», яка структурно включала положення щодо визначення процесуальної самостійності дізнавача, його компетентностей, обов'язків, прав, гарантії діяльності [22, с. 142]. Такі пропозиції, з урахуванням їх головного меседжу, скореговані до сучасного правового поля, можуть бути корисні для вдосконалення сучасного статусу дізнавача.

В аспектах реалізації принципу верховенства права та пропорційності виникають проблеми і з нормативним визначенням статусу дізнавача в ст. 40-1 КПК України. Зокрема, загальна норма прописує, що «дізнавач під час здійснення дізнання наділяється повноваженнями слідчого». Якщо так, тоді стає штучною інша конструкція, якою дізнавачу делегуються як традиційні права слідчого «проводити огляд місця події, обшук затриманої особи», так і нові засоби отримання доказів, які слідчому не надані: «Вилучати знаряддя і засоби вчинення правопорушення, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку» тощо.

Проблематичним з огляду на принцип пропорційності є закріплення за дізнавачем права проводити «негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, установлених цим Кодексом». А також отримувати докази засобами і формами, які раніше не були закріплені в законі.

Новелою стала ст. 298-1 КПК України, яка формує ніби-то нову систему джерел доказів у справах щодо кримінальних проступків, поповнюючи її «результатами медичного освідування», «висновками спеціаліста», «показаннями технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису» тощо. Але така спеціальна система джерел доказів не узгоджена із загальним поняттям доказів та правилами визначення їх допустимості, носить штучний і нелогічний характер, який не зовсім відповідає теорії пізнання, теорії інформації, взагалі ігнорує таку науку, як логіка.

Ст. 300 «Слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії та інші дії під час досудового розслідування кримінальних проступків» визначає:

«Для досудового розслідування кримінальних проступків дозволяється виконувати всі слідчі (розшукові) дії, передбачені цим Кодексом, та негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені частиною другою статті 264 та статтею 268 цього Кодексу, а також відбирати пояснення для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку, **проводити медичне освідчування, отримувати висновок спеціаліста**, що має відповідати вимогам до висновку експерта, знімати показання технічних приладів і технічних засобів у провадженнях щодо вчинення кримінальних проступків, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, вилучати знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей, до внесення відомостей про кримінальний проступок до Єдиного реєстру досудових розслідувань».

Новелою КПК України є також ст. 298-2 «Затримання уповноваженою службовою особою особи, яка вчинила кримінальний проступок».

З огляду на таке розширення процедур отримання доказів та засобів забезпечення кримінального провадження, включаючи застосування примусових заходів, виникає питання відповідності таких новел конституційним засадам правосуддя та нормам міжнародно-правових актів і європейським стандартам у сфері кримінальних проваджень.

По-перше. Відповідно до ст. 22 Конституції України під час прийняття нових законів не допускається звуження існуючих прав і свобод людини. Відтак запроваджені процедури спрощеного дізнання замість розслідування можуть отримати неоднозначне тлумачення.

По-друге, згідно зі ст. 29 Конституції України «в разі нагальної необхідності **запобігти злочинів** чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом». Відтак запровадження процедури затримання підозрюваного для запобігання чи припинення кримінального проступку стає недопустимим.

Висновки. Більш широке запровадження в слідчу і судову практику інституту кримінальних проступків та дізнання потребує забезпечення їх чіткої юридичної визначеності, узгодження з конституційними принципами правосуддя взагалі і принципом верховенства права зокрема, згідно з одним із постулатів якого «закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй».

Перспективи подальшого дослідження проблеми вбачаються в розробці концептуальної моделі інституту дізнання та заново сформованої окремої глави КПК України, присвяченої досудовому провадженню у формі дізнання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Власова Г.П. Співвідношення кримінального процесуального провадження на підставі угод. Право інформативних процесуальних форм. Науково-інформаційний вісник «Право». 2015. № 11. С. 153–158.
2. Дмитрук М. Кримінальний проступок: правова природа та ознаки: монографія. Одеса: Юрид. л-ра, 2014. 221 с.
3. Добровольська О.Г. Проблеми інституту кримінального провадження на підставі угод. Право і суспільство України. 2013. № 5. С. 150–154.
4. Дроздов О.М. Наукові підходи щодо перспектив перегляду у екстраординарних судових провадженнях окремих судових рішень, ухвалених у заочному кримінальному провадженні. Форум права. 2015. № 1. С. 92–103.
5. Жигулич В.С., Зайцева Л.Л. Сокращенное судебное следствие в уголовном процессе Республики Беларусь. Минск, 2013.
6. Законопроект № 7279-д «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень».
7. Ігнатенко Є.В., Пахомов В.В. Актуальні питання впровадження інституту кримінального проступку в Україні. Діяльність органів публічної влади щодо забезпечення стабільності та безпеки суспільства: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 21-22 травня 2015 р. / За ред.: А.М. Куліша, М.М. Бурбики, О.М. Резніка. Суми: СумДУ, 2015. С. 248-251.
8. Карпов Н.С. Проведення скороченого судового розгляду у кримінальному процесі. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція. 2014. № 10-2. С. 104–106.
9. Ключко А.М. Окремі питання приведення у відповідність положень кримінального процесуального та кримінального законодавства. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення». Суми-Курськ: СумДУ; Південно-Західний державний ун-т, 2014. С. 117–119.
10. Корж В.П. Проблеми усунення юридичних колізій в окремих положеннях Кримінального процесуального кодексу України. Вісник Академії адвокатури України. 2014. Том 11, число 1(29). С. 62–69.
11. Корнієнко М.В., Тертишник В.М. Принципи права в розв'язанні юридичних колізій. Міжнародний науковий журнал «Верховенство права». 2017. № 2. С. 10–16.
12. Макаренко Е.І., Тертишник В.М., Лобойко Л.М., Ліпінський В.В., Шиян А.Г. Дізнання в міліції та митних органах: навчальний посібник. Дніпропетровськ: ПП «Ліра ЛТД», 2003. 452 с.
13. Мірошніченко Н.А. Визначення проступку та злочину в кримінальному праві України. Актуальні проблеми політики. 2014. Вип. 51. С. 331–333.
14. Нестор Н.В. Запровадження медіації в кримінальному процесі України: проблеми теорії та практики: монографія. К.: Алерта, 2018. 182 с.
15. Нор В., Бобечко Н. Кримінально-процесуальне право України: надбання, загрози, очікування. Law of Ukraine. 2017, Issue 5, p. 112–121. 10 p.
16. Пашковський М.І. Дистанційне кримінальне правосуддя: міф чи реальність? Вісник Верховного Суду України. 2001. № 5. С. 36–40.
17. Петков С. Кодекс про публічний порядок: необхідність розробки та прийняття. Обозреватель. URL: <http://my.obozrevatel.com/life/52083-kodeks-pro-publichniy-poryadok-eobhidnist-rozrobki-ta-prijnyattya.htm>.

18. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики: У 2-х кн. / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. К.: Юридична думка, 2008. 458 с.

19. Сачко О.В. Забезпечення верховенства права при застосуванні спрощених та інших особливих форм і режимів кримінального провадження. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. № 6. Т. 1. С. 133–135.

20. Теорія доказів: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів / К.В. Антонов, О.В. Сачко, В.М. Тертишник, В.Г. Уваров / За заг. ред. д. ю. н., професора В.М. Тертишника. Київ: Алерта, 2015. 294 с.

21. Тертишник В.М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України: монографія. Дніпропетровськ: Дніпропр. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2009.

22. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України: підручник. 4-те вид, доп. і перероб. Київ: Видавництво А.С.К., 2003. 1120 с.

23. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України.

Вид. 15-те, доповн. і перероб. К.: Правова Єдність, 2018. 854 с.

24. Тертишник В.М. Проблеми незалежності слідчого. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2015. № 5. С. 117–123.

25. Тертишник В.М., Сачко О.В., Кошовий О.Г. Принципи права в інтегративній доктрині вдосконалення кримінального законодавства. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2018. № 3. Вип. 3. С. 66–70.

26. Цимбал П.В., Баулін О.В., Мигрин Г.П. Податкова міліція як орган дізнання: навчальний посібник. Ірпінь. 2001. 179 с.

27. Цимбал П., Діков І. Приватне обвинувачення як особливий порядок кримінального провадження: історико-правовий аспект. Вісник Національної академії прокуратури України. 2016. № 3(45). С. 109–114.

28. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні. Київ. 2018. 661 с.

Сачко О.В. ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ ДІЗНАННЯ ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

У статті розкриваються основні проблеми забезпечення верховенства права під час застосування новітнього інституту дізнання в процесі здійснення досудового провадження щодо кримінальних проступків. Аналізуються статус дізнавача, новітні доказового права та процесуальної форми діяльності дізнавачів щодо збирання і дослідження доказів, показані колізії правових норм, проблеми та шляхи їх усунення.

Ключові слова: верховенство права, дізнання, кримінальні проступки, спрощене судочинство.

Сачко А.В. ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ПРИ ПРИМЕНЕНИИ ИНСТИТУТА ДОЗНАНИЯ ОТНОСИТЕЛЬНО УГОЛОВНЫХ ПРОСТУПКОВ

В статье раскрываются проблемы обеспечения верховенства права при применении нового института дознания при осуществлении досудебного уголовного производства относительно уголовных проступков. Анализируются статус дознавателя, новации доказательственного права и процессуальной формы деятельности дознавателя по собиранию и исследованию доказательств, показаны возникающие коллизии правовых норм, проблемы и пути их устранения.

Ключевые слова: верховенство права, дознание, уголовные проступки, упрощенное производство.

Sachko A.V. THE RULE OF LAW IN THE APPLICATION OF THE INSTITUTE INQUIRY REGARDING CRIMINAL OFFENCES

In the article are the main problems of the rule of law in the application of the latest Institute of inquiry while exercising pretrial proceedings for criminal misconduct. Analyzed the status of the Inquirer, the innovations of evidence rights and procedural forms of activity inquest on compiling and research evidence showing emerging conflicts of legal norms and the problems and ways of their elimination.

In view of the extension of the procedure of obtaining evidence and means of criminal proceedings, including the use of coercive measures, the question of conformity of such novels the constitutional principles of Justice and international legal norms acts and European standards in the field of criminal proceedings

The formation of the Institute of criminal misconduct took place without the necessary for a democratic society large-scale decriminalization criminal acts which created would be able to save criminal repression and law enforcement costs. More widespread introduction of the investigatory and judicial practice of the Institute of criminal misconduct and procedures of inquiry requires the provision of a clear legal certainty. Novelties concerning the fundamental principles of criminal law, and thus in need of development as the newest criminal-law doctrine, and the drafting of the new Criminal Code of Ukraine.

Key words: rule of law, the inquest, criminal misdemeanors, simplified proceedings.

Топчій В.В.,

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,директор Навчально-наукового інституту права
Університету державної фіскальної служби України

УДК 343.31

**ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ
ТА НЕДОТОРКАНОСТІ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ**

Постановка проблеми. На сьогодні в Україні продовжують активно розгортатися державотворчі процеси, які покликані сформувати країну з високими соціальними, економічними та правовими стандартами, наближеними до європейського зразка. Ураховуючи суперечливі події, що відбуваються на сході нашої держави, особливого практичного значення набуває питання кваліфікації діянь, які передбачені статтею 110 Кримінального кодексу України, а саме злочинів проти територіальної цілісності та недоторканості.

Водночас, формулюючи назву цієї статті, нормотворець використовує терміни «територіальна цілісність» та «територіальна недоторканність», попри відсутність їх нормативного визначення у вітчизняному законодавстві, відсутність єдності підходів щодо змістовного наповнення як у джерелах міжнародного права, так і на доктринальному рівні. Зазначена неврегульованість негативно позначається на законотворчій та правозастосовній практиці у сфері забезпечення непорушності території нашої держави, що зайвий раз підкреслює сучасні суспільно-політичні виклики для України.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань територіальної цілісності та недоторканності присвячені праці як вчених-міжнародників (М.О. Баймуратова, Л.І. Волової, О.В. Гудкова, М.В. Остроухова, Т.С. Цимбрівського) та конституціоналістів (О.О. Гречка, А.В. Надутого, М.Ф. Погорілко, Ю.М. Тодики, В.Л. Федоренко), так і кримінологів (О.Ф. Бантишева, Н.О. Гурової, Л.В. Мошняги, М.А. Рубашенка, О.В. Шамари) та інших.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є проаналізувати та дослідити наукові погляди щодо чинного законодавства України, які розкривають проблематику кримінальної відповідальності за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, посиляючись на наявну судову практику.

Виклад основного матеріалу. Сучасна парадигма наукових досліджень проявляє підвищений інтерес щодо питання доцільності вжиття термінів «територіальна цілісність» та «територіальна недоторканність» в нормативно-правових актах. На доктринальному рівні вчені дійшли висновку, що використання цих термінів має бути уніфікованим та відповідати правилам юридичної техніки, базуватися на обґрунтованих результатах наукових розробок, узгоджуватися з міжнародною нормотворчістю.

В енциклопедично-довідковій літературі набуло поширення трактування цілісності та недоторканності території держави як одного із загальновідомих принципів сучасного міжнародного права. Недоторканність зумовлює, насамперед, заборону будь-якого посягання однієї держави на територію іншої [3, с. 21]. Цілісність означає неприпустимість насильницького розчленування території або захоплення та відторгнення (анексії) її частини.

З огляду на це в юридичній літературі з'являються численні дискусійні спроби встановлення співвідношення обсягів вказаних понять. Так, обґрунтовується думка про те, що недоторканність є ширшою за цілісність: порушуючи недоторканність території, держави не завжди мають на меті відторгнути її частину. І навпаки, посягання на цілісність держави може бути здійснене і без формального порушення недоторканності і бути наслідком підтримки сепаратистів [4, с. 34].

Прихильники іншого підходу розширено тлумачать територіальну цілісність, визнаючи територіальну недоторканність її частиною, територіальна цілісність держави означає непорушність її кордонів і недоторканність території. Ряд дослідників не підтримують жодної з наведених позицій.

Більшість науковців сходяться в одному: поняття «територіальна цілісність» і «територіальна недоторканність» хоча й мають певну відмінність у лексичному значенні (цілісність – внутрішня єдність, недоторканність – гарантованість від зовнішніх зазіхань), водночас вони нерозривно пов'язані між собою, утворюють стійку конструкцію, своєрідний термінологічний симбіоз. Зокрема, на це вказує Л.І. Волова, підкреслюючи, що цілісність і недоторканність настільки глибоко проникають один в один, що їх необхідно розглядати як частину одного принципу [5, с. 30]. У свою чергу, О.В. Гудков наполягає на включенні поняття «недоторканність» до змісту принципу територіальної цілісності, таким чином значно збагачуючи та поглиблюючи його [5, с. 37].

У кінцевому підсумку відповідно до вимог «об'єднаного» принципу на держави покладаються такі основні зобов'язання (заборони):

1) не набувати чужої території шляхом погрози силою або її застосуванням (відмовитися від завоювань як засобу приросту території держави та вирішувати всі територіальні спори виключно мирними засобами);

2) поважати недоторканість державних кордонів (вважати непорушеною саму лінію державного кордону на місцевості, не допускати перетину кордону без дозволу відповідних державних органів і поза встановленими правилами, не допускати прикордонних інцидентів);

3) не інспірувати та не підтримувати сепаратистські рухи (не допускати пропаганди сепаратизму, не створювати сепаратистські організації, не заохочувати їх діяльність, не надавати допомоги сепаратистським рухам);

4) не використовувати іноземну територію без згоди її суверена (повністю підкорятися національному законодавству під час транзиту товарів, послуг, розробки природних ресурсів тощо);

5) не використовувати власну територію у спосіб, який завдає шкоди території інших держав (здійснення суверенних прав на власній території – розробка природних ресурсів, зведення й експлуатація промислових, іригаційних і інших об'єктів тощо – не повинно заподіювати шкоди суверенним правам сусідніх держав на використання міжнародних річок, на чисте повітря і т. ін.) [5, с. 72].

Водночас серед проблем кримінально-правового забезпечення цілісності і недоторканності території України важливе місце посідає питання визначення видового об'єкта злочину, передбаченого ст. 110 Кримінального кодексу України, та його місця серед об'єктів злочинів проти основ національної безпеки. Об'єкт злочину є обов'язковим елементом складу злочину як єдиної, необхідної та достатньої підстави кримінальної відповідальності. Як відомо, більш повному з'ясуванню соціально-правової значущості та сутності об'єкта злочину сприяє його наукова класифікація.

У кримінально-правовій літературі традиційною завжди була трирівнева класифікація «за вертикаллю» залежно від ступеня узагальненості суспільних відносин, поставлених під охорону кримінального закону. Однак останнім часом більш поширеною стає чотирьохрівнева класифікація об'єктів із виділенням, окрім загального, родового (групового) та безпосереднього об'єктів ще й видового (підгрупового) об'єкта, що займає проміжне місце між родовим та безпосереднім об'єктом злочину [4, с. 32].

У кримінальному праві під видовим об'єктом розуміють відносно невелику групу суспільних відносин у межах родового об'єкта, спільну для кількох подібних злочинів. Однак деякі вчені вважають, що видові об'єкти виокремлюються як щодо злочинів, які в чинному законодавстві передбачені статтями одного й того ж розділу, так і щодо тих, які «розкидані» за різними розділами.

Родовий об'єкт злочину, передбаченого статтею 110 Кримінального кодексу України, характеризується складною, комплексною структурою та включає в себе суспільні відносини з охорони основ національної безпеки України. Це суспільні відносини, що забезпечують саме існування України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної і правової дер-

жави. Саме складність цих відносин і зумовлює можливість і необхідність систематизації злочинів проти основ національної безпеки України [7, с. 12].

У кримінально-правовій науці систематизації злочинів проти основ національної безпеки приділена недостатня увага, а тому питання про місце в ній посягання на територіальну цілісність і недоторканність залишається дискусійним. Так, Н.О. Гуророва та М.І. Мичко вважають, що цей злочин посягає на зовнішню безпеку України [3, с. 28]. В.О. Навроцький відносить його до злочинів, що посягають на військову безпеку, М.І. Хавронюк – до злочинів проти основ національної безпеки, що вчиняються у сфері державної безпеки та в політичній сфері, а М.Й. Коржанський – до злочинів, що посягають на державну безпеку [5, с. 91].

Таким чином, специфіка суспільних відносин, поставлених під охорону ст. 110 Кримінального кодексу України, не дозволяє стверджувати, що видовим об'єктом аналізованого злочину виступає тільки зовнішня або тільки внутрішня безпека чи тільки основи національної безпеки у сфері державної безпеки, політичній, військовій чи інших сферах. Навіть ураховуючи необхідний ступінь умовності, окреслити певну сферу безпеки, яка була б проміжною ланкою між родовим об'єктом – основами національної безпеки, з одного боку, та основним безпосереднім об'єктом поряд з іншим безпосереднім об'єктом із розділу I, з іншого боку, – видається неможливим.

На користь цього твердження свідчать також визначені Законом України «Про основи національної безпеки України» сфери, в яких можуть виявитися загрози цілісності й недоторканності українській території, а саме: зовнішньополітична і внутрішньополітична сфери, воєнна сфера та сфера безпеки державного кордону, а також сфера державної безпеки загалом [3, с. 45].

Виходячи з вищезазначеного, вважаємо, що видовим об'єктом злочину, передбаченого ст. 110 Кримінального кодексу України, є суспільні відносини, що забезпечують основи суверенітету Українського народу (основи народного суверенітету). Розташування поряд статей 109 і 110 Кримінального кодексу України, єдина природа охоронюваних ними відносин і подібність нормативної конструкції дозволяють стверджувати, що основи народного суверенітету в Україні охороняються саме цими статтями закону. Ці дві статті, які відкривають Особливу частину Кримінального кодексу України, забезпечують дотримання положень, передбачених статтями 5 і 73 Конституції України, які в сукупності й становлять основні правові засади народного суверенітету: 1) носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює цю владу безпосередньо і через органи державної влади та місцевого самоврядування; 2) право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами; 3) виключно всеукраїнським референдумом вирішується питання про зміну території України [1].

Згідно з Рішенням КС України № 6-рп/2005 від 05.10.2005 р. положення «Носієм суверенітету є народ» слід розуміти так, що влада народу є первинною, єдиною і невідчужуваною та здійснюється народом шляхом вільного волевиявлення через вибори, референдум, інші форми безпосередньої демократії в порядку, визначеному Конституцією та законами України, через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, сформовані відповідно до Конституції та законів України. Результати народного волевиявлення у визначених Конституцією та законами України формах безпосередньої демократії є обов'язковими [3].

Спрямованість на охорону основ народного суверенітету зумовлює сумісне розташування в Кримінальному кодексі України статей, присвячених охороні конституційного ладу, державної влади та цілісності, недоторканності території України. Аналіз кримінального законодавства зарубіжних країн свідчить, що в більшості країн зазначені цінності взагалі перебувають під охороною однієї й тієї ж статті.

Суб'єкт злочину – загальний. Якщо ж цей злочин вчинюється представником влади, це є кваліфікуючою ознакою складу злочину і потребує кваліфікації дій винної особи за ч. 2 ст. 110 Кримінального кодексу України.

Службовими особами є особи, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади, а також обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням [2].

Під час вирішення питання про обов'язкові ознаки суб'єктивної сторони основного складу злочину, передбаченого ст. 110 Кримінального кодексу України, насамперед, слід виходити з того, що в ч. 1 цієї статті буквально вказано на умисний характер дій, учинюваних у першій та другій формі (тобто, «дій, вчинених з метою ...»), а також на їх мету – зміну меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України. Отже, теоретичного вирішення потребують питання про форму вини щодо третьої («публічні заклики») та четвертої («розповсюдження матеріалів») форм учинення злочину та чи є обов'язковою для них зазначена мета, а також питання про криміналь-

но-правове значення мотиву та емоційного стану [4, с. 80]. Крім того, для правильного застосування ст. 110 Кримінального кодексу України важливим є теоретичне висвітлення змісту суб'єктивної сторони злочину стосовно кожної форми його вчинення.

Висновки. Підсумовуючи та узагальнюючи досліджений матеріал, варто зазначити, що законодавчого визначення понять «територіальна цілісність» та «територіальна недоторканність» немає. Недоторканність зумовлює, насамперед, заборону будь-якого посягання однієї держави на територію іншої. Цілісність означає неприпустимість насильницького розчленування території або захоплення та відторгнення (анексії) її частини.

Принцип територіальної цілісності держави виступає засобом зняття саме міждержавних суперечностей, суб'єктами яких є держави, що змагаються за право здійснення суверенітету над певною територією. У розв'язанні подібних суперечностей принцип національного самовизначення взагалі не зачіпається і не фігурує.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Про офіційне тлумачення положень ч. 2, 3, 4 ст. 5 Конституції України (справа про здійснення влади народом): Рішення Конституційного Суду України від 16 квітня 2008 року № 6-рп/2008. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-08>.
4. Бантишев О.Ф. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації): моногр. Луганськ: ТОВ «Віртуальна реальність», 2014. 198 с.
5. Зоренко Д.С. Щодо вживання понять «територіальна цілісність» та «територіальна недоторканність» у назві статті 110 Кримінального кодексу України. Форум права: електрон. наук. фахово вид. 2017. № 2. 65 с.
6. Мошняга Л.В. Кримінальна відповідальність за злочини проти конституційних основ національної безпеки України: дис. канд. юрид. наук за спец.: 12.00.08. ХНУВС.-Х.: Б. в., 2016. 226 с.
7. Рубашенко М.А. Кримінальна відповідальність за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. юрид. наук за спец.: 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право»; Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. 20 с.

Топчий В.В. ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ТА НЕДОТОРКАНОСТІ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті звертається увага на проблеми кваліфікації злочинів проти територіальної цінності та недоторканності як протиправних діянь, що посягають на основи національної безпеки. Особливу позицію займає судова практика щодо доцільності використання положень статті 110 Кримінального кодексу України, яка набирає значимості у зв'язку з провадженням у державі антитерористичної операції та виникненням необхідності забезпечення внутрішньої та зовнішньої захищеності країни загалом.

Ключові слова: територіальна цілісність, територіальна недоторканність, державний кордон, національна безпека.

Топчий В.В. ПРОБЛЕМЫ КВАЛИФИКАЦИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ЦЕЛОСТНОСТИ И НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ: ПРАКТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье обращается внимание на проблемы квалификации преступлений против территориальной целостности и неприкосновенности как противоправные деяния, которые посягают на основы национальной безопасности. Особую позицию занимает судебная практика относительно целесообразности использования положений статьи 110 Криминального кодекса Украины, которая набирает значимости в связи с осуществлением в государстве антитеррористической операции и возникновением необходимости обеспечения внутренней и внешней защищенности страны в целом.

Ключевые слова: территориальная целостность, территориальная неприкосновенность, государственная граница, национальная безопасность.

Topchiy V.V. PROBLEMS OF QUALIFICATION OF CRIMES AGAINST TERRITORIAL INTEGRITY AND DISTURBANCES: PRACTICAL ASPECTS

In the article attention applies on the problems of qualification of crimes against a territorial value and inviolability as protipravnikh acts which trench upon bases of national safety. The special position is occupied by judicial practice in relation to expedience of the use of positions of the article 110 of the Criminal code of Ukraine, which collects meaningfulness in connection with realization in the state of anti-terror operation, and origin of necessity of providing of internal and external protected of country on the whole.

The purpose of the article is to analyze and investigate scientific views on the current legislation of Ukraine, which reveals the issues of criminal liability for encroachment on the territorial integrity and immunity of Ukraine, referring to the existing jurisprudence.

In a criminal case, under a particular object, a group of social relations in a family object, common to several similar crimes, is understood in relation to a non-specialty. However, some doctors say that the types of objects are marked as crimes, which in the current legislation are the same as the articles of the same chapter, as they are "scattered" in different sections.

The modern paradigm of scientific research shows an increased interest in the question of the feasibility of using the terms "physical integrity" and "substantive inactivity" in the normative-legal acts. At the doctrinal level, the scholars came to the conclusion that the use of these terms may be uni fi cial and to respond to the practice of legal theory, to discuss the rationales of scientific research, and to agree with the international norm-making.

Key words: territorial integrity, territorial inviolability, state boundary, national safety.

Топчій В.В.,
кандидат юридичних наук,
прокурор прокуратури Київської області

УДК 343.7

ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ АВТОРСЬКОГО ПРАВА І СУМІЖНИХ ПРАВ

Постанова наукової проблематики та її актуальність. Авторські права – це особисті немайнові та майнові права авторів, їх правонаступників, також інших фізичних і юридичних осіб, які набули прав на твори відповідно до договору або закону. Зміст цих прав детально розкрито в статтях 423, 438, 440 ЦК, статтях 14, 15 Закону «Про авторське право і суміжні права».

Відповідно до ст. 433 ЦК та ст. 8 Закону від 23 грудня 1993 року «Про авторське право і суміжні права» об'єктами авторського права є твори, а саме: 1) літературні та художні твори, в тому числі письмові, усні, сценічні, музичні, аудіовізуальні, фотографічні твори, а також твори живопису, архітектури, скульптури, графіки, ужиткового мистецтва тощо; 2) комп'ютерні програми; 3) компіляції даних (бази даних), якщо вони за добором або упорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності; 4) інші твори. Твори є об'єктами авторського права без виконання будь-яких формальностей щодо них і незалежно від їх завершеності, призначення, цінності тощо, а також способу чи форми їх вираження.

Виклад основного матеріалу. Авторське право не поширюється на ідеї, процеси, методи діяльності або математичні концепції як такі. Крім того, згідно із ст. 434 ЦК, ст. 10 Закону «Про авторське право і суміжні права» *не є об'єктами авторського права*: 1) акти органів державної влади та органів місцевого самоврядування (закони, укази, постанови, рішення тощо), а також їх офіційні переклади; 2) державні символи України, грошові знаки, емблеми тощо, затверджені органами державної влади; 3) повідомлення про новини дня або інші факти, що мають характер звичайної прес-інформації; 4) твори народної творчості (фольклор); 5) інші твори, встановлені законом.

Суміжні права – це особисті немайнові та майнові права виконавців, виробників фонограм, виробників відеограм, організацій мовлення, а також інших осіб, які набули таких прав відповідно до договору чи закону. Зміст цих прав детально розкрито в ст. 452 ЦК, статтях 38-41 Закону «Про авторське право і суміжні права».

Відповідно до ст. 449 ЦК та ст. 35 Закону «Про авторське право і суміжні права» об'єктами суміжних прав, незалежно від призначення, змісту, оцінки, способу і форми вираження, є: а) виконання літературних, драматичних, музичних, музично-драматичних, хореографічних, фольклорних та інших творів; б) фонограми, відеограми; в) передачі (програми) організацій мовлення.

Предметом злочину можуть бути вищезазначені об'єкти авторських і суміжних прав.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього злочину є незаконність дій, передбачених ч. 1 ст. 176 КК. Особливістю диспозиції цієї норми є її бланкетність, тому під час кваліфікації вказаних дій слід з'ясовувати, чи порушували вони чинне законодавство. На сьогодні нормативна база з питань авторського права та суміжних прав складається з низки міжнародних договорів України, ЦК (глави 35-37, статті 418-456), законів України: від 23 грудня 1993 року «Про авторське право і суміжні права»; від 13 січня 1998 року «Про кінематографію»; від 21 грудня 1993 року «Про телебачення і радіомовлення»; від 5 червня 1997 року «Про видавничу справу»; від 23 березня 2000 року «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних»; інших законів, що регулюють відносини у сфері правової охорони особистих немайнових прав і майнових прав суб'єктів авторського права і суміжних прав. Окремі положення цих законодавчих актів роз'яснено в постанові Пленуму ВСУ № 5 від 4 червня 2010 року «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав» [1].

Важливою ознакою злочинів проти права інтелектуальної власності є їхня кримінальна протиправність, яка вказує на протизаконність таких діянь і передбаченість їх у кримінальному законі. Кримінальна протиправність тісно пов'язана із суспільною небезпечністю та є суб'єктивним проявом реальної небезпечності діяння для суспільних відносин, що склалися у сфері інтелектуальної власності та її законодавчого оцінювання. До того ж, кримінальна протиправність є тією юридичною ознакою суспільної небезпечності, яка закріплена в законі, і саме її ступінь визначає об'єктивні межі протиправності, за якими питання про криміналізацію виникати не може. Вирішенням законом кримінальної протиправності як обов'язкової ознаки злочину є конкретним вираженням принципу законності у кримінальному праві: кримінальній відповідальності та покаранню підлягає лише особа, що вчинила суспільно небезпечне діяння, яке передбачено законом про злочин. Кримінальний закон містить вичерпний перелік злочинів. Звідси випливає найважливіше положення – про неможливість застосування кримінального закону за аналогією до такого діяння, що прямо в ньому не передбачено. Частина 4 ст. 3 КК України прямо вказує, що застосування закону про кримінальну від-

повідальність за аналогією заборонено. Тим актуальніше постає питання про необхідність криміналізації злочинних діянь проти права інтелектуальної власності, предметом яких виступають такі результати інтелектуальної творчої діяльності, як породи тварин та наукові відкриття (хоча з приводу можливості криміналізації останнього об'єкта інтелектуальної власності в науковій літературі висловлюються сумніви [2, с. 196]). Але поки що ці види поведінки не криміналізовано, а тому і кримінальна відповідальність за них є неможливою. Ще однією обов'язковою ознакою злочинів проти права інтелектуальної власності, що виявляється в момент скоєння злочину і відображає їхній внутрішній психологічний зміст, є винність. У цій ознаці втілено найважливіший принцип кримінального права – принцип суб'єктивного інкримінування, тобто відповідальності тільки за наявності вини, що впливає зі ст. 62 Конституції України. Частина 2 ст. 2 КК України закріпила цей принцип, зазначивши, що особа вважається невинуватою в учиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вини не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Отож закон про кримінальну відповідальність виключає об'єктивне інкримінування, тобто відповідальність за шкоду, заподіяну за відсутності вини. Виною відповідно до ст. 23 КК України є психічне ставлення особи до вчинюваної нею дії чи бездіяльності та їхніх наслідків, виражене у випадках злочинного порушення прав. Ознаки та зміст поняття «злочини проти права інтелектуальної власності» інтелектуальної власності у формі умислу. Злочин проти права інтелектуальної власності являє собою єдність об'єктивного і суб'єктивного: діяння і психічного (свідомого і вольового) ставлення до нього. Як діяння не може бути розкрито поза зв'язком з психічним ставленням особи до нього, так і зміст психічного ставлення (вини) не може бути визначено поза зв'язком із характером діяння: результатом інтелектуальної творчої діяльності, на який особа посягає, способом посягання, наслідками та іншими його об'єктивними ознаками. Вина значною мірою визначає характер діяння і ступінь його тяжкості та є важливим критерієм визнання його злочином. Вина інколи зветься другою матеріальною ознакою злочину та є його обов'язковою суб'єктивною властивістю. Без вини нема злочину, а отже, і не може бути покарання за той чи той вчинок, спрямований проти права інтелектуальної власності. Ознакою злочинів проти права інтелектуальної власності є їхня караність, під якою розуміють загрозу застосування за злочин покарання, що міститься у кримінально-правових санкціях. Караність за своєю суттю впливає із суспільної небезпечності та кримінальної протиправності діяння: воно тому і стає кримінально караним, оскільки є суспільно небезпечним і передбаченим кримінальним законом як злочин. Хоча формулювання злочину в ч. 1 ст. 11 КК не містить вказівки на караність як ознаку злочину, вона, безумовно, впливає з ознаки кримінальної протиправності. Без установлення покарання за діяння, яке визнано злочином,

таке визнання втратило би будь-який сенс. Вказуючи в ч. 2 ст. 1 КК на способи виконання завдання, яке стоїть перед КК, закон підкреслює, що для його здійснення КК визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх учинили. Без наявності кримінально правової санкції вести боротьбу з будь-якими злочинами неможливо. Проте це не означає, що передбачене в санкції покарання обов'язково має бути застосоване до особи, яка вчинила діяння, сформульоване в диспозиції певної статті. Особа, визнана злочинцем, може бути звільнена від кримінальної відповідальності чи покарання судом, а також за амністією чи помилуванням. Слід зазначити, що чинним Кримінальним кодексом України встановлено відносно незначну міру покарання за злочини проти права інтелектуальної власності. Утім, достатньо порівняти найбільш жорстку санкцію за порушення авторського права і суміжних прав – позбавлення волі – в законодавстві України та країн, що успішно викорінюють піратство. Так, ст. 176 КК України передбачає позбавлення волі за вчинення вказаного злочину максимум строком до 2 років, у США – до 10 років, у Польщі – до 5 років, а в Малайзії – аж до 20 років [3, с. 45]. Як свідчить міжнародний досвід, досягти успіху в боротьбі зі злочинними порушеннями права інтелектуальної власності можна в тому випадку, коли громадяни усвідомили, що держава не допускає таких порушень. У таких країнах, де подібні заходи застосовувалися та були підкріплені ефективними каральними санкціями, порушення права інтелектуальної власності ставиться під контроль без помітних політичних заворушень і витрат величезних урядових ресурсів [4].

За офіційними даними, посягання на інтелектуальну власність складають близько 1% у структурі економічної злочинності. У той же час, на думку експертів, латентність цих злочинів становить 80-90% від загального числа.

Серед злочинів проти інтелектуальної власності найпоширенішими є порушення авторських та суміжних прав (77,5%). На другому місці – незаконне використання товарного знака (15,2%), потім слідує порушення патентних та винахідницьких прав і незаконне отримання і розголошення відомостей, що становлять комерційну таємницю (близько 4%). Порушення прав на результати творчої діяльності в галузі культури і мистецтв є найбільш масовими, що вимагає вжиття заходів щодо захисту прав і законних інтересів творчих працівників [5].

У сучасній літературі під суспільною небезпечністю розуміють об'єктивну властивість діянь, що тягнуть негативні зміни в соціальній дійсності, спричиняють суттєву шкоду суспільним відносинам. Специфіка суспільної небезпечності полягає в її характері та ступені. Суспільна небезпечність за певних приводів і умов є єдиною підставою криміналізації діянь. Аналізуючи теоретичні дослідження, можна помітити різні погляди криміналістів щодо суспільної небезпечності злочинів у сфері інтелектуальної власності. Таким чином, виникає

необхідність дослідження кримінологічних аспектів криміналізації зазначених злочинів. Насамперед з'ясуємо суть прямої шкоди, що спричиняється вчиненням злочинів проти інтелектуальної власності, яка має певну специфіку, зумовлену особливостями об'єкта, на який спрямовані ці злочини. Слід погодитися з В.Б. Харченко, що саме настання суспільно небезпечних наслідків перетворюють посягання у сфері інтелектуальної власності на злочин, їх розмір і тяжкість водночас є і критерієм оцінки вчиненого, що дозволяє проводити розмежування з правопорушеннями та виступає найважливішим критерієм криміналізації зазначених діянь. Аналіз 179 архівних кримінальних справ дає підстави говорити про значні збитки, які несуть володільці виключних майнових прав інтелектуальної власності. Сукупний розмір матеріальної шкоди, заподіяної досліджуваними злочинами у сфері інтелектуальної власності, сягнув 36 657 007 грн., з яких за ст. 176 КК України (154 кримінальні справи) – 29 365 097 грн., а за ст. 229 КК України (25 кримінальних справ) – 7 291 910 грн. Такі розміри збитків підтверджені експертизою по кожній кримінальній справі. Фактично це упущена вигода, яку отримали б володільці прав інтелектуальної власності, якщо б за звичайних обставин їх право не було порушене. Серед потерпілих такі відомі американські компанії, як Microsoft, Adobe System, Corel, Adidas Group, Nike International LTD, Kraft Foods Inc. Зазначені розміри прямої шкоди, враховуючи високу латентність та значну поширеність злочинів проти інтелектуальної власності, вражають. Лише корпорація Microsoft оцінює свої збитки від контрафактного продажу програмного забезпечення в нашій державі у 200 млн. доларів США. У зв'язку із цим не дивно, що Міжнародний альянс інтелектуальної власності (ІПА) у своєму звіті визнав Україну країною-піратом № 1 у світі.

Але матеріальними збитками не охоплюються всі наслідки злочинних порушень права інтелектуальної власності.

Існування цього різновиду злочинності призводить до значних негативних змін у суспільному житті та суспільній свідомості, які не піддаються грошовому виміру. Акумулятивним негативним впливом на суспільство від такої злочинності є стан незахищеності права інтелектуальної власності, що заважає нормальному розвитку суспільних відносин із приводу комерціалізації прав інтелектуальної власності і, таким чином, призводить до неможливості переходу економіки України з індустріальної до постіндустріальної. Отже, на підставі вищезазначеного можна стверджувати, що ступінь суспільної небезпечності злочинів проти інтелектуальної власності в сучасному світі досить високий [6].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Злочини проти прав інтелектуальної власності. URL: https://pidruchniki.com/1821071259927/pravo/zlochini_protiv_prav_intelektualnoyi_vlasnosti.
2. Харченко В.Б. До проблеми визначення права інтелектуальної власності на наукове відкриття предметом кримінально-правової охорони. Часопис Київського університету права. 2010. № 1. С. 192–196.
3. Єрмоленко В.А. Умови, що сприяють вчиненню злочинних порушень у сфері авторського права та суміжних прав. Держава та регіони. Серія: Право. 2009. № 4. С. 42–47.
4. URL: file:///C:/Users/Andrii/Desktop/pp_2013_3_47.pdf.
5. Злочини проти інтелектуальної власності. URL: https://stud.com.ua/19311/etika_ta_estetika/zlochini_protiv_intelektualnoyi_vlasnosti.
6. Новиков О.В. Деякі питання суспільної небезпечності злочинів у сфері інтелектуальної власності. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6319/1/Novikov_322_323.pdf.

Топчий В.В. ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ АВТОРСЬКОГО ПРАВА І СУМІЖНИХ ПРАВ

У статті автором досліджено кримінальну відповідальність за порушення авторських та суміжних прав. Автор зазначає, що важливою ознакою злочинів проти права інтелектуальної власності є їхня кримінальна протиправність, яка вказує на протизаконність таких діянь і передбаченість їх у кримінальному законі. У статті проаналізовано кримінальну протиправність даних злочинних діянь, які тісно пов'язані із суспільною небезпечністю та є суб'єктивним проявом реальної небезпечності діяння для суспільних відносин, що склалися у сфері інтелектуальної власності та її законодавчого оцінювання. Також досліджено окремі кримінологічні аспекти криміналізації зазначених злочинів.

Ключові слова: авторські права, інтелектуальна власність, об'єкти авторського права, суміжні права, кримінальна відповідальність.

Топчий В.В. ХАРАКТЕРИСТИКА УГОЛОВНО-ПРАВОВОЇ ОХОРАНИ АВТОРСЬКОГО ПРАВА І СУМІЖНИХ ПРАВ

В статье автором исследована уголовная ответственность за нарушение авторских и смежных прав. Автор отмечает, что важным признаком преступлений против интеллектуальной собственности является их уголовная противоправность, которая указывает на противозаконность таких действий и предсказуемость их в уголовном законе. В статье проанализирована уголовная противоправность данных преступных деяний, которые тесно связаны с общественной опасностью и являются субъективным проявлением реальной опасности деяния для общественных отношений, сложившихся в сфере интеллектуальной собственности и ее законодательного оценивания. Также исследованы отдельные криминалогические аспекты криминализации указанных преступлений.

Ключевые слова: авторские права, интеллектуальная собственность, объекты авторского права, смежных правах, уголовная ответственность.

Topchiy V.V. CHARACTERISTICS OF CRIMINAL AND LEGAL PROTECTION OF COPYRIGHT AND RELATED RIGHTS

In the article the author investigates criminal responsibility for violation of copyright and related rights. The author notes that an important feature of crimes against intellectual property rights is their criminal misconduct, which indicates the illegality of such acts and their foreseeability in the criminal law. The article analyzes the criminal misconduct of criminal acts, which are closely related to social danger and are a subjective manifestation of the real danger of an act for public relations that has developed in the field of intellectual property and its legal assessment. Also examined are some criminological aspects of the criminalization of these crimes.

The author noted that the existence of this kind of crime leads to significant negative changes in social life and social consciousness that are not measurable. The accumulated negative impact on society of such crime is the state of insecurity of intellectual property rights, which impedes the normal development of social relations regarding the commercialization of intellectual property rights, and thus leads to the impossibility of the transition of Ukraine's economy from industrial to post-industrial. Also, the author noted that an important and also an obligatory feature of crimes against intellectual property rights, which manifests itself at the time of committing a crime and reflects their internal psychological content, is guilty. This feature is embodied in the most important principle of criminal law – the principle of subjective incriminating, that is, responsibility only in the presence of the fault arising from Art. 62 of the Constitution of Ukraine.

In modern literature, under the social danger, they understand the objective character of acts that entail negative changes in social reality and cause significant damage to social relations.

Without a criminal sanction, it is impossible to fight any crime. However, this does not mean that the penalty provided for in the sanction must necessarily be applied to the person who committed the act, formulated in the disposition of a particular article. A person recognized as a criminal may be released from criminal liability or punishment by a court, as well as by amnesty or pardon. It should be noted that the current Criminal Code of Ukraine establishes a relatively small amount of punishment for crimes against the right of intellectual property. The specifics of social danger are its nature and degree. Public danger on certain grounds and conditions is the sole basis for the criminalization of acts. Analyzing theoretical studies, one can notice the different views of criminologists regarding the public danger of crimes in the field of intellectual property. Thus, there is a need to study the criminological aspects of the criminalization of these crimes.

Key words: copyright, intellectual property, copyright objects, related rights, criminal liability.

**КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА;
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ****Кравчук І.І.,***кандидат юридичних наук,**старший викладач кафедри правознавства**Житомирського національного агроекологічного університету*

УДК 343.98

**ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗНАЇНЬ
У СУДОВОМУ РОЗГЛЯДІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ**

Постановка проблеми. Ефективна боротьба зі злочинністю і зараз залишається одним із серйозних завдань, що стоять перед народом України та його правоохоронними органами. Ця боротьба особливо є важливою сьогодні, коли злочинність набуває організованих і все більш небезпечних форм, коли значно зросла протидія розкриттю й розслідуванню злочинів. Не менш складні проблеми спіткають і процес судового розгляду кримінальних проваджень, у ході якого приймаються кінцеві рішення щодо вчинених суспільно-небезпечних діянь. Саме тому ефективність вітчизняного судочинства багато в чому залежить від рівня застосування в даному процесі сучасних технічних, тактичних криміналістичних прийомів і засобів, а також напрацювань синтезу всіх рекомендацій цієї науки в рамках криміналістичних методик.

Слід зауважити, що однією з давно назрілих проблем, комплексне розв'язання яких безпосередньо впливає на досягнення мети й вирішення завдань судочинства в кожному окремо взятому кримінальному провадженні, є питання про принципову можливість і практично зумовлену необхідність використання наявних криміналістичних знань у здійсненні правосуддя, або ж напрацювання нових, зумовлених його специфікою [6, с. 4].

Ураховуючи те, що судова стадія провадження у кримінальних справах фактично стала центральною частиною доказування й встановлення істини в них, обізнаність сторін змагального процесу і суду з удосконаленими криміналістикою рекомендаціями щодо збирання, перевірки, оцінки й використання інформації про досліджувану судовим розглядом подію відіграє важливе практичне значення. Це, у свою чергу, забезпечить свободу сторін у можливості подання ними своїх доказів та доведенні перед судом їх переконливості. Останнє положення знайшло своє закріплення в нормах чинного законодавства та виражається в тому, що сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав. Окрім цього, в суді на підставі заявлених сторонами клопотань можливе проведення експертизи, допиту обвинуваченого, свідків, потерпілого, експерта, пред'явлення для впізнання, дослідження речо-

вих доказів, проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції тощо, а у виняткових випадках суд має право здійснити огляд у певному місці.

Ураховуючи викладене вище, а також результати аналізу наявних теоретичних і практичних напрацювань науки криміналістики із цих питань, з'ясування потреби в нових криміналістичних розробках положень і засобів судової техніки, рекомендацій із тактики судового провадження, методики розгляду окремих категорій кримінальних проваджень та реальне напрацювання всього цього є актуальним і важливим в умовах сьогодення.

До того ж, кожна теоретична спроба вдосконалення можливостей і шляхів використання в судовому розгляді кримінальних проваджень напрацювань науки криміналістики завжди визнається вкрай потрібною і бажаною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У свій час окремим проблемам судового розгляду кримінальних проваджень у науці криміналістики були присвячені дослідження Л.Ю. Ароцкера, О.Я. Баєва, Р.С. Белкіна, О.Д. Бойкова, Г.А. Воробйова, А.В. Дулова, Ю.В. Кореневського, І.І. Когутича, В.І. Комісарова, С.Л. Кисленко, І.Д. Перлова, І.Л. Петрухіна, М.І. Порубова, В.М. Савицького, М.С. Строговича, В.Г. Ульянова, С.А. Шейфера, Т.Б. Чеджемова та інших науковців. Окрім цього, увага зверталася і на теоретичні напрацювання окремих аспектів тактики судового допиту, питання планування судового слідства та деякі інші. Однак система теоретичних положень і рекомендацій щодо можливості та потреби використання криміналістичних знань у розгляді кримінальних проваджень у суді все ще залишається незавершеною, особливо враховуючи процес реформування чинного кримінально-процесуального законодавства в цілому та правоохоронної системи нашої держави зокрема. Особливо нагальним та перспективним питанням у цьому напрямку досліджень В.В. Юсупов вважає науково-методичне забезпечення тактики судового розгляду кримінальних проваджень та тактичних прийомів слідчих (розшукових) дій у суді, а саме: експертизи, допит обвинуваченого, свідків, потерпілого, експерта, пред'явлення для впізнання, огляду [14, с. 165]. Тому, на нашу думку, першочергово необхідно звернути увагу на потребу практики в розробці новітніх криміналістичних при-

йомів і методів, придатних для забезпечення власне судового розгляду кримінальних проваджень, що власне і надає підстави вважати дану тематику наукового дослідження актуальною і необхідною.

Формулювання мети та завдань дослідження. Метою статті є аналіз наявних наукових положень щодо визначення поняття криміналістичних знань, які використовуються в судовому розгляді кримінальних проваджень, їх конкретизація, а також обґрунтування необхідності визначення правових передумов та особливостей використання з метою оптимізації виконання завдань кримінального судочинства.

Виклад основного матеріалу. Аналіз спеціальної літератури засвідчує, що на сьогодні серед вчених-криміналістів відсутня єдність поглядів щодо розуміння сутності поняття «криміналістичні знання» та їх ролі у вирішенні завдань кримінального судочинства. Низка науковців дотримуються тієї точки зору, що криміналістичні знання є різновидом спеціальних знань [8, с. 398; 10, с. 14], до визначення яких у науці висловлюються різні за змістом підходи.

Інші вчені не відносять криміналістичні знання до спеціальних, оскільки вважають, що спеціальними є знання в галузі природничих, технічних, економічних та інших наук, якими не володіють особи з професійною юридичною підготовкою [11, с. 10], у зв'язку із чим із цього поняття виключають знання в галузі права, тобто ті, що пов'язані з кримінально-правовою оцінкою фактичних обставин справи й вирішенням питань процесуального характеру [13, с. 14].

На думку Бишивець О.В., яка для нас найбільш прийнятна, криміналістичні знання належать до професійних юридичних знань, не є спеціальними і застосовуються не тільки слідчими, прокурорами, але адвокатами й суддями, адже, наприклад, знання теоретичних положень судової експертизи дозволять їм поставити перед експертом чіткі та конкретні питання, а також оцінити хід і результати проведених досліджень [1, с. 110].

І.І. Когутич криміналістичні знання визначає як структуризовану і динамічну сукупність відомостей (теоретичних і емпіричних положень: концепцій, категорій, висновків) про об'єктивні риси, ознаки, правила утворення, виявлення, дослідження й використання в судочинній практиці просторово-часових відображень злочинної діяльності та засоби, прийоми і методи попередження, розкриття, розслідування злочинів та судового розгляду щодо неї (них) кримінальних справ [6, с. 12]. Іншими словами, криміналістика – це понятійна назва галузі знань. А криміналістичні знання – це система відомостей (інформації), яка сутнісно утворює, наповнює цю галузь. Автор обґрунтовує висновок, що не всі криміналістичні знання є правовими, а спеціальні знання становлять частину криміналістичних знань. У контексті кримінального судочинства правові (юридичні) знання не можна відносити до спеціальних знань [6, с. 12].

Було б недоречним залишити поза увагою і ту обставину, що особливо успішно можливості кри-

міналістики можуть використовуватись і в інших видах процесуальної діяльності, окрім кримінально-процесуальної, оскільки всі вони мають спільну пізнавальну (гносеологічну) основу – доказування. Зокрема, в цивільному, господарському та адміністративному судочинстві криміналістичні знання і технології можуть мати успішне застосування в ході судового розгляду під час призначення і проведення судових експертиз, взаємодії з експертом; під час витребування (вилученні) вільних та відібраних експериментальних зразків почерку чи письмової мови, товарів, документів для ідентифікаційних експертних досліджень підписів і текстів тощо; під час підготовки матеріалів на експертизу; під час оцінки висновку експерта; під час відбору за належністю, огляду і дослідження письмових та речових доказів; під час отримання свідочьких показань чи пояснень сторін і третіх осіб [4, с. 3].

Так само різноманітні засоби криміналістичної тактики (прийоми, комбінації, рекомендації тощо) можуть використовуватись і в адміністративно-правовій діяльності, адже провадження в справах про адміністративні правопорушення має немало спільних рис із провадженням розслідування і судовим розглядом у кримінальних справах. Зокрема, збирання доказів у справах про адміністративні правопорушення здійснюється шляхом відібрання пояснень, проведення експертиз, вивчення речових доказів і документів, огляду належних юридичній особі чи приватному підприємцю приміщень, територій і наявних там предметів і документів, особистого огляду речей, що знаходяться у фізичної особи, огляду транспортних засобів тощо.

При цьому у провадженнях у справах про адміністративні правопорушення, як і фактично у всіх видах судочинства, актуальними і безумовно корисними будуть не тільки тактико-криміналістичні прийоми і рекомендації проведення вищеперелічених процесуальних дій, яким здійснюється збирання і дослідження доказів, а й інші продукти криміналістики. Адже в будь-якому виді судочинства, як і в будь-якому іншому виді правозастосування, що вимагає доказування юридичних фактів, особливо важливе значення має володіння суб'єктом правозастосування навичками так званого криміналістичного (слідчо-аналітичного) мислення: оцінки зібраних доказів та ситуації, що склалась у справі; визначення напрямів доказування, визначення невідомих обставин та кола доказів, якими вони можуть бути встановлені, а також засобів їх доказування; аналізу й оцінки зібраних доказів із точки зору їх достатності для прийняття правильного правового рішення. Власне, таке мислення багато в чому може сприяти прийняттю правильних правових рішень [4, с. 3].

З огляду на викладене вище можна констатувати факт поступового виходу науки криміналістики на якісно нові рубежі пізнання і сфери використання її наукового продукту. Окрім цього, сприяючи своїми засобами і методами доказуванню, вона стає необхідним атрибутом права. Тому на сьогодні цілком виправдано звучить фраза, що криміналістика пере-

стала бути наукою тільки для розкриття та розслідування злочинів, а й слугує завданням розкриття, розслідування, судового розгляду та попередження злочинів [12, с. 6].

А.В. Іщенко, наприклад, трактує криміналістику як систему знань про закономірності утворення, виявлення, фіксації, вилучення, дослідження, оцінки та використання будь-якої інформації, придатної для перевірки чи встановлення будь-яких фактів, подій, явищ, а також про розробку прийомів, способів, методів, технологій, інструментів, матеріалів, приладів та їх комплексів і інших засобів оптимізації роботи з такою інформацією [3, с. 33].

Власне кажучи, більшість науковців невиправдано обмежують сферу використання криміналістичних знань, винятково, досудовим розслідуванням [5, с. 17; 9, с. 64; 2, с. 35], а отже, і коло суб'єктів використання цих знань значно обмежене, а саме лише слідчими та експертами. У цьому контексті маємо намір підтримати позицію І.І. Когутича та зазначити, що у плані дослідження обставин справи судді також відіграють значну роль, а іноді й вирішальну. Отже, і в процесі судового розгляду можна і необхідно застосовувати вже те, що на сьогодні напрацьовано криміналістикою. Окрім цього, існує потреба в розробленні нових криміналістичних рекомендацій, обумовлених специфікою встановлення істини в суді, на відміну від цього ж процесу, але на досудових стадіях [7, с. 2]. Разом із тим виправдано серед суб'єктів використання криміналістичних знань розглядання й професійних суддів, прокурора-державного обвинувача і адвоката-захисника. Іншими словами, процес дослідження у кримінальній справі, що має судову перспективу, досудовим розслідуванням злочину не завершується, а навпаки – ще активніше продовжується його судовим розглядом. І було б неправильно вважати, що криміналістичні рекомендації необхідні тільки слідчому та експерту, аніж суддям, прокурорам, адвокатам-захисникам, які кожен здійснюючи властиві їм функції, в сукупності сприяють у досягненні мети кримінального судочинства й вирішують зумовлені нею завдання, передбачені ст. 2 КПК України.

Виходячи із цього, ми вбачаємо існування реальної потреби надання криміналістикою допомоги цим суб'єктам кримінально-процесуальної діяльності також принаймні в технічному та тактичному забезпеченні судово-слідчих дій. Адже мало хто може заперечити, що виконання судових допитів, оглядів, пред'явлень для впізнання, а за бажанням – і всіх інших судово-слідчих дій, потребує не меншого, а, можливо, і більшого в порівнянні з досудовим розслідуванням хисту і знань, і в не останню чергу – криміналістичних.

У першу чергу, необхідно озброїти суд рекомендаціями з питань криміналістичної тактики. Адже правильна побудова судового слідства, визначення черговості встановлення фактів, особливості судового слідства залежно від характеру кримінального провадження – всі ці питання криміналістичної тактики також повинні бути відомі суду. До того ж,

існує потреба в перегляді і переоцінці наявних, а також розробка нових груп тактичних прийомів здійснення судових дій (наприклад, проведення допиту експерта в суді (ст. 356 КПК України), дослідження документів (ст. 358 КПК України), консультацій та роз'яснень спеціаліста (ст. 360 КПК України), огляду на місці (ст. 361 КПК України) та ін.). Окрім цього, існує потреба в розробці організаційно-правових основ використання результатів проведення ОРЗ та негласних слідчих (розшукових) дій у ході судового провадження.

Окремо слід звернути увагу і на вдосконалення теоретичних положень і засобів криміналістичної техніки у процесі доказування в кримінальних провадженнях у суді, які іноді застосовують із метою ефективнішого відшукування, виявлення та фіксації слідів злочину, а частіше – з метою оптимізації дослідження наявних та новоодержаних доказів. Як зазначає із цього питання І.І. Когутич, криміналістична техніка для прокурора, адвоката, судді – це не стільки вміння особисто та безпосередньо застосовувати технічні засоби і методи під час судового розгляду кримінальних справ, скільки їхня обізнаність про наукові положення криміналістичної техніки, зміст її складових частин (підгалузей), знання про наявні техніко-криміналістичні засоби, прийоми, методики, які можна використовувати для дослідження тих чи інших кримінально-релевантних об'єктів [6, с. 16].

До того ж, обізнаність суддів та професійних учасників судового розгляду кримінальних проваджень із можливостями та новітніми методиками сучасних судових експертиз є часто визначальним фактором для прийняття законних та обґрунтованих рішень у цих справах.

Серед завдань методики судового розгляду кримінальних проваджень у контексті положень криміналістичної методики в цілому можна розглядати: 1) систематичне узагальнення судової та судово-експертної практики провадження у кримінальних справах; 2) аналіз кримінального, кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого, адміністративного, цивільно-правового а також іншого галузевого законодавства, пов'язаного з встановленням юридичної відповідальності за правопорушення в різних сферах діяльності (господарської, фінансової, банківської, податкової, екологічної) тощо; 3) розробку найбільш ефективних методів і засобів судового розгляду кримінальних справ і постановлення законного і обґрунтованого судового рішення у справах про окремі види (групи) злочинів; 4) побудову їх криміналістичної характеристики; 5) оптимізацію процесу судового розгляду кримінальних справ щодо окремих видів і груп злочинів на основі використання даних про типові судові ситуації та ролеву участь у них суду, державного обвинувача і професійного захисника; 6) напрацювання комплексів (алгоритмів) судово-слідчих дій, організаційних заходів тощо; 7) вдосконалення процесу прогнозування змін у структурі злочинності і розробка відповідно до цього нових окремих методик

судового розгляду кримінальних справ та постійне вдосконалювання тих, що будуть застосовуватись (реалізація прогностичної функції криміналістики) та ін. [6, с. 24].

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Слід зауважити, що знання, яким володіє слідчий, експерт, захисник, прокурор, суддя, має цінність лише тоді, коли воно використовується в практичній діяльності. Воно представляє собою результат сукупної професійної діяльності в певній галузі практики. Своєрідну форму криміналістичного знання являє собою досвід, який є сукупністю практично засвоєних знань, умінь і навичок. Останні сприяють раціональному, точному, швидкому й економічному виконанню операцій із реалізації криміналістичного знання в судовому розгляді кримінальних проваджень.

Саме тому, на нашу думку, одним із основних напрямів подальшого розвитку криміналістики є адаптація її досягнень до діяльності професійного судді, прокурора та адвоката-захисника, тобто тих професійних учасників кримінального судочинства, які раніше не позначалися як суб'єкти судового дослідження злочинів криміналістичними засобами. У першу чергу це стосується розробки теоретичних та практичних основ тактики, методик їх діяльності, а також можливостей використання ними засобів криміналістичної техніки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бишевец О.В. Историчний генезис застосування криміналістичних знань у адвокатській діяльності. Вісник кримінального судочинства. 2016. № 2. С. 106–112.
2. Журавель В.А. Проблеми теорії та методології криміналістичного прогнозування. Х.: Право, 1999. 304 с.
3. Іщенко А.В. Криміналістика і сьогодення [Текст]. Актуальні питання судово-експертного та

техніко-криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів: матеріали міжнародної конференції (Київ, 17 червня 2010). Київ: Еліт Принт, 2010. С. 30–34.

4. Калужна О.М. Наріжні методологічні проблеми криміналістики і їх вирішення за допомогою зміни дидактичного підходу до її викладання. Часопис академії адвокатури України. 2012. № 15 (2/2012). С. 1–10.

5. Клименко Н.И. Криминалистические знания в структуре профессиональной подготовки следователя: учеб. пособие. Киев: Выща шк., 1990. 103 с.

6. Когутич І.І. Теоретичні основи використання криміналістичних знань під час розгляду кримінальних справ у суді: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність»; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2010. 39 с.

7. Когутич І.І. Окремі аспекти методології використання криміналістичних знань у судовому розгляді кримінальних справ. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvchzu_2008_20_36.

8. Криминалистика: учебник для вузов / Т.В. Аверьянова и др.; под ред. Р. С. Белкина. Москва: НОРМА-ИНФРА, 1999. 990 с.

9. Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования / Под ред. Т.В. Аверьяновой и Р.С. Белкина. Москва: Новый юрист, 1997. 400 с.

10. Надгорный Г.М. Соотношение специальных и юридических знаний. Криминалистика и судебная экспертиза. Киев, 1984. Вып. 28. С. 14–19.

11. Пошюнас П. Применение бухгалтерских познаний при расследовании и предупреждении преступлений. Вильнюс, 1977. 197 с.

12. Шепитько В.Ю. Криминалистика: курс лекцій. Изд. 3-е. Харьков: Одиссей, 2006. 368 с.

13. Шиканов В.И. Проблемы использования специальных знаний и научно-технических новшеств в уголовном судопроизводстве: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Москва, 1980. 31 с.

14. Юсупов В.В. Сучасні напрями розвитку криміналістики в Україні. Підприємство, господарство і право. 2018. № 3/20. С. 163–166.

Кравчук І.І. ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗНАНЬ У СУДОВОМУ РОЗГЛЯДІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

У статті автор визначає однією з давно назрілих проблем питання про принципову можливість і практично зумовлену необхідність використання наявних криміналістичних знань у здійсненні правосуддя, або ж напрацювання нових, зумовлених його специфікою. На основі теоретичного аналізу наукових джерел наведено визначення криміналістичних знань. Обґрунтовується необхідність визначення правових передумов та особливостей використання останніх із метою оптимізації виконання завдань кримінального судочинства. Окреслено коло суб'єктів використання криміналістичних знань у межах судового провадження. А також визначено, що одним із основних напрямів подальшого розвитку криміналістики є адаптація її досягнень до діяльності професійного судді, прокурора та адвоката-захисника.

Ключові слова: криміналістичні знання, криміналістичне забезпечення, криміналістична техніка, криміналістична тактика, криміналістична методика, кримінальне провадження, судовий розгляд.

Кравчук И.И. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ В СУДЕБНОМ РАЗБИРАТЕЛЬСТВЕ УГОЛОВНЫХ ПРОИЗВОДСТВ

В статье автор определяет одной из давно назревших проблем вопрос о принципиальной возможности и практически обусловленной необходимости использования имеющихся криминалистических знаний в осуществлении правосудия или выработки новых, обусловленных его спецификой. На основе теоретического анализа научных источников приведены определения криминалистических знаний. Обосновывается необходимость определения правовых предпосылок и особенностей использования последних в целях оптимизации выполнения задач уголовного судопроизводства. Очерчен круг субъектов использования

криміналістических знаній в рамках судового виробства. А також определено, что одним из основных направлений дальнейшего развития криминалистики является адаптация ее достижений в деятельности профессионального судьи, прокурора и адвоката-защитника.

Ключевые слова: криміналістическіє знання, криміналістическе забезпечення, криміналістическа техніка, криміналістическа тактика, криміналістическа методика, уголовне виробство, судебне розбиральство.

Kravchuk I.I. THE USE OF CRIMINALISTIC KNOWLEDGE IN JUDICIAL CONSIDERATIONS OF CRIMINAL PROCEEDINGS

In the article, the author identifies one of the long-overdue problems the question of the fundamental possibility and the practical necessity of using the available forensic knowledge in the implementation of justice, or the development of new, due to its specificity. On the basis of theoretical analysis of scientific sources, the definition of forensic knowledge is given. The latter are considered as a set of information about criminal activities and means, methods and methods for preventing, disclosing, investigating and prosecuting criminal cases concerning her. The necessity of determining the legal preconditions and peculiarities of using the latter in order to optimize the execution of criminal justice tasks is substantiated.

However, analyzing the special literature, it is certified that to date, there is no unanimity among the forensic scientists about the understanding of the essence of the concept of "forensic knowledge" and their role in solving the problems of criminal justice. A number of scholars adhere to the view that forensic knowledge is a form of special knowledge, while others do not include them as the latter, because they consider that special knowledge in the field of natural sciences, technical, economics and other sciences that are not possessed by persons with professional legal training. Based on these distinct views, the author determines the attachment of forensic knowledge to professional legal knowledge, is not specific and applies not only to investigators, prosecutors, but lawyers and judges.

It is noted that especially criminal prosecution opportunities can be used in other types of procedural activities, except for the criminal procedure, since they all have a common cognitive basis – proof. In particular, in civil, economic and administrative proceedings. Taking into account this, it is stated that the science of criminology gradually emerges on qualitatively new lines of cognition and the scope of its scientific product.

The author notes that the majority of scientists unjustifiably limit the scope of the use of forensic knowledge, exceptionally, to pre-trial investigation, and therefore the circle of subjects of the use of this knowledge is significantly limited, namely, only employees of the inquiry agencies, investigators and experts. On the basis of this, the article outlines the circle of all possible subjects of the use of forensic knowledge within the framework of court proceedings, namely: a professional judge, a prosecutor-state prosecutor, a defense counsel. It is noted that these subjects need to provide forensic assistance, at least in the technical and tactical provision of forensic investigations. Accordingly, it is determined that one of the main areas for the further development of criminology is the adaptation of its achievements to the activities of a professional judge, prosecutor and defense counsel.

Key words: forensic knowledge, forensic provision, forensic technology, forensic tactics, forensic method, criminal proceedings, judicial examination.

СУДОУСТРІЙ ТА СУДОВА ПРАКТИКА; ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

Драган О.В.,

*кандидат юридичних наук,
старший радник юстиції,
заступник начальника*

*Департаменту підтримання обвинувачення
та представництва інтересів держави в судах
Генеральної прокуратури України*

УДК 343.163

ПРЕДСТАВНИЦТВО ПРОКУРОРОМ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ: ВИСНОВКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Постановка проблеми. Однією з конституційних функцій прокуратури є представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом (ст. 131-1 Конституції України) [1].

Конституційний Суд України у своєму рішенні від 13 грудня 2012 р. № 18-рп/2012 зазначив, що виконання судового рішення є невід'ємним складником права кожного на судовий захист та охоплює, зокрема, визначений у законі комплекс дій, спрямованих на захист і поновлення порушених прав, свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства та держави (п. 2 мотивувальної частини) [2].

Провадження в суді та виконавче провадження є відповідно першою і другою стадією загального провадження. Тож виконавче провадження не має бути відокремлене від судового, і ці обидва провадження мають розглядатись як цілісний процес (рішення Європейського суду з прав людини у справі «Янголенко проти України» № 14077/05 від 10 грудня 2009 р.) [3].

Прийняття судом рішення не є кінцевою стадією механізму реалізації функції представництва. Вирішальним етапом у діяльності прокурора є саме виконання судових рішень, оскільки з цим пов'язане поновлення порушених чи оскаржуваних прав та інтересів, представництво яких здійснює прокурор. Для досягнення цієї мети не досить отримати захист у формі рішення, яке пройшло всі інстанції оскарження та набуло чинності. Саме виконанням рішень суду завершується процес представництва прокурором інтересів держави у визначених чинним законодавством випадках у порядку виконавчого провадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням здійснення прокурором функції представництва на стадії виконання судових рішень у своїх працях приділяли увагу такі видатні науковці, як М.В. Руденко, М.Й. Штефан, С.Я. Фурса, К.В. Гусаров та інші.

Метою статті є з'ясування практики Верховного Суду з питань представництва прокурором інтересів

держави під час виконання судових рішень. **Завданням** – у зв'язку із змінами в законодавстві та роботою нового Верховного Суду необхідно проаналізувати останні позиції суду із зазначених питань.

Виклад основного матеріалу. Чинне законодавство надає право учасникам виконавчого провадження на стадії виконання рішення звертатись до суду із заявами та скаргами. Підставами такого звернення є найчастіше такі випадки, визначенні Законом України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 р. зі змінами та доповненнями (далі – Закон України «Про виконавче провадження») [4]: 1) оскарження рішень, дій або бездіяльності виконавців і посадових осіб державної виконавчої служби (ст. 74); 2) звернення до суду або органу, який видав виконавчий документ, із заявою (поданням) про роз'яснення рішення (п. 10 ч. 3 ст. 18); 3) встановлення чи зміна порядку та способу виконання рішення (п. 10 ч. 3 ст. 18, ст. 33); 4) відстрочка чи розстрочка виконання рішення (п. 10 ч. 3 ст. 18, ст. 33).

Зважаючи на те, що відповідно до ст. 14 Закону України «Про виконавче провадження» (далі – Закон) прокурор є учасником виконавчого провадження, він бере участь у судовому розгляді вищезазначених заяв і скарг.

Сьогодні важко переоцінити роль органів прокуратури у здійсненні захисту інтересів держави на стадії виконання судових рішень шляхом представництва в суді. Практика показує, що отримати рішення щодо задоволення позовних вимог – це лише частина справи відновлення порушених прав, тому що боржники, відмовляючись виконувати рішення, вживають різних заходів, зокрема судового характеру, з метою затягування строків виконання, незаконної реалізації наявного майна, відмови від сплати виконавчого збору тощо. Водночас прокурорами досить ефективно вживаються заходи щодо відновлення прав та інтересів держави в цій сфері й реального виконання судових рішень.

Наприклад, прийняття рішень судами, зокрема постановлених за заявами та скаргами учасників виконавчого провадження на стадії виконання, ґрунтується на застосуванні норм права, які регулюють

спірні правовідносини. Проте наявність прогалин і просто неврегульованість окремих правовідносин у тій чи іншій сфері дає підстави судам приймати різні за змістом рішення, неоднаково застосовувати одні і ті самі норми права та постає однією з головних проблем у разі судового захисту інтересів держави на стадії виконання судових рішень [5, с. 123].

Однакове застосування судами законодавства, що є невід'ємним складником принципу правової визначеності, не є «особистою» справою тільки судів. Правозастосування впливає, перш за все, на учасників відповідних правовідносин, яких органи прокуратури представляють. Прокурори найбільше зацікавлені в тому, щоб судова система забезпечувала, з одного боку, законність судових рішень, а з іншого – прогнозованість і гарантованість судового захисту.

15 грудня 2017 р. розпочав роботу Верховний Суд і набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», яким процесуальні кодекси викладені у новій редакції [6].

Новими процесуальними кодексами передбачено, що касаційний суд, який розглядає справу в касаційному порядку, наділений повноваженнями передавати справи на розгляд об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду.

Відповідно до ст. 45 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» Велика Палата Верховного Суду у визначених законом випадках здійснює перегляд судових рішень у касаційному порядку з метою забезпечення однакового застосування судами норм права.

Сьогодні нові процесуальні кодекси містять уніфіковані правові приписи щодо підстав і порядку передачі касаційними судами у складі ВС справ на розгляд його Великої Палати, які викладені у ст. ст. 302–303 ГПК України, ст. ст. 403–404 ЦПК України, ст. ст. 246–247 КАС України.

Відповідно до ч. 5 ст. 13 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [7], ст. 263 ЦПК України, ст. 236 ГПК України, ст. 242 КАС України, висновки щодо застосування норм права, викладені в постановках Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права; під час вибору й застосування норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування норм права, викладені в постановках Верховного Суду.

Аналіз судової практики за рішеннями, де прокурор є учасником виконавчого провадження, дає змогу виокремити найбільш актуальні справи, які органи прокуратури використовують у своїй діяльності. Насамперед, необхідно згадати справу, у якій Верховний Суд (постанова від 23 червня 2018 р. у справі № 912/1059/14) погодився з доводами прокурора, що на стадії виконання судових рішень, постановлених за позовами органів прокуратури, не потрібно

обґрунтовувати порушення або загрозу порушення інтересів держави. Суд у цій справі дійшов висновку, що у разі розгляду справи за позовом прокурора в інтересах держави оцінка обґрунтованості мотивів звернення прокурора до суду здійснена судом уже під час розгляду спору по суті заявлених вимог. На час відкриття виконавчого провадження як стадії виконавчого провадження прокурор є учасником справи, а тому він не повинен обґрунтовувати необхідність захисту інтересів держави, зокрема, під час звернення до суду на стадії виконання рішень [8].

У іншій справі суд погодився із доводами прокуратури про незаконність дій державного виконавця щодо повернення без прийняття до виконання виконавчого документа про витребування із чужого незаконного володіння майна. Зокрема, Якимівським районним відділом державної виконавчої служби Головного управління юстиції у Запорізькій області 11 листопада 2016 р. повернуто відповідно до п. 7 ч. 4 ст. 4 Закону України «Про виконавче провадження» без прийняття до виконання виконавчий лист, виданий у справі № 2-690/11 за позовом прокуратури Запорізької області про витребування з незаконного володіння фізичної особи та повернення державі в особі Фонду державного майна України частини комплексу санаторію. Державний виконавець зазначив, що виконання постановленого судом рішення не передбачає застосування заходів примусового виконання та у виконавчому документі не вказано органу, якому необхідно передати нерухоме майно.

Дії виконавця оскаржено прокуратурою Запорізької області до районного суду Запорізької області, ухвалою якого, залишеною в силі судами апеляційної та касаційної інстанцій, скаргу задоволено. Визнано неправомірним рішення державного виконавця та зобов'язано прийняти до виконання виконавчий лист. Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду в постанові від 30 травня 2018 р. у справі № 2-690/11 зазначив, що ст. 388 Цивільного кодексу України встановлені підстави і порядок витребування майна із чужого незаконного володіння. Вказаний спосіб захисту цивільних прав кореспондується із заходом примусового виконання, передбаченим п. 3 ч. 1 ст. 10 Закону України «Про виконавче провадження», а саме – вилученням і передачею предметів стягувачу.

Виданий судом виконавчий лист відповідає резолютивній частині судового рішення, у ньому зазначено відповідний державний орган, в інтересах якого прокурором заявлявся позов.

Державний виконавець помилково дійшов висновку, що виконання не передбачає застосування заходів примусового виконання рішення та у виконавчому документі не зазначено особи, якій необхідно передати нерухоме майно. Поняття «витребування» і «вилучення та передача предметів», що зазначені в п. 3 ч. 1 ст. 10 Закону України «Про виконавче провадження», є тотожними. Щодо особи, якій необхідно передати майно, то це – Фонд державного майна України, про що вказано у виконавчому листі. Отже, суд дійшов висновку, що дії державного виконавця

є неправомірними, а судові рішення про витребування майна підлягає примусовому виконанню [9].

Великою Палатою Верховного Суду 6 червня 2018 р. (справи № 127/9870/16-ц [10] та № 921/16/14-г/15) [11] поставлено крапку в дискусії про підсудність справ щодо оскарження постанов виконавчої служб про стягнення виконавчого збору.

Згідно з положеннями ст. 339 ГПК України сторони виконавчого провадження мають право звернутися до суду із скаргою, якщо вважають, що рішенням, дією або бездіяльністю державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби або приватного виконавця під час виконання судового рішення, ухваленого відповідно до цього Кодексу, порушено їхні права чи свободи. При цьому скарга на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби подається до суду, який розглянув справу як суд першої інстанції (ч. 1 ст. 340 ГПК України).

Спеціальні норми встановлені Законом України «Про виконавче провадження», а саме згідно із ч. 1 ст. 74 рішення дії або бездіяльність виконавця та посадових осіб органів державної виконавчої служби щодо виконання судового рішення можуть бути оскаржені сторонами, іншими учасниками та особами до суду, який видав виконавчий документ, у порядку, передбаченому законом.

Водночас ч. 2 ст. 74 зазначеного вище Закону передбачено, що рішення, дії чи бездіяльність виконавця та посадових осіб органів державної виконавчої служби щодо виконання рішень інших органів (посадових осіб), зокрема постанов державного виконавця про стягнення виконавчого збору, постанов приватного виконавця про стягнення основної винагороди, витрат виконавчого провадження та штрафів, можуть бути оскаржені сторонами, іншими учасниками та особами до відповідного адміністративного суду в порядку, передбаченому законом.

З урахуванням вищенаведеного Верховний Суд зробив висновок, що юрисдикція адміністративних судів поширюється на справи щодо оскарження постанов державного виконавця про стягнення виконавчого збору, витрат, пов'язаних з організацією та проведенням виконавчих дій і накладенням штрафів, прийнятих у виконавчих провадженнях щодо примусового виконання всіх виконавчих документів незалежно від того, яким органом, зокрема судом якої юрисдикції, вони видані.

Постановляючи рішення 30 серпня 2018 р. № 916/4106/14 [12], Верховний Суд дійшов висновку, що невиконання боржником судового рішення не є підставою для його невиконання державним виконавцем. Суд зазначив, що виконання судового рішення, яке набрало законної сили, не можна ставити в залежність від волевиявлення боржника або будь-яких інших осіб на вчинення чи невчинення дій щодо його виконання, оскільки це нівелюватиме значення самого права звернення до суду як способу захисту й забезпечення реального відновлення порушених прав та інтересів. Наприклад, на виконанні в одному з відділів державної виконавчої служби

в Одеській області перебував виконавчий лист із примусового виконання судового рішення про зобов'язання фізичної особи-підприємця звільнити земельну ділянку шляхом демонтажу приміщення кафе-бару. Ст. 63 Закону України «Про виконавче провадження» визначено порядок виконання рішень, за якими боржник зобов'язаний вчинити певні дії або утриматися від їх учинення. Під час учинення виконавчих дій державним виконавцем двічі накладено на боржника штраф, після чого направлено повідомлення про вчинення злочину поліції та винесено постанову про закінчення виконавчого провадження у зв'язку з неможливістю виконати рішення суду без участі боржника (п. 11 ч. 1 ст. 39 Закону).

Верховний Суд зазначив, що невиконання боржником судового рішення про зобов'язання звільнити земельну ділянку шляхом демонтажу розміщеного на ній приміщення не свідчить про те, що воно не може бути виконане без його участі. Хоча рішення і зобов'язує саме боржника вчинити ці дії, однак не є нерозривно пов'язаним з особою боржника та не унеможлиблює виконання цього рішення без його участі шляхом ужиття державним виконавцем заходів примусового виконання.

Висновки. Висновки Верховного Суду постійно вивчаються прокурорами з метою їх подальшого застосування у практичній діяльності органів прокуратури. Це дає змогу більш ефективно виконувати завдання, які постають у сфері представництва інтересів держави на етапі виконання судових рішень: по-перше, збільшити кількість задоволених позовів, заяв і скарг, заявлених органами прокуратури в інтересах держави; по-друге, знизити відсоток рішень, які потребують подальшого оскарження, що є досить актуальним в умовах сплати органами прокуратури судового збору за подання процесуальних документів. На практиці виникає багато питань, пов'язаних із різними позиціями суду з одного і того ж питання. Сподіваємось, що новий Верховний Суд сприятиме розвитку єдиної судової практики в Україні, як це передбачено Законом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. (з наступними змінами). Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141.
2. Рішення Конституційного Суду України від 13 грудня 2012 р. № 18-рп/2012. Законодавство України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-12>.
3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Янголенко проти України» № 14077/05 від 10 грудня 2009 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_533.
4. Про виконавче провадження: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1404-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>.
5. Романюк Я.М., Бейцун І.В. Правова природа обов'язковості рішень Верховного Суду України та вдосконалення механізму забезпечення єдності судової практики. Право України. 2012. № 11–12. С. 122–136.
6. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного суду-

чинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19>.

7. Закон України «Про судоустрій та статус судів» від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.

8. Постанова Верховного Суду від 23 червня 2018 р. № 912/1059/14. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75081921>.

9. Постанова Верховного Суду від 30 травня 2018 р. у справі № 2-690/11. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74505750>.

10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 6 червня 2018 р. у справі № 127/9870/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74777526>.

11. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 6 червня 2018 р. у справі № 921/16/14-г/15 //Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74660021>.

12. Постанова Верховного Суду від 30 серпня 2018 р. у справі № 916/4106/14. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76156163>.

Драган О.В. ПРЕДСТАВНИЦТВО ПРОКУРОРОМ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ: ВИСНОВКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

У статті автором зазначаються зміни в законодавстві України, які пов'язані із прийняттям нових процесуальних кодексів і початком роботи нового Верховного Суду. Проаналізовано позиції Верховного Суду з питань, які стосуються реалізації прокурором функції представництва під час виконання судових рішень у контексті цих законодавчих змін та останніх висновків Верховного Суду у справах за позовами прокурорів.

Ключові слова: представництво прокурорами інтересів держави в суді, органи прокуратури, виконання судових рішень, висновки Верховного Суду.

Драган Е.В. ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВО ПРОКУРОРОМ ИНТЕРЕСОВ ГОСУДАРСТВА ПРИ ИСПОЛНЕНИИ СУДЕБНЫХ РЕШЕНИЙ: ВЫВОДЫ ВЕРХОВНОГО СУДА

В статье автором указываются последние изменения в законодательстве Украины, которые связаны с введением в действие с 15 декабря 2017 г. новых процессуальных кодексов и началом работы нового Верховного Суда. Проведен анализ позиций Верховного Суда по вопросам, которые касаются реализации прокурором функции представительства при исполнении судебных решений в контексте этих законодательных изменений и последних выводов Верховного Суда по делам по искам прокуроров.

Ключевые слова: представительство прокурорами интересов государства в суде, органы прокуратуры, исполнение судебных решений, выводы Верховного Суда.

Dragan O.V. EXECUTION OF COURT DECISIONS IN THE PROCESS OF REPRESENTATION BY THE PROSECUTOR THE INTERESTS OF THE STATE IN COURTS: CONCLUSIONS OF THE SUPREME COURT

In the article the author describes the last changes in the Ukrainian legislation, which are in the connection with the enter into force of new procedural codes (from the 15th of December 2017) and the beginning of the work of the new Supreme Court.

Also the author analyzed the position of the Supreme Court in questions of realization of the function of representation the interests of the State in courts by the prosecutor in the process of execution of court decisions in the context of these changes. At the same time conclusions of the Supreme Court in prosecutor's cases more deeply studied. The author draws attention on the conclusions of Grand Chamber of Supreme Court in several categories of judicial decisions.

For example, according to the position of the Supreme Court – prosecutor should not prove that he has grounds for representing the interests of the State in court in the process of execution of the court decision.

The author analyzed court decision about the jurisdiction of administrative courts when decisions of state executors about the payment of the executive fee are appeal.

Also Supreme Court in prosecutor's case concluded that non-performance of the court decision by the debtor is not the basis for such actions by the state executor.

Key words: function of representation the State interests by the prosecutors in courts, execution of court decisions, conclusions of the Supreme Court, Grand Chamber of Supreme Court, executive fee, non-performance of court decision, state executor.

ЗМІСТ

**ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА;
ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ**

Боброва Ю.Ю. ГЕНДЕРНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ВІДПУСТОК СУДДІ: ПРАКТИЧНО-ПРАВОВА ПРОБЛЕМА.....	3
Михайліченко М.А., Зігунов В.Ю. ДІЯЛЬНІСТЬ ДИРЕКТОРІЇ УНР ЩОДО ВІДНОВЛЕННЯ ЄВРЕЙСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНО-ПЕРСОНАЛЬНОЇ АВТОНОМІЇ.....	8

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Роговенко О.В. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МУНІЦИПАЛЬНОЇ ПРАВОТВОРЧОСТІ.....	11
---	----

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ГОСПОДАРСЬКИЙ ПРОЦЕС

Берлач Г.В. НАУКОВІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПРИРОДНА МОНОПОЛІЯ».....	18
--	----

**ТРУДОВЕ ПРАВО;
ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

Запара С.І., Котенко О.М. СТАН «ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ» У ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ.....	23
---	----

**АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО**

Гарсія Е.Ф. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ СПЕЦІАЛЬНОГО ПІДРОЗДІЛУ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ «МОРСЬКА ОХОРОНА УКРАЇНИ» З АНАЛОГІЧНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН.....	29
Жуков С.В. ДОБРОЧЕСНІСТЬ СУДДІВ ЯК ОСНОВА ДЛЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СУДОВОЇ ВЛАДИ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	34
Задірака Н.Ю. ЕВОЛЮЦІЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ У ВІДНОСИНАХ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ПУБЛІЧНОГО МАЙНА.....	38
Коломоєць Н.В. МЕХАНІЗМ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ.....	45
Кушнір І.П. ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ.....	50
Стасюк О.Л. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У ПРАВАЗАХИСНІЙ СФЕРІ.....	54
Терзі О.О. ПРАКТИКА ПРИЙНЯТТЯ ЕТИЧНИХ КОДЕКСІВ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ ТА В ІНШИХ КРАЇНАХ.....	58

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО; КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Коваль А.А. ЗАСАДИ (ПРИНЦИПИ) НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ.....	62
Сачко О.В. ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ ДІЗНАННЯ ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ.....	67
Топчій В.В. ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ТА НЕДОТОРКАНОСТІ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	71

Топчій В.В. ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ
АВТОРСЬКОГО ПРАВА І СУМІЖНИХ ПРАВ.....75

**КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА;
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

Кравчук І.І. ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗНАНЬ
У СУДОВОМУ РОЗГЛЯДІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ.....79

**СУДОУСТРІЙ ТА СУДОВА ПРАКТИКА;
ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА**

Драган О.В. ПРЕДСТАВНИЦТВО ПРОКУРОРОМ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ
ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ: ВИСНОВКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ.....84

CONTENTS

THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL STUDIES

Bobrova Yu.Yu. GENDER CONDITIONALITY OF THE JUDGE'S LEAVES: PRACTICAL AND LEGAL PROBLEM.....	7
Mikhailichenko N.A., Zigunov V.Yu. ACTIVITIES OF DIRECTORATE OF UKRAINE FOR THE RESTORATION OF THE JEWISH NATIONAL-PERSONAL AUTONOMY.....	10

CONSTITUTIONAL RIGHT; MUNICIPAL LAW

Rogovenko O.V. METHODOLOGICAL APPROACHES OF MUNICIPAL LAW MAKING RESEARCH.....	17
---	----

COMMERCIAL LAW AND PROCEDURE

Berlach A.V. SCIENTIFIC APPROACHES TO THE DEFINITION OF THE CONCEPT "NATURAL MONOPOLY".....	22
---	----

LABOUR LAW; SOCIAL SECURITY LAW

Zapara S.I., Kotenko O.M. ANALYSIS OF THE CONCEPT "LEGAL RESPONSIBILITY" IN TREATING RIGHTS.....	27
--	----

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCEDURE; FINANCIAL LAW; INFORMATIONAL LAW

Garcia E.F. COMPARATIVE ANALYSIS OF THE ACTIVITY OF THE SPECIAL UNIT OF THE STATE BORDER GUARD SERVICE OF UKRAINE "MARINE SECURITY OF UKRAINE" WITH SIMILAR UNITS OF FOREIGN COUNTRIES.....	32
Zhukov S.V. GOOD TRIALS OF JUDGES AS A BASIS FOR THE IMPROVEMENT OF THE SYSTEM OF JUDICIAL POWER: ADMINISTRATIVE AND LEGAL ASPECT.....	36
Zadyraka N.Yu. EVOLUTION OF THE PUBLIC ADMINISTRATION RESPONSIBILITY INSTITUTE IN RELATIONS ON THE PUBLIC PROPERTY USAGE.....	43
Kolomoiets N.V. MECHANISM OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL PROTECTION OF CHILDREN RIGHTS IN UKRAINE.....	49
Kushnir I.P. INFORMATION AND LEGAL STATUS OF THE STATE BORDER GUARD SERVICE OF UKRAINE.....	53
Stasyuk O.L. ADMINISTRATIVE LEGAL FRAMEWORK FOR THE INTERACTION OF UKRAINE AND THE EUROPEAN UNION IN THE HUMAN RIGHTS PROTECTION SPHERE.....	57
Terzi O.O. THE PRACTICE OF ADOPTING ETHICAL CODES IN THE SPHERE OF HEALTHCARE IN UKRAINE AND OTHER COUNTRIES.....	61

CRIMINAL LAW; CRIMINAL PROCESS

Koval A.A. THE PRINCIPLES OF SECRET INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS.....	66
Sachko A.V. THE RULE OF LAW IN THE APPLICATION OF THE INSTITUTE INQUIRY REGARDING CRIMINAL OFFENCES.....	70
Topchiy V.V. PROBLEMS OF QUALIFICATION OF CRIMES AGAINST TERRITORIAL INTEGRITY AND DISTURBANCES: PRACTICAL ASPECTS.....	74

Topchiy V.V. CHARACTERISTICS OF CRIMINAL AND LEGAL PROTECTION
OF COPYRIGHT AND RELATED RIGHTS.....78

**FORENSIC SCIENCE; FORENSIC EXAMINATION;
OPERATIVELY-SEARCH ACTIVITY**

Kravchuk I.I. THE USE OF CRIMINALISTIC KNOWLEDGE
IN JUDICIAL CONSIDERATIONS OF CRIMINAL PROCEEDINGS..... 83

**JUDICATURE AND JUDICIAL PRACTICE;
LAW ENFORCEMENT AUTHORITIES;
PUBLIC PROSECUTION AND ADVOCACY**

Dragan O.V. EXECUTION OF COURT DECISIONS IN THE PROCESS OF REPRESENTATION
BY THE PROSECUTOR THE INTERESTS OF THE STATE IN COURTS:
CONCLUSIONS OF THE SUPREME COURT..... 87

ПРИВАТНЕ ТА ПУБЛІЧНЕ ПРАВО

№ 4/2018

Виходить чотири рази на рік

Українською, російською та англійською мовами

Коректор – Н.В. Пирог
Комп'ютерна верстка – Ю.С. Семенченко

Підписано до друку 28.12.2018 р. Формат 60x84/8. Обл.-вид. арк. 10,95, ум.-друк. арк. 10,70.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 100 примірників. Замовлення № 1218/204.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4392 від 20.08.2012 р.)
Україна, м. Херсон, 73034, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105. Тел. (0552) 39-95-80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua